

Den tidlig-moderne duellen: Et elitefenomen med lange røtter og stor kraft

Marius A. Rafoshei

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
(IAKH)

Universitetet i Oslo

Vår 2017

Takk til:

Min veileder gjennom prosjektet, Erling Sandmo, for å holdt meg vekk fra å gi opp og gitt meg uvurderlige tips, råd og lærdom.

Min nærmeste vennekrets for å ha holdt meg i live, mat er ikke gratis.

Hannes Draude, for å ha tatt seg bryet med å sjekke for skrivefeil.

Polina Kulikovskikh, for å ha tatt bilder.

Nabokatten, Zelda, for å jevnlig ha kommet på besøk og fungert som stum medkonspirator å kaste ball / ideer med.

Forsvarsmuseet, ved de hyggelige bibliotekarene og rustmester som slapp meg inn i magasinene.

Oppgaven som helhet har sitt opphav i det internasjonale miljøet for historisk fekting, og er dedikert til dette.

Innholdsfortegnelse

Introduksjon og problemstilling	2
Teori og metode	4
Hvordan kan jeg forstå og forklare duellen?	4
Allment kildemateriale	6
Teori og metode, antropologi og biologi.....	6
Hvorfor duellere? – Instinkt mot kultur.....	7
De innledende tankene oppsummert.	12
Ære	13
Æren og duellen, ulike former for ære og definisjoner av disse.....	14
Konklusjoner om ære	18
Duellens historie	19
Opprinnelsen	19
Middelalderens juridiske og offentlige dueller.....	21
Den senmiddelalderens juridiske duell som beskrevet i Hans Talhoffers kampbøker	23
Den tidlig-moderne perioden, med sine illegitime og private, æresdueller.....	29
Trykte duellnormer	37
Europas kampsystemer	47
Fektekunsten etter Liechtenauer, et eksempel på kampkunst i senmiddelalder og tidlig-moderne periode.....	55
Danmark-Norge og fektingen.....	63
Tycho Brahe	65
Tordenskiold.....	73
Sammenfatning.....	86
Tycho Brahes og Tordenskiolds dueller – en sammenlikning	89
Hoptons tre aspekter.....	89
Tordenskiold.....	91
Tycho Brahe	92
Tycho Brahe og Tordenskiold sett mot hverandre.	93
Kulturen.....	93
Endelig konklusjon	97
Duellanten og Hobbes.	97
Egen erfaring.	98
Duellens historie, kort oppsummert.	101
Kilder og litteratur	103
Vedlegg – et utvalg våpen fra Forsvarsmuseets samlinger	113

Den tidlig-moderne duellen: Et elitefenomen med lange røtter og stor kraft

Introduksjon og problemstilling

Glimt av Tycho Brahe og Petter Wessel «Tordenskiold»

Landsbyen Gleidingen, sør for Hannover den 12. november 1720:

En mann ligger døende på bakken, en mann står triumferende ved siden av ham med et blodig våpen og rundt dem står det en rekke vitner fra den lokale overklassen. Kun øyeblikk forut har den norske admiral Peter Wessel "Tordenskiold" møtt sin skjebne på kårdespissen til den baltiske adelsmann og tidligere oberst i den svenske hær Axel Staël von Holstein.¹

Ut fra kildene kan de skjebnesvangre minuttene forut ha utspilt seg på følgende måte: Etter en kort diskusjon ble de to partene enige og trakk sine våpen. Med faste, men nervøse, trinn steg de mot hverandre. Tordenskiold ble først presset tre, fire steg bakover av den langt dyktigere motstanderen sin, han sprang frem i et utfall som hans motstander satt til side med eget våpen mens han i samme bevegelse gjorde sitt motstøt, Tordenskiold var for nær, hans våpen for høyt, og han ble truffet av kontringsstøtet. Han segnet om mens han på tysk ropte ut «*Ich habe genug, mein Arm ist ab!*» Våpenet til von Holstein hadde truffet inn under armhulen, og stukket så dypt at den kun ble stoppet av admiralens ryggrad.² Kort tid etterpå ble liket til Tordenskiold hurtig lastet opp på den hestetrukne vognen som tok ham til plassen og i all hast ført tilbake til Hannoversk territorie og landsbyen Reten.

Nesten to hundre år tidligere, en desemberaften i 1566

De to astronomer har kranglet før, nå krangles det igjen, og det må avgjøres. Den ene ber den andre med seg ut for å avslutte det hele med dragne våpen, noe motparten sier seg enig i. Ute i skogen, med kun måneskinnet som lyskilde går de løs på hverandre med sine sverd. Kampen

¹ Olav Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*, (Trondhjem: Forfatterens Forlag, 1925)

² Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*.

ender i det den ene parten har fått et brutalt og skamferende sår: Deler av hans nese er kappet av. Hans navn var Tycho Brahe og denne episoden er en av de sentrale i mytene og historiene om den danske astronomen som levde et fascinerende renessanseliv.

Kampformen de to var med på har et navn som enda er kjent, og det vekker sterke følelser, gjerne romantiske, hos den moderne leser: *Duell*. Og det er duellen denne masteroppgaven skal handle om. Av hensyn til plass er det duellen i den tidlig-moderne perioden vi skal se på, men for å forstå denne må også middelalderen og duellens opphav her dekkes. Dette for å gi det historiske bakteppet, med evolusjonen og argumentene rundt denne, som alle hadde innvirkning på den senere tidlig-moderne duellen. Ethvert fenomen som varer over lengre tid har en rik historie, hvor flere aspekter må tas med for å forstå.

Duellen var en avtalt kamp mellom to parter, noen ganger med døden til følge – vel så ofte ikke. Dette er et emne vi alle har et forhold til den dag i dag: ordet "duell" dukker opp i dagligtale, og tvekampen mellom protagonist og antagonist er et velkjent grep i film og litteratur. Det er mulig å se duellen som en kulminasjon av ritualisert voldsbruk i konflikter innenfor en sterkt mannspreget samfunnssfære, og duellen kan benyttes av historikere, antropologer, sosiologer og samfunnsforskere for å forsøke å forstå et vidt spekter av problemer: Fra selve duellen i seg, til menn i møte med vold, æreskonflikter, eller siviliseringen av samfunnet. Siden det ofte er de samme årsakene som ligger til grunn for en duell eller en moderne nevekamp er det på samme tid både nyttig og lett å sammenligne disse liknende fenomenene og adferd på tvers av kultur og tid, mens definisjoner og vidt trekkende konklusjoner er en overhengende fare.

Tycho Brahe og Tordenskiold levde og duellerte med snaue to århundrer mellom seg, allikevel deltok de begge i den samme kampformen. Det er det samme fenomenet, som kun sakte utviklet seg, dens grunnidealer og kjerneverdier derimot forble det samme gjennom hele den tidlig-moderne perioden. Historikeren Edward Hopton har kommet med tre delelementer på duellen som er av hjelp til både å se utviklingen samt forstå hvordan den skilte seg ut fra regulære slagsmål:

-*Utfordringen*

– *Sekundantene*

-*Selve utkjempelsen*

Den tidlig-moderne duellen, som var en privat *æresduell*, kan heller ikke ses isolert fra den forutgående duelleringen som foregikk i middelalderen, som foregikk offentlig, og også hadde muligheten for *juridisk duellering* ved tvistemål.³

Teori og metode

Hvordan kan jeg forstå og forklare duellen?

For å forstå duellene må det forstås og tolkes et vidt teppe av både bakenforliggende årsaker, og utløsende, noe som gjør det essensielt å hente informasjon og inspirasjon fra andre fagfelt. Det naturlige har ofte vært å se til antropologien, samtidig finner jeg at det er naturlig å se til biologien. For et problem som dukker opp er menn og deres voldsutførelse, her er et spørsmål som melder seg, og ligger i bakgrunnen av duellering, nemlig om duellen kan grunne i noe mer enn det rent kulturelle? Kanskje det er en biologisk tendens mot vold fra menn? - Dette har vært behandlet av antropologer som ofte heller mot det rent kulturelle, mens biologer på sin side har vist argumenter for det motsatte, og i feministisk litteratur kjenner vi godt til problematikken med «negativ maskulinitet» som forsterket av kultur.

Dette er en vanskelig, og i dag emosjonelt ladet debatt, som jeg fort skal innom av nødvendighet, i formål av å gi noen ideer om hva som fikk aktørene til å sloss. For det finnes et spørsmål til som melder seg: *Hvorfor utviklet kulturen duellen?* Kultur er menneskeskapt, men er ikke mennesket et resultat av natur? Duellen, i forsøk på å besvare slike spørsmål har og blir både filosofisk og mer nøkternt anvendt som et eksempel på *rituell kamp* hos mennesker. – Om det enten ses kulturelt eller biologisk betinget.

Ved første øyekast kan det virke som om denne teksten inneholder en stor grad av gjenfortelling, men så enkelt har det ikke vært. Det har vært nødvendig å vie mye plass til den gjeldende forskningen. For en svakhet ved duellforskningen så langt har vært hvordan fenomenet har blitt behandlet enten meget generelt og i litteratur beregnet på et bredt publikum-, eller svært snevert og da heller brukt for å argumentere for den gjeldende forskers tanker og synspunkt. *Selve utkjempelsen* er ofte glemt, og med det rike kildematerialet som eksisterer for kampen, med sin taktikk og teknikk, vil jeg lene meg mot og bruke denne. Særlig i behandlingen av Tycho Brahe sin duell, der kildene til selve duellen er få, men med bruk av materiale for å forstå utkjempelsen av dueller kan nye aspekt dukke opp. Slik vil denne duellen fungere som

³ For videre forklaring av forskjellen her, se eget kapittel om duellens historie.

et godt eksempel på bruk av kryssseksaminering av kilder for å legge nye hypoteser inn i debatten rundt både selve episoden, og også kildematerialet som har vært brukt.

Et godt eksempel på politisert forskning på dueller finner vi hos forskere med marxistisk bakgrunn som har vært gode til å bruke duellen som et eksempel på et elitefenomen og distanseringsprosjekt fra elitens side, samtidig som sosialhistorikere har vært gode til å peke på populærkulturens etteraping av elitens dueller – men hverken av dem har tatt til seg hvordan en sloss, eller med hva. Dersom dette har vært behandlet har det svært ofte vært farget av misforståelser og akademiske myter. Slik som ideen om at støtvåpen som var lettere og mer dødelige overtok etter tyngre huggvåpen, en forklaringsmodell som bærer preg av evolusjonsteori og -tanke. En kort spasertur til nærmeste samling av historiske våpen motbeviser denne tesen permanent, og personlig skulle jeg ønske at den hadde forblitt i Viktoriatidens England.⁴

Det er lett å falle inn i diskusjoner om duellen som elitefenomen, eller om det også skal inkluderes de lavere klassers former for ritualiserte kamper, men i bunn og grunn er det en kjerne ved duellen, og det er at det er en kamp, med våpen, mellom to menn. Og denne kampen er alt for ofte glemte bort. Som den engelske historikeren Sydney Anglo har påpekt kan man lese en hel bok om duellering og ikke finne en hel side om selve kampen.⁵

Det jeg har gjort i denne teksten er et forsøk på å samle disse ulike tilnærmingene for så å nytte det synet som dukker opp til å se på to caser. Oppgaven stiller seg så inn i en ny tendens som jeg har lagt merke til i mitt arbeid, det begynner å dukke opp flere og flere akademikere som stiller spørsmål ved tidligere tilnærminger som enten er doktrinelle eller overser annet arbeid, det har blitt i løpet av siste året utgitt bøker hvor kampbøker og eksperimenter med disse har blitt tatt inn i academia for å nyttes der, og denne oppgaven stiller seg så med denne potensielle nye bølgen av sosial og kulturhistorie med fokus på voldsutøvelse. (I dette tilfellet ritualisert kamp – dueller) Teksten vil først fremlegge en rekke elementer som er elementære for duellering, slik som *ære*, *duellens historie*, de nevnte *kampbøkene* og diskusjonen om *natur vs. kultur* for så å til slutt *samles i to eksempler og en konklusjon ut fra disse*. Formålet er å gi en oversikt over hva som kan ha fått duellantene til å duellere, og å se på to spesifikke eksempler fra tidlig og sent i den tidlig-moderne periode for å forstå utviklingen av æresduellen. – Og sist,

⁴ Se vedlegg for ulike våpens vekt.

⁵ Sydney Anglo, *The Martial arts of Renaissance Europe*, (New Haven: Yale University Press, 2000).

om det enda var det samme fenomenet. Duellene jeg benytter, og som jeg kommer tilbake til, er elitedueller og jeg vil bruke duellen som et elitefenomen i denne oppgaven.

Allment kildemateriale

Ved siden av det ovennevnte er det også viktig å finne de korrekte historiske kildene. Her gjorde Olav Bergersen et fantastisk arbeid i sin biografi om Tordenskiold, utgitt i 1925, hvor han samlet et rikt kildemateriale for denne duellepisoden. Når jeg skal omtale Tycho Brahe er det få rene kilder annet enn anekdoter omkring duellen. Når det gjelder voldsutførelsen til de to er det derimot et mangfoldig og rikt materiale å ta av for datidens kampteknikker, i tillegg så er det en rekke primærkilder og moderne behandlinger å bruke for selve duellens historie.

Teori og metode, antropologi og biologi

Antropologien og historiefaget er to fagfelt som kan og gir hverandre mye tilbake når de kombineres. Den antropologiske vending er et velkjent begrep innen historiefaget og ved Universitetet i Oslo brukes antropologiske synspunkt flittig, særlig av de historikere som jobber med middelalderfag. Av ulike forskere er Robert Darnton og Natale Z. Davis er to personer som har blitt trukket fram som gode eksempler på å blande antropologi og historiefaget. Og blant dem er særlig Darnton en jeg finner inspirerende, men også Davis er viktig for meg. Hennes fremstilling i boken om Martin Guerres hjemkomst har nemlig en del kvaliteter og valg som bør forstås og kanskje etterfølges av historikere som ønsker å formidle til et bredere publikum. Og det er her jeg ser den særlige styrken deres, både Darnton og Davis er fremtredende eksempler på svært godt arbeid, med vekt i fremstilling av historien, dette ved at tekstene flyter naturlig og er svært leservennlige. For å nå et bredere publikum er dette svært godt – noe som jo er en viktig side ved historiefaget, kanskje til og med en litt glemt side og noe som må forbedres. Selve innholdet – særlig hos Darnton – er også såpass detaljert at det kan bli for mye, selv for kollegaer. Denne balansen av saken og prosaen, innen sakprosa er det viktig å reflektere rundt, og sammen med deres bruk av alternative innfallsvinkler står de som gode eksempler for meg.

I sin kjente tekst *The Great Cat Massacre* jobber Darnton egentlig ikke med den makabre massakren på katter i og for seg, snarere er det en altomfattende tekst som tar for seg arbeidernes tilstand i Paris på 1730-tallet, og som ledet til kattedrapet. Det er ved å se på massakreringen av katter, og å forklare denne handlingen han får vist et sjikt av samfunnet på denne tiden, de nevnte trykkeriarbeidere og naturlig nok også mesteren i trykkeriet. Darntons innfallsvinkel er som vi vet nå inspirert av antropologien. For å delvis parafrasere og samtidig tolke hans teori:

Antropologien lærer oss at når vi møter noe vi ikke forstår, si en spøk eller et rituale, som tydeligvis er av stor verdi for de vi ser på, eller undersøker. Har vi en inngang til "deres verden". Ved å forstå hva som ligger bak saken vi ikke "tar" eller "forstår",

finner vi deres tankesett og livs - eller verdenssyn.⁶

Det samme har blitt sagt om duellen, den står som en særegen innfallsvinkel til Europa sin elitekultur og samfunn. Ved å forklare fenomenet duellering kan en se nye aspekt ved de som duellerte, logisk nok. Jeg vil også påpeke at under et mulig arbeide, der en problematiserer skillet mellom elitens dueller og massens slagsmål vil en kanskje finne ytterligere skiller, slik som man har sett i det tidlig-moderne samfunnet. For dette er noe som vil komme tilbake flere steder i teksten, det er til tider vanskelig å skille mellom elitens dueller og allmenne slagsmål, og en kan argumentere for eksistensen av *populære dueller* – for å finne skillet må en se til datidens referansepunkt, og ved å gjøre dette finner man nye aspekter i sosial- og idehistorie. Det er dette som gjør at jeg her i denne teksten kun behandler *eliteduellene*, og kaller dem for dueller, inndelt i *æresdueller* og *juridiske dueller* ut fra kjernen av det som skiller dem.

Hvorfor duellere? – Instinkt mot kultur

Som jeg allerede har vært inne på, og som driver mye av mine innledende tanker, er et av de første spørsmål som stilles når dueller diskuteres hva det var som drev duellantene. Vi kan til dels forstå teoretiske rammeverk som *ære*, men volden som kom som et resultat av denne er noe vi i dag sliter med å forstå. Et grunnleggende problem i all forskning omkring vold er hvorvidt volden er uten mening, og hva som gjør at mennesker er i stand til å gjennomføre den. Skal vi løse dette må vi som den nederlandske antropologen Anton Blok forstå meningen i tilsynelatende meningsløs vold, og videre naturlig vil vi stille oss tanken om hvorvidt vold og

⁶ Kopisamling HIS4012, *Part 2 of 2: Theory in Practice: Classics of History* (Oslo; Universitetet i Oslo, 2015), 197-228.

konflikt er skapt av kultur eller natur. Er menneskets habitus helt skapt av det selv? Eller har mennesket i seg trekk som påvirker hvordan mennesker oppfører seg? Det siste skal jeg komme tilbake til.

Anton Blok arbeidet med volden som emne og i sin artikkel «The Meaning of Senseless Violence» argumenterer han for at det hverken finnes blind eller meningsløs vold. Noe jeg vil si meg absolutt enig i, basert på forskningen på dueller for volden i duellen var absolutt meningsfylt og må forstås som dette av oss i dag. Å påpeke at dette handler om leder oss til det neste elementet ved Bloks tanker rundt dette, for han trekker også frem et sentralt problem i all forskning omkring vold, som er at vår moderne oppfatning av den er gjennomtrengende påvirket av statens voldsmonopol og med dette en pasifisering av samfunnet der mennesket har sterke følelser omkring både å se eller å gripe til vold, samt oppfatninger rundt den. Særlig illegitime voldsepisoder blir fort sett på som irrasjonelle.⁷ Dette kjerneproblemet innleder han sin artikkel med og viser til slutt at ikke er korrekt. For antropologen Anton Blok er begrepet vold kulturskapt og vår reaksjon rundt det likeså. Jeg vil selv påpeke utviklingen av begrepet vold, fra å bety å ha noe i sin makt til å i dag være ensbetydende med å fysisk besette eller påvirke en annens legeme. Blok peker også på problemet som oppstår ved at moderne akademikere formet av denne kulturen vegrer seg for å ta i ”voldsspørsmål”. Dette er en kombinasjon som leder til misoppfatninger og at vold blir sett på som irrasjonelt, i Anton Bloks øyne er det derimot det stikk motsatte. – all vold er fylt av mening og må forstås ut fra både midler og formål: «Rather than defining violence *a priori* as senseless and irrational, we should consider it as a changing form of interaction and communication, as a historically developed cultural form of *meaningful* action.»⁸

Denne kulturelle tilnærmingen til voldsbegrepet og dens behov for å bli tolket som meningsfylt og volden da ansett som et konsept skapt i tid og kultur er svært god, men det er et underliggende problem som jeg også vil legge et blikk mot, som jeg også har nevnt tidligere: Hvor kom denne volden fra? - Hva var det som gjorde at ulike kulturer over hele verden og til alle tider skapte vold, og definisjoner rundt denne, er det noe iboende i oss mennesker? Dette tankemønsteret ledet meg til å vurdere hvorvidt kanskje evolusjonspsykologien bør trekkes inn i diskusjonen rundt dueller. Lik hvordan for eksempel Ivar Frønes i sin forskningskommentar «Født sånn eller blitt sånn? – Sosiologi, biologi og forståelsen av den sosial handling», forsøkte å trekke dette inn i sosiologien, ved å forklare hva evolusjonspsykologien er og hvordan denne

⁷ Anton Blok, *Honour and violence*, (Oxford: Polity, 2001), 103.

⁸ Blok, *Honour and violence*, 104.

kan hjelpe innen andre forskningsfelt som behandler mennesket og deres samfunn. Dette er et argument og spørsmål som er tydelig og direkte også i Leif Edward Ottesen Kennair sin artikkel rundt statsvitenskap, med det belysende navnet «Statsvitenskap og evolusjonspsykologi: På tide å inkludere studiet av menneskets biologiske natur?»

Disse to står ikke alene i å forsøke å bruke forståelsesformer og teorier rundt menneskers instinkt, og jeg vil lede diskusjonen mot Jonathan Gottschall, professor i engelsk litteraturvitenskap, som har dedikert flere år av livet sitt til å forstå menneskets instinktive voldskultur, eller som han selv stiller spørsmålet, og som er undertittelen på hans bok *The Professor in the Cage – why men fight and why we like to watch*. Det er dette som også er det store spørsmålet rundt forståelsen av dueller. - Hvorfor sloss de? Og hvorfor vekket de en så enorm interesse, som fremdeles er til stede i dag? Gottschall trekker inn evolusjonspsykologi og biologien i sin argumentasjon og forståelse, og går faktisk så langt å si at duellen i seg selv ikke er menneskeskapt, men naturskapt:

But far from being a Western invention, the duel is not even a *human* invention. Animals have their fights, too, and biologists refer to them tellingly as duels, sports, tournaments, or, most commonly, ritual combat. *Ritual combat* – think of elephant seals clashing in the surf, or deers locking antlers – established dibs on all good things through restrained contests that diminish risk. The same is true of human contests, only more so. Humans, especially men, are masters of what I call the monkey dance – a dizzying variety of ritualized, rulebound competitions. These events range from elaborate and deadly duels (pistols at dawn), to combat sports... . They often seem ridiculous and sometimes end in tragedy. But they serve a vital function: they help men work out conflicts and trash out hierarchies while minimizing carnage and social chaos. Without the restraining codes of the monkey dance, the world would be a much bleaker and more violent place.⁹

Som vi ser her er Gottschall overbevist om at vår bruk av fysisk makt og trussel om denne er et naturprodukt. Det ligger således i genene våre. Et interessant eksempel i Gottschalls bok som kan belyse iboende tendenser i menn, er faktisk hentet fra lek, spesifikt lekebryting hos barn. Psykologen Owen Aldis diskuterer denne lekebrytingen, og at gutter har to former (mot jenter med en) hvorav den ene er lik jenters: Den er mer kosende og leken. Samtidig har gutter en separat og særskilt bryting som vi ikke finner hos jenter, der dominans er sentral.¹⁰

⁹ Jonathan Gottschall, *The professor in the cage: why men fight and why we like to watch*, (New York: Penguin Press, 2015), 6.

¹⁰ Gottschall, *The professor in the cage*, 86.

Et annet interessant aspekt rundt fysisk konflikt og aggresjon med mere, som også fremheves i Gottschalls bok er størrelsesforskjell mellom kjønn. Når vi ser vekk fra kroppsvekt og heller ser på muskelmasse som forskjell mellom kjønnene er det en massiv forskjell hos mennesket. Fettfri kroppsvekt hos menn er 40% tyngre, og har 60% mer muskelmasse – en viktig og stor forskjell, og er da noe som for biologer kan si mye om ”voldstendenser” og aggresjon hos dyr. For, som han siterer antropologen David Puts på: “The sex difference in upper-body muscle mass in humans is similar to the sex difference in fat-free mass in gorillas, the most sexually dimorphic [sexually differentiated] of all living primates”.¹¹ Dette får konsekvenser når vi ser på biologien og evolusjonspsykologenes forståelse rundt aggressiv og risikofylt adferd i kampen om ressurser og forplantning. Slike tall viser til en kraftig kamp mellom hannkjønn av en art.

Dette står i skarp kontrast til den tidligere omtalte, og mye dominerende synsvinkel innen antropologien og historiefaget de siste tiårene som snarere peker på ulikheter mellom kulturer, tidsepoker og individer. For denne tankelinjen er alt relativt, kulturelrelativismen og det postmoderne har her lært oss at mennesket er et blankt ark som vi former slik vi ønsker. Her blir således vold sett på som et produkt av kultur, maktkamp internt og andre fenomener som f.eks. duellering blir sett på som det samme. Men dette alene blir problematisk i å søke å forstå de underliggende insentiv hos aktørene i dueller, og duelleringsfenomenets opprinnelse, selv avgrenset til elitens duelleringer i det tidlig-moderne Europa er det vanskelig. Lett belyst ved noe så simpelt som at jo det er forskjeller i kulturen som Tycho Brahe levde i kontra den kultur Peter Wessel Tordenskiold befant seg i. Allikevel finner jeg det samme fenomen i lite endret drakt. – Må jeg da kanskje som Frønes, Kennair og Gottschall våge å trekke inn et ytterligere fagfelts øyne? Om ikke annet bør ideen trekkes inn, våges å tenke litt over og å luftes. Med dette blir min løsning på motsetningene og de problemene disse skaper å gjøre et preliminært forsøk på å kombinere de to tankerekker i min tolkning av duellfenomenet:

Selve begrepet vold er kulturelt, det er et konstrukt av mennesket og hva som betinges som vold i en kultur er ikke nødvendigvis det samme som i en annen. Videre er samfunnets reaksjon på vold, og eventuelle overtramp mot lover, regler og normer rundt denne svært ulike. På den andre siden virker mennesket å være som andre dyr og har lik andre primater utviklet et sett av instinktive oppførselsmønstre basert på behov. Herunder evnen til å bruke fysisk makt, og trussel om dette, for å forsvare seg og sine interesser – eller behov. Behov som for eksempel

¹¹ Gottschall, *The professor in the cage*, 74.

tilhørighet, vi mennesker kvalifiserer som en hypersosial primat, og videre det helt basale behovet for reproduksjon og overlevelse. Dette igjen ses speilet i hvordan kulturer søker å forme disse behov inn i en sivilisert verden, snarere enn å snakke om mine behov for reproduksjon, trygghet og tilhørighet snakkes det om min ære eller andre verdier som er sentrale for dette. Verdier som så må forsvares.

Ved å slik kombinere evolusjonspsykologien med dens motsetning i det kulturelle kan jeg arbeide på to plan. Først kan jeg få en nøkkel til å se de helt underliggende strukturene i aktørens handlingsmåter, samtidig som jeg også kan – og bør – sammenlikne aktørenes habitus og hver tidsperiode, samt områdes, egenart. Som vist i det post-moderne eksperiment må jeg absolutt våge å plukke og sette sammen ulike tilnæringer. Slik får jeg dekket hele spekteret i diskusjonen rundt spørsmålet: Hva ledet til, og hvorfor utkjempet de duellering.

Denne diskusjonen rundt biologi versus kultur trekker naturlig tankene inn på strukturalismen og poststrukturalismen, som det er passende å behandle her som en avslutning og potensiell hjelper til å forstå tankene som er behandlet. Det er tydelig at jeg her erkjenner behovet av, og samtidig fronter å se på underliggende strukturer i mennesket som strukturalistene var forkjempere av. Samtidig ønsker jeg ikke å fanges inn i et rent deterministisk system, strukturorientert og utenfor mennesket selv. Med andre ord vil poststrukturalismen ligge mitt synspunkt nærmere. Diskusjonen åpnet ved at jeg stilte meg et enkelt spørsmål, som er som følger: Alle kulturer er menneskeskapt, og relative. Med andre ord bør kulturel relativismen ikke skyves vekk. Samtidig er mennesket en biologisk skapning, av naturen, så allerede her begynner skeptisismen å stille spørsmål ved hva som er menneske og hva som er underliggende evolusjonsmessige trekk ved kultur. Det store og direkte spørsmålet blir så: Kulturen er relativ, selve begrepet «vold» er også særdeles relativ. Men samtidig: Samtlige kulturer har utviklet et voldsbegrep, vi ser også «rituelle kamper» i kulturer så ulike som hoffkulturen i tidlig-moderne Europa og urbefolkning i Amazonas deltaet i dag. – Hvor kommer dette fra? Er det, som argumentert over et snev av biologi og evolusjon som former mennesket, dets væremåte og som konsekvens av dette kulturens utvikling?

Når skeptisisme er nevnt ønsker jeg sist å vende et kort ord mot Nietzsche som jo ved sine spørsmål ble en viktig inspirasjon for poststrukturalismen. Det velkjente Nietzscheske sitat lyder «vilje til makt» og peker på et iboende fenomen i mennesket, at mennesket ønsker å dominere andre og ressurser. Kanskje i duellforskning bør dette sitatet omskrives til «evne til makt»? Nemlig ved at duellene ikke bare krever en vilje, men også en evne, til å påføre sin vilje ovenfor en motstander. Således via Nietzsche kan man si at duellen viser både vilje og – evne

til makt. Denne evnen ble i det tidlig-moderne Europa fysisk vist ved at mannen bar våpen, men hva er evnen uten viljen - og vice versa.

De innledende tankene oppsummert.

Som vi ser er vold, naturlig nok, sentralt innen duelleringsforskning, og vold er et vanskelig begrep for oss i dag. Denne masteroppgaven handler om vold, et emne som er til dels tabu i dagens samfunn og innen forskning. Det er noe "ekkel" ved å ta i dette stoffet. For mange er volden i annen form enn ren akademisk teoretiseringen svært fremmed, og den kan vekke avsky hos dem som er sosialiserte inn i dagens samfunn.

Min veileder gjennom dette prosjektet, Erling Sandmo, nevner dette i sin avhandling *Voldssamfunnets undergang*, der han beskriver hvordan han ble ille til mote ved å møte volden i live, utenfor boken. Han innrømmer så i sin innledning at han ikke har hatt mye til kjennskap med vold utenfor bøkene.¹² For meg derimot er volden, og duellen nær. Jeg har opplevd den på kroppen, både stilisert og under formelle former i min utøvelse av Historical European Martial Arts (HEMA), og andre kampsporter, men også i ly av nevekamp en mørk natt. Jeg stiller så med en annen bagasje innenfor min fortolkning av volden som møter meg enn det min kjære veileder hadde. Jeg spøker med at jeg har et arr i pannen etter at min motstanders sverd gikk gjennom masken i turnering, og jeg har et arr på knokkene etter at en tann satt seg fast under en krangel på et utested.

Sandmo nevner også diskusjonen om hvorvidt det er noe instinktivt i å bruke fysisk makt, og at han ikke vil gå inn på dette. Jeg vil våge meg innom, ikke for en lengre diskusjon – men da jeg har blitt til dels overbevist av bruken av underliggende evolusjonære trekk i mennesker som en brobygger mellom meg og den fremmede fortiden. Både jeg og personen som levde i anglosaxisk England trengte vann, mat og husly, vi trenger å overleve. Her er det felles basale behov som kan hjelpe meg å forstå noen av de handlingene som ble gjort, eller hvorfor franske bønder på 1400 tallet satt sin lit til magi for å få avlingene tilbake. Eller da i siste instans, hvordan å ty til fysisk makt kan være en løsning.

¹² Erling Sandmo, *Voldssamfunnets undergang*, (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 17-18.

Ære

*“Honor is a powerful concept because it is connected to every man's primal need to demonstrate that he is of value to the group – that he is more of an asset than a liability”.*¹³

Den kontroversielle amerikanske skribenten Jack Donovan har filosofert rundt æresbegrepet som en del av sitt "mannsprosjekt", jeg skal ikke ta stilling til sistnevnte, men noen av hans tanker rundt ære speiler eldre tiders ideer og sammen med antropologen Frank Henderson Stewart, som jeg vil bruke litt senere i teksten, har Donovan påvirket meg mye. Han blir i dag sitert i maskuline æresgrupper som for eksempel i diskusjoner rundt gjengkultur, eller av den franske Fremmedlegionen i deres offentlige PR-kanal på Instagram. Som sitatet viser bemerker Donovan at æren er knyttet til det å høre til, eller som han sier det: å være en av laget. Sitatet er også en kraftig, men passende, innledning på en diskusjon om ære. Her går han inn på både det iboende i mennesket, som viser til evolusjonspsykologi og det biologiske - samtidig som ordet "gruppe" jo viser til det menneskeskapte samfunnet. Noe som også binder æren opp mot diskusjonen rundt natur og kultur jeg alt har dekt. Sett ut fra den tidlig-moderne byens verden er sitatet til dels forklaringen på ære i seg selv, og æren er et av de viktigste konseptene for duellen, og samfunnet i den tidlig-moderne perioden. Jeg benytter jo begrepet *æresdueller* i denne teksten, og for å forstå denne og samfunnet rundt må jeg først legge frem noen tanker omkring begrepet ære.

For oss i dag, som lever i et strengt regulert og oversiktlig lovsamfunn kan et samfunn der lover og statsmakt var fjernere være vanskelig å forstå og å sette seg inn i, og forskjellen mellom *lovsamfunn* og *æressamfunn*, som er to kategorier antropologer gjerne bruker for å forklare ulike samfunnsmodeller, ligger akkurat i dette: Når lov og statsmakt er fjerne utvikler mennesker andre styringsformer for oppførsel. Ulike forskere har derfor funnet frem til å snakke om æressamfunn som et alternativ til vårt i dag statsstyrte lovsamfunn. Dette kommer ut fra at i samfunn med svak statsmakt trengs et alternativ for å styre oppførsel, og en gjenganger er at konsept rundt "ære" og idealer i oppførsel brukes for denne kontrollen.

Dette kan kanskje virke å stå i kontrast til behovet for å høre til, men er ikke kontrært. - Det er fullt ut mulig å se utvikling av æresbegrepet både som kulturform av menneskers instinktive trang til å være en av gruppen og vise seg verdig, samtidig som den også kan vokse frem som grupper behov for kontroll av individet, faktisk kan det påpekes at disse to faktorene

¹³ Jack Donovan, *The Way of Men*, (Milwaukie, OR: Dissonant Hum, 2012), 63.

potensielt kan virke gjensidig forsterkende. Denne tosidigheten kan også hjelpe å forklare forskjeller innenfor æresbegrep slik vi kjenner det både innen historiefaget og antropologien, med den påfølgende problematikken i å forstå æren, for det er et vanskelig begrep, selv om de fleste har en personlig forståelse av det er adekvate definisjoner svært vanskelige å produsere. Definisjoner som ikke hjelpes av at vi møter forskjeller i oppfatningene av "ære" i Europa opp gjennom historien. For eksempel i overgangen mellom 1400 og 1500 – tallet, sett mot overgangen mellom 1800 og 1900 – tallet: I det førstnevnte er begge deler, eller behov, svært til stede og staten svak. I det andre tilfellet har staten tatt over, særlig om vi ser til Storbritannia, og æren blir så en mer diffus og personlig egenskap som er viktigere for å holde seg inne med sin æresgruppe. Samfunnet rundt påvirker med andre ord også æresbegrepet.

Æren og duellen, ulike former for ære og definisjoner av disse.

Som allerede forklart og lagt frem, er ære et begrep som er knyttet til duellering, det står sentralt innen duellfenomenets selvforståelse og tolkning. Derfor må også den som søker å forklare og å forstå duellen forsøke å forstå ære. Dette gjøres ikke lett ved at ære er et av disse termene som vi mennesker forstår mer implisitt enn hva vi klarer å forklare det i ord. Ikke at dette har stoppet et utall personer fra å forsøke å forklare, fra historikere til filosofer, opp gjennom historien, som for eksempel Jack Donovoan.

En annen som også har forsøkt å gripe an æren, og som står sentralt i min egen forskning og forståelse, er antropologen Frank Henderson Stewart som i sin bok *Honor* forsøkte å forklare, eller snarere, definere ære krysskulturelt. - Med hans egne ord: "The main purpose of this essay is to contribute to the development of a concept of honor that can be used cross-culturally."¹⁴

I dag ser vi ære som det samme som integritet, en internalisert moralsk væremåte, men opp gjennom historien har det svært ofte heller vært en ekstern kvalitet målt av andre. Det må derfor understrekes at æren ikke må forveksles med "integritet", som nærmere utgjør en del av æreskoden, men ikke er æren i seg selv. Forvirringen her kan oppstå ved begrepets lange historie, og dets utvikling, særlig innenfor det vi kaller for den personlige æren. Stewart kommer inn på et interessant perspektiv rundt dette, og kollapset av ære, ved å se og påpeke en sammenheng mellom kollaps av begrepet ære og den økende betydningen av æressans:

¹⁴ Frank Henderson Stewart, *Honor* (Chicago: University of Chicago Press, 1994), 31.

Another way in which emphasis on the sense of honor undermines the whole notion of honor can be illustrated with a passage from a speech by Bismarck. [...]

He said, "Gentlemen, my honor lies in no-one's hand but my own, and it is not something that others can lavish on me; my own honor, which I carry in my heart, suffices me entirely, and no-one is judge of it and able to decide whether I have it. My honor before God and men is my property, I give myself as much as I believe that I have deserved, and I renounce any extra."¹⁵

Følger jeg Stewart videre så problematiserer han hvordan dette sitatet blir ansett som en oppfatning, og et uttrykk for indre ære. Han tolker derimot dette til at Bismarck har nærmet seg "integritets-posisjonen", den indre æren har her blandet seg med og blitt det samme som vårt moderne integritetsbegrep, Sitatet blir derfor et tidlig eksempel på vår "moderne" oppfatning av ære, som historisk sett er en radikal endring i oppfattelse og forståelse av ære i forhold til tidligere perioder. Som for eksempel den oppfatningen som kommer frem i duellen mellom Tordenskiold og Staël von Holstein der det blir slått fast at de kan ikke gi seg, æren har drevet dem så langt og nå må de for å ivareta sin ære gjennomføre duellen. Så der Bismarck prater om en indre kvalitet som ikke kan måles av andre, er Tordenskiold og hans motstander fanget i et nett av forventninger i akkurat det at deres æresbegrep kan måles av andre, ja den mer eller mindre gis av andre basert på hvordan en oppfører seg.¹⁶ Dette er den formen for ære vi kaller refleksiv, som jeg skal komme tilbake til. I Stewarts arbeid med å finne en kryss-kulturell definisjon, og forståelse, av ære, innså også han behovet for å forstå begrephistorie.

Jeg tror at man må våge å filosofere og å trekke inn inspirasjon fra ulike kilder. Når det kommer til kulturbegrepet ære og om dette igjen er informert av, eller en utvekst av, tidligere nevnte evolusjonpsykologiske faktorer. Siden jeg også har benyttet, og innledet æresdiskusjonen, med Jack Donovan kan det være interessant å trekke inn et par ideer han kommer med: Donovan jobber ut fra en tanke, og her blir det filosofisk så vel som evolusjonpsykologisk – noe som kanskje er mer rimelig når en søker å definere et begrep som er så vagt men samtidig så direkte i menneskers sinn gjennom historien:

For ham må vi returnere til hvor "mannen" oppstod for å forstå mannens vesen, herunder også ære som han grupperer inn i fire taktiske verdier, som en mann trenger å inneha for å være en god mann og kunne tilby fellesskapet noe, som i tur gjør at fellesskapet ønsker å ha ham

¹⁵ Stewart, *Honor*, 51 – 52.

¹⁶ Stewart, *Honor*.

med. For ham er dette: - *Strength, Courage, Mastery and Honor*.¹⁷ Disse har han kommet frem til ved å se på ulike samfunn rundt om i verden, både i dag og historisk, og sett på hva som er arketypisk for menn.

Fellesskapet han peker til er våre tidlige forfedre, som utviklet seg i stammesamfunn. For dem ble, mener han, ære sentral og viktig som en verdi som viser at man holder fast ved sine verdier og kan stoles på. Dette er ikke tanker han har tatt ut av løse luften, det er basert på akademisk forskning og resonerer med utsagn i arbeidet med evolusjon, biologi og psykologi. Dette tankesettet og forklaringsmodellen av ære reflekterer svært godt hva vi møter i by og bonde-miljøene i løpet av det lange 1500-tallet i Europa. Og det er grunnen til at jeg lener meg på en komparasjon mellom ham og Stewart i min oppfatning av æren. Stewart stiller langt tyngre akademisk i definisjoner og eksaminering, mens Donovan har maktet å filosofere og gripe om det instinktive og underliggende for disse. Når jeg bruker ordet «disse» viser dette også til at æren kan deles opp når den skal defineres.

Ærens former

Æren er ikke en statisk form, oppfattelsen av den utvikler seg historisk, og den kan deles inn i flere underkategorier. Det er vel verdt å ha en kort oversikt over disse.

Horisontal ære - Er fundamentet for vertikal ære, den som deles innad i æresgrupper, som navnet tilsier er dette likestilte individer innen det hierarkiske vertikale:

Vertikal ære - Kommer ved å utmerke seg i æregruppe og slik plasseres over / under de andre i den i hierarkiet. Stewart fremhever særlig to former, "gradsære" og "konkurrerende ære":

"..the most familiar to us is perhaps *rank honor*; that is, the honor that is enjoyed by all members of superior rank in relations with their inferiors."¹⁸ Og rundt konkurrerende ære:

"Another important type of vertical honor is what may be called *competitive honor*; the honor that is enjoyed by those who have shown themselves to be superior as individuals."¹⁹

Den horisontale og den vertikale, gradsformene, av ære kommer med viktige implikasjoner av æressystemene og deres rammeverk. Dette er også noe Stewart har sett, og påpeker. For det er et karakteristisk trekk ved gradsæren, særlig historisk, at den også pålegger

¹⁷ Donovan, *The Way of Men*.

¹⁸ Stewart, *Honor*, 59.

¹⁹ Stewart, *Honor*, 59-60.

forbud omkring, og restriksjoner rundt, relasjoner mellom ulike nivåer i hierarkiet. Dette er noe som også er svært tydelig innenfor duellene, og gir opphavet til begrepet "*satisfaktionsfähig*". Definert i Gyldendal, den store danske som:

"**satisfaktionsfähig**, (lat. *Satisfaktion* + ty. *Fähig* i stand til), i stand til at yde æresoprejsning (især ved en duel)." ²⁰ Kjernen i dette begrepet er å være i stand til å kunne gjenreise æren til den andre, da via en duell, noe som impliserer en sterk grad av hierarki og forståelse av dette i den tiden da dette begrepet ble benyttet, i den irske Code Duello av 1777, som vi skal komme tilbake til, blir ikke samme ordet brukt – men de samme tankene dukker opp.

Konkurrerende ære på sin side viser til en intern rivalisering i æressamfunn: Stewart peker på heltene i Arturisk helteediktning som eksempler på fremstående individer med en høyere grad av "konkurrerende ære / Competitive honor".

Det er tydelig hvordan disse to æresformene lett kunne påvirke og forsterke hverandre. Om man holdt stand ved sine prinsipper, og holdt seg innenfor æreskoden, ville man naturlig få mer av den konkurrerende formen, men om man da våget å bryte forbud om relasjoner mellom hierarkienes poster kunne dette få negativ innvirkning. Her kan vi finne et plausibelt opphav til distinksjonen mellom ridderlige og ikke-ridderlige juridiske dueller f.eks. hvorav i begge to var det normer og oppførsel å holde seg til for å vise seg ærbar, men en ridderlig og en bonde burde ikke krysse våpen. - De var på ulike nivåer av den føydale rangstigen.

Refleksiv ære - I en diskusjon om dueller kommer vi ikke utenom refleksiv ære. Dette er en form for ære som står sentralt innen duellering. Igjen, som Stewart skriver: "*Reflexive honor appears in a very marked form in Western Europe with the `point of honor` and the duel,*"²¹

Den refleksive æren er knyttet til den horisontale æren og går kort sagt ut på å forsvare sin ære, det er her hvordan man tar imot angrep på sin ære innen den æreskulturen man hører til som gjør seg gjeldende, som navnet sier reflekterer den på individet. Stewart har kommet med en grov karakteristikk av den:

“What distinguishes it is this: that if A impugns B's honor, then B's honor is ipso facto diminished or destroyed, unless B responds with an appropriate counterattack on A. Rules which govern this matter are part of the code of honor.”²²

²⁰http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Sprog/Fremmedord/s-se/satisfaktionsf%C3%A4hig (oppsøkt 25.04.2016 kl. 11:45).

²¹Stewart, *Honor*; 68.

²²Stewart, *Honor*; 64.

Stewart har også innsett og kommenterer at det som han kaller "reflexive honor", som jeg velger å oversette til refleksiv ære, ligger svært nær det Schopenhauer betegner som ridderlig ære – ritterliche Ehre, eller point d'honneur.²³ Det siste er et kjent begrep innen senere æresdueller, det å ha et point d'honneur å gjøre opp.

Konklusjoner om ære

En fellesnevner for æren er det å høre til og vise seg å være verdig dette, og en form for uuttalt system har utviklet seg i ulike former for å styre interaksjoner og å måle grad av «verdighet». Disse ulike formene for ære styrer, eller styrte, liv og oppførsel og må gjerne ses på som en form for monetær ressurs i det at det kan gis og tas – ære. Det er også ut fra dette naturlig at det er mer snakk om "ære" i krigerkulturer, - det er viktig å vise seg å være en av laget. Eksempler kan være bymiljøet på 1500 tallet i Tyskland, der enhver borger også skulle være en del av militsen, eller i dag der en ser mye snakk om en "æreskultur" i de ulike lands militære styrker – enhver soldat trenger å vite at makkeren er i stand til å dra lasset. Ære er et begrep som enda henger med oss, men hverdagstale avslører at det vi tenker mest på er integritet, som er et konsept ofte knyttet inn i æresbegrepet, og ikke "æren" selv.

Det er viktig at æren ofte oppfattes eller forklares som en monetær ressurs, og er noe man får av andre rundt seg ut av deres dømming av sine handlinger. For dette gjelder særlig i aspektet *refleksiv ære*, denne formen som er svært viktig i tolkning av duellering,

Det er også naturlig å se æren som en kulturell, eller siviliserende prosess basert på det helt instinktive behovet i mennesket for å høre til. Æren er slik en peiler som viser hvorvidt man kan får være med eller ikke. Ut fra dette har vi passende nok skapt ulike æresgrupper innenfor de samme samfunnene, der deltakerne eller de "innenfor" har samme æresbegreper. Æren er, som jeg har vist, ikke statisk. Begrepet og hva det innebærer skifter form som all annen menneskelig tanke og ideologi gjennom århundrene.

²³ Stewart, *Honor*, 64.

Duellens historie

Opprinnelsen

Når duellen i Europa skal behandles blir opprinnelsen ofte lagt til den tidlige middelalderen. Flere forskere har forsøkt å finne opphavet til den juridiske duellen hos burgunderkongen Gundebald, som i sin regjeringstid, rundt år 500, etablerte og legitimerte konfliktresolusjoner ved væpnet kamp, en ide som vi finner utover Europa i løpet av middelalderen og med både geistlige og sekulære pro og con- argumenter.²⁴ Grunnen til at akkurat Gundebald stikker seg ut, er at dette er det tidligste eksempelet på en *kristen konge* i middelalderens Europa som legitimerer duelleringen, og den påfølgende argumentasjonen setter den inn i en kristen kontekst. Legitimeringen kommer ved at duellen blir ansett som en kamp under Guds øyne, der Gud vil la den rettmessige parten vinne. Slik trekkes den inn i rettsvesenet ved siden av andre semi-religiøse prøvelser som eksempelvis jernbyrden. Et eksempel på hvor seiglivet denne tanken om guds inngripen var, særlig i allmennoppfatning eller det vi kan kalle datidens populærkultur, ser vi i en av de siste juridiske duellene som ble utkjempet. Da den forventede vinneren tapte ble dette av mange i samtiden sett på som et tegn på at Gud grep inn og viste sin vilje. Dette var duellen som foregikk mellom La Châtaigneraye og Jarnac i 1547, altså over tusen år senere.

Denne modellen som peker mot en enkelt opphavsmann og videre spredning av duellen er ikke uproblematisk. Vi kan nemlig se liknende konfliktløsninger andre steder som både kan være opphav til Gundebalds ideer, eller være startfasen i andre områder. Dette peker mot muligheten for andre eller flere ulike opphav, og som vi vet fra annen forskning innen antropologi og historie er det ikke alltid så enkelt at det finnes en enkel linje med opphav og senere spredning, snarere er det ofte snakk om en utveksling av ideer som skaper noe nytt. Når det gjelder duellfenomenet støter vi også på en rekke spesifikke problemer når vi søker å lete bakover i historien etter et opphav: Vi må ikke glemme at duellen, definert som en avtalt tvekamp mellom to parter, kan påvises både gjennom europeisk historie, men også utenfor, som jeg allerede har vært inne på i innledningen. Denne formen for tvekamper – og tvekamp er et annet ord som brukes om duell (i seg) – er derfor vanskelig å stadfeste både i tid og sted. I den historiske forskningen med europeisk vinkling, har tvekamp og løsning på tvister via en formell form for denne blitt strukket langt bakover i tid, særlig av tyske historikere, som endte opp med

²⁴ Robert Baldick, *The Duel: A History of Duelling* (New York: C.N. Potter, 1965), 12.

å se til germanske stammer og deres rettsvesen.

Søker vi hjelp eller inspirasjon i datidens verdensbilde og argumentasjon ser vi at i samtiden ble dueller gjerne legitimert ved å se i Bibelen. Kain og Abel, David og Goliat stod der frem som tidlige duellanter. Forsøk på å se på den antikke verden viser seg heller ikke å føre noen vei, det finnes beskrevet tvekamper mellom helter for eksempel i Iliaden, men den historiske og kulturelle konteksten de er i er såpass fjernt fra de senere duellene at det er problematisk å se dem i en sammenheng, særlig om en ønsker å finne en ubrutt linje. Ja, det eksisterte tvekamper også i antikken, men nei ut fra duellen slik den blir behandlet og definert i denne teksten blir de problematiske å benytte. Så disse episodene kan, og bør, heller bli plassert som en mulig tvekamp eller duell lignende fenomen i andre tidsepoker og kulturer –videre virker det ikke å ha eksistert noe system for tvekamper i antikkens Hellas lik æresduellene i den tidlig-moderne periode. Det samme gjelder for det romerske imperiet. Det nærmeste vi kan komme institusjonalisert tvekamp der er gladiatorkampene, som ikke på noen måte kan anses som en duell i sin rette forstand og som foregikk primært mellom ufrivillige – slaver – det ser ut til at æres og krigssystemene til romerne ikke verdsatte eller la grobunn for kamp mann mot mann, noe vi finner i deres tanker om å dø for gruppen, ikke for en selv.²⁵

Av andre mulige opphav kan det for oss her i Norden være nærliggende å se en linje til det relaterte germanske og norrøne kulturkomplekset, med *holmgang* og *einvig* som var avtalte, institusjonaliserte tvekamper i vikingtid før de ble forbudt rundt år 1000. Holmgang var en mer regulert affære, som ikke trengte å ende med døden, denne formen for tvekamp kan også ha blitt brukt til treningsformål. Einvig derimot var en «duell» i rett forstand, som historikeren Kim Hjarðar sammen med den arkeologiske konservatoren Vegard Vike skriver i sin bok *Vikinger i Krig*:

«Einvig var benevnelsen på tvekamp mann mot mann (vig betyr ‘kamp’ eller ‘strid’, og en betyr ‘en’). Einvig var den duellform hvor ingen utenforstående fikk blande seg inn, og som ble ført til en av duellantene døde.»²⁶

For meg som her leter etter duellen i middelalder, i form av den juridiske duellen, sitt opphav er dette et spor som er verdt å følge, videre i sin bok, med referanse til Tacitus, fremlegger Vike og Hjarðar at det er mulig å spore einvigen lenger tilbake, forbi vikingtid til germanske stammer, og navneformen selv virker å være den eldste av disse to. I det norrøne

²⁵ Stewart. *Honor*

²⁶ Kim Hjarðar, Vegard Vike. *Vikinger i krig* (Oslo: Spartacus, 2011), 57.

sagakomplekset kommer det tydelig frem at det var to former for tvekamp, og det virker til å ha vært en stor andel tvistemål som ble avgjort slikt i løpet av 900 tallet og rundt år 1000, før deres former ble ulovliggjort med innføring av kristendommen – interessant her er hvordan ulike former for gudsdom blir trukket frem som et alternativ, som jo var akkurat et argument for de juridiske duellene.²⁷ Dette sene materialet med tydelige eldre grunnlag trekker den norrøne siden inn i det tidligere nevnte germanske og vi har kommet tilbake til utgangspunktet med en startfase i det germanske kulturområdets stammelover. Når det gjelder disse kampene i det tidlige førstatlige Europa er det interessant å se hvordan det i både viking- og germansk tid var sterke religiøse aspekt, og tunge regler, rundt tvekamper, og at det var også ulike grader av straff for utmaner og utmante dersom denne taper i Holmgangen.²⁸²⁹ Dette er det en fortsettelse av i det ritualiserte rundt duellen videre i middelalderen, og også til dels i sin illegale form i tidligmoderne periode.

Middelalderens juridiske og offentlige dueller

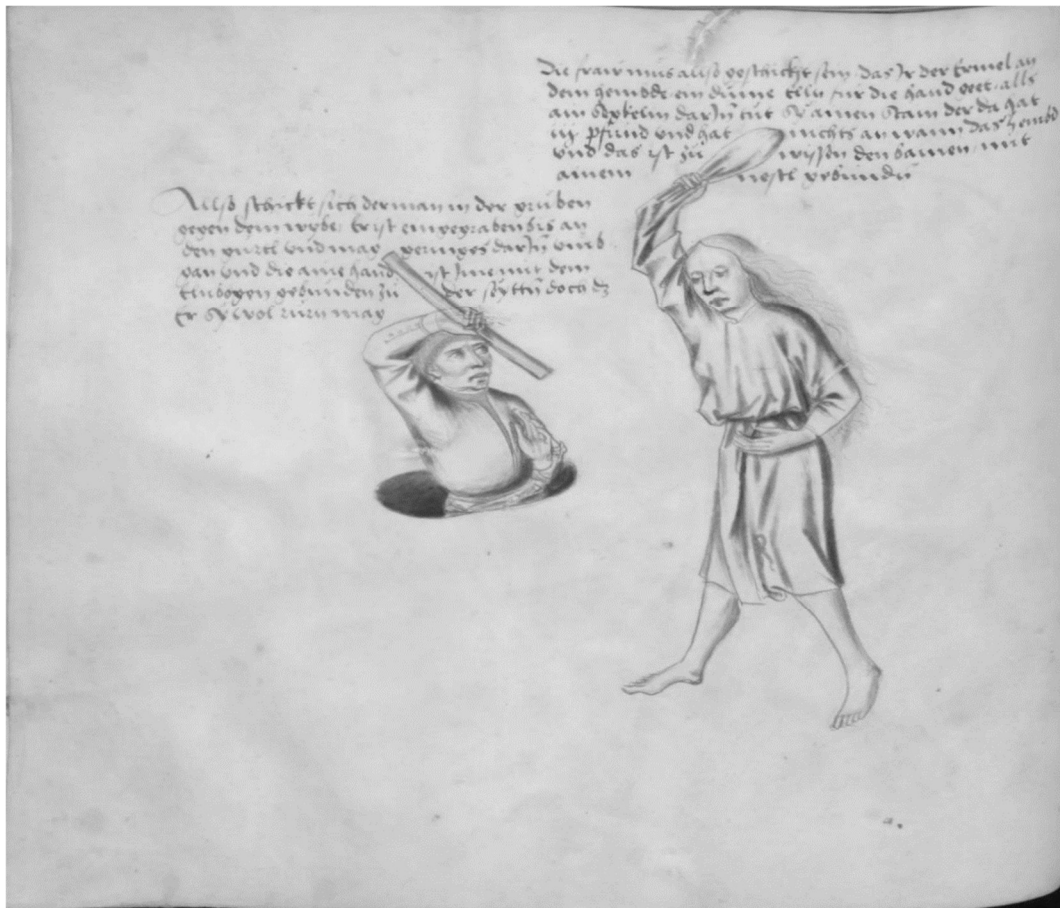
Den juridiske duellen spredte seg og ble et etablert i det meste av Europa, men ikke uten motstand: Ikke alle lokale fyrster ønsket å støtte opp om undersåtters potensielle skader, ikke alle lærde var enige i den enkle tanken om Guds vilje. Men den fant grobunn, og den spredte seg. - Det er jo også som alt diskutert mulig å tenke seg at den i noen land videreutviklet seg fra tidligere former for tvekamper til en versjon som fant sin hjemmel i en kristen forståelse, med andre ord en blanding av tidligere etablerte ideer som endret seg i møte med det kristne.

Det er viktig å huske at i denne epoken kunne også ikke-ridderlige, inkludert kvinner, duellere. Den middelalderske duellen var et juridisk fenomen kontra den senere illegitime duellen, med dette kunne folk både pålegges å duellere i deler av Europa av lokale domstoler, og videre var den åpen for et bredere sjikt av samfunnet. Vi finner altså allerede her både populære – og elite – dueller etablert med den lokale jurisdiksjonens velsignelse.

²⁷ Kulturhistorisk leksikon for nordn, bind III, 534. Bind VI, 653.

²⁸ Kim Hjarðar, Vegard Vike, *Vikinger i krig*, 57 – 59.

²⁹ Kulturhistorisk leksikon for nordn, bind III,534. Bind VI, 653.

En duell mellom mann og kvinne fra Cgm_1507 «Paulus Kal Fechtbuch» datert til ca. 1470³⁰ Det er viktig å merke seg forsøk på å utligne forskjellene på mann og kvinne ved å gi mannen et handikap ved at han er i hullet. Et eksempel på en måte å utligne og likestille de kjempende så godt som det lot seg gjøre. – Og en tanke vi vil finne igjen i de mye senere illegitime duellene i tidlig-moderne periode. Han er for øvrig væpnet med en form for kjepp, og hun i dette tilfellet med en «pose» eller forlengelse av ermet sitt med en stein eller annen vekt ilagt. Dette var en av flere regionale forskjeller, i sin bok *The Duel and the Oath* beskrev den selvlærte historikeren Henry Charles Lea flere varianter av denne formen for duell.³¹ Et interessant aspekt, sett opp mot holmgangen, er at han benevner en regel med tre klubber – dette finner en parallell i tre skjold i en av holmgangsformene.

En variant som utviklet seg for overklassen var den "ridderlige duellen". I et føydalt samfunn var det nødvendig å markere statusskiller på formelle måter, og disse duellene var svært strengt regulert. I sin fremtoning var de sterkt påvirket av turneringsspill og da særlig «dysten», den klassiske mann mot mann-kampen til hest med lanse. Som vi skal komme tilbake til avslutningsvis er det historikere som har pekt på en egen utvikling av de juridiske duellene, særlig innen eliteklassene mot en duell som allerede her ble primært utkjempet på «ærens»

³⁰ [http://wiktenauer.com/wiki/Paulus_Kal_Fechtbuch_\(Cgm_1507\)](http://wiktenauer.com/wiki/Paulus_Kal_Fechtbuch_(Cgm_1507)) (oppført 16.02.2017 kl. 20:30).

³¹ Henry Charles Lea. *The Duel and the Oath*, 153-154.

grunnlag, og denne, kanskje særlig inspirert av turneringsspillet må ha fungert som inspirasjonskilden for de senere illegitime æresduellene og den romantiserte henvisningen til fortidens glans hos datidens elite.

Den senmiddelalderiske juridiske duell som beskrevet i Hans Talhoffers kampbøker

Jeg opererer med to hovedtyper av dueller, som ytterligere kan kategoriseres ut fra om de foregikk offentlig, eller privat – og da gjerne illegitimt. Den første hovedformen er den *juridiske duellen*, som var lovlig og sanksjonert av det offentlige. Det engelske navnet «trial by combat», blant flere, forklarer i seg hva dette gikk ut på, og disse duellene hører primært til i middelalderen hvor rettssaker kunne avgjøres via en juridisk duell – det var en rettergang via kamp. Denne duellformens dødelighet avhenger av saken som ble disputert. Var det en grov straffesak var naturlig døden det endelige utkommet av en slik kamp, men det finnes også ikke dødelige utfall av juridiske dueller.³² Alfred Hutton som var banebrytende i forståelsen av de gamle kampbøkene og deres innhold referer i sin bok *The Sword and the Centuries* en eldre avskrift av et manuskript, skrevet av Elias Ashmole, som nevner *The Ancient Method and Usage of Duels Before the King*. Dette også, som i Talhoffer, som jeg bruker litt senere, beskriver detaljert gjennomgangen av en juridisk duell og særlig strafferammene er interessante:

And if the Battel be grounded on a cause of Treason, he that is convicted and discomfited, shall be disarmed by the Command of the Constable and Marshal: one Corner of the List broken down in the disgrace of the party becoming Recreant, and being fastened to a Horse, shall be dragged from the place where he so lost his Arms to the block, and have his Head severed from him, or be hanged by the Neck or otherwise according to the several usages of the Country.³³

Det særlig interessante ved denne passasjen, som altså er hentet fra et engelsk materiale, er benevnelsen av *treason*, som vi møter igjen i Talhoffers liste over årsaker til duellering. Vi ser også behovet for å nedverdige personen, bryte dennes ære. Noe som påpekes i neste grad av alvorlighet, der det ikke er forræderi som er saken, og derav trengs ikke personen å trekkes av en hest gjennom palisaden, men livet skal enda tas. Nedover i alvorsgrad møter vi den neste passasjen, der kun æren tas:

³² Korrespondanse med Richard Marsden.

³³ Alfred Hutton. *The Sword and the Centuries*. (London; Grant Richards, 1901). 62.

But if it be meerly an Act of Arms, a Tryal by Challenger allowed by the Grace of the King, Constable, and Marshal, he that in that confesseth himself vanquished, shall be disarmed, degraded, and being led to the skirt of the Lists, shall be tossed or thrown over, without any other punishment.³⁴

I lys av ærens sentralitet, og fremvekst av en duellform basert på ære er dette sitatet spennende og peker på akkurat denne utviklingen, vil som leder mot den andre formen av dueller – æresduellene, som i tidligmoderne periode ville være private og illegitime. Samtidig som det også viser til ikke dødelige resolusjoner på middelalderens offentlige dueller.

Som vi forstår finnes det et stort kildemateriale til de juridiske duellene og for å komme så nær de kjempende som mulig vil jeg benytte Hans Talhoffers kampbøker som ble produsert i midten av 1400 tallet som utgangspunkt. Talhoffer, som var en av flere mestere innen kampsport på denne tiden, produserte som flere av sine kollegaer bøker og illustrasjoner over stridskunsten, og det er særlig hans vakre illustrasjoner som har gjort bøkene hans kjent i det 20 og 21. århundre. I flere av sine kampbøker, som er mer billedlige enn tekstbaserte, viser han en duellscene utkjempet av en av hans adelige elever, og velgjørere, Luithold von Königsseg. Det er omdiskutert hvorvidt denne duellen faktisk fant sted eller ikke, den rådende tanken i dag er negativ og mener at det ikke fant sted en kamp denne personen vant³⁵. Uansett, siden Talhoffer instruerte i kampteknikk og var ansatt av byen Zürich på midten av 1450-tallet for å undervise i fekting og å overse juridiske dueller, er bøkene hans³⁶ en interessant og direkte kilde til de dueller som ble utkjempet innenfor lovens rammer i hans samtid. Videre kommer han med tips til en adelsmann som er utfordret til duell og sist i sin *Fechtbuch* av 1459 gir han oss en rekke grunner for å utfordre til duell, og videre saksgang fra utfordring til ukjempelsen av kampen. Dette er oversatt fra den senmiddelalderske tyske teksten til moderne engelsk ved Jeffrey Hull (red.) i boken *Knightly Duelling – the fighting arts of German Chivalry*. Kampbøker som de skrevet av Talhoffer er slik det nærmeste vi i dag kommer en duell i det senmiddelalderske Tyskland, uten å selv delta.

(8r)Here finds one written of judicial combat – thus what now be decreed as forbidden of all combatants.

So by and by, it has become the custom of emperors and kings, princes and lords, to whom one likens himself and emulates, that one is obliged to fight, especially regarding several

³⁴ Hutton, *The Sword and the Centuries*, 62-62.

³⁵ http://wiktenauer.com/wiki/Hans_Talhoffer (oppsøkt 04.05.2017).

³⁶ http://wiktenauer.com/wiki/Hans_Talhoffer (oppsøkt 04.05.2017).

causes and articles which are written down hereafter...

....Now those aforesaid causes and articles are seven, wherefore a man has a duty to fight. Thus the first is murder. The second is treason. The third is heresy. The fourth is becoming an urger of disloyalty to one's lord. The fifth is betrayal in strife or otherwise. The sixth is falsehood. The seventh is using either a maiden or lady.³⁷

Det er usikkert hvorvidt dette var stående lov hos de ulike tyske fyrster og prinser, overlevninger av eldre tradisjoner, eller en overensstemmelse og mening hos de ulike fektmesterne. Det listen uansett viser oss er en æreskultur, tuftet på «ridderlige» normer, og brudd på dem kan – og bør – lede til kamp. Vi ser i sitatet over en tanke om plikt til å sloss dersom disse budene blir brutt. Vi finner her en ideologi som må ha ledet til at kamper ble utkjempet.³⁸

Talhoffer fortsetter å legge føringer, eller kanskje heller forklare saksgangen for sitt publikum. Hvem den tenkte leser av Talhoffer egentlig var er omdiskutert. Det virker sannsynlig at en av bøkene var ment for ham personlig, de resterende har blitt foreslått å ha vært markedsføring mot potensielle kunder, jeg ser det som mer sannsynlig at de var ment å fungere som et oppslagsverk for allerede trente.

Det er en grundig saksgang som forklares, i tråd med kampbøkernes natur ligger fokuset på individet som skal utkjempe en duell. Dette gir leseren en annen og mer personlig vinkling enn de rent juridiske kildene, og gir en mulighet for oss i dag å kunne se individet i møtet med duellen. De rike illustrasjonene er også en hjelp i tolkningsarbeidet, som vist til i boken *Battlefield Emotions 1500-1800: Practices, Experience, Imagination* kan dette si en del om forventningene til de to parter. I dette tilfellet ser vi en nesten andektig tone, de to parter virker resignerte til sin skjebne. Noe som kan bære frukter er å sette dette i sammenheng med det overnevnte sitat og plikten som utdypes der. Dette er i slutten av middelalderen, en periode der det var en intensivering av ridderlig tankegods, noe som blir så tydelig at de to partene virker passive og resignerte da de utfører den plikten som deres ridderlige koder krever.

³⁷ Jeffrey Hull. *Knightly Duelling: The Fighting Arts of German Chivalry*. (Boulder, Colorado: Paladin Press, 2008), 4.

³⁸Hull, *Knightly Duelling*, 3.

Den juridiske duellen etter Talhoffer

Jeg vil her parafasere, og forkorte, den juridiske duellen som den blir forklart i Talhoffers bok av 1459, MS Thott.290.2^o.³⁹

Personen som utfordrer skal gå til den lokale domstol og legge frem sin anklage mot den andre. Ingen avgjørelse skal tas før alle uttalelser er hørt, personen som blir utfordret skal så møte senere og fremlegge sitt forsvar. For at det skal ende i duell, må den som blir anklaget, fremlegge sin uskyld, og ære denne ved duell. Deretter skal de to partene gis treningstid, seks uker, der de begge to er pålagt forbud mot noen som helst konfrontasjon under trussel om bannlysning, - en svært streng straff i sin samtid.

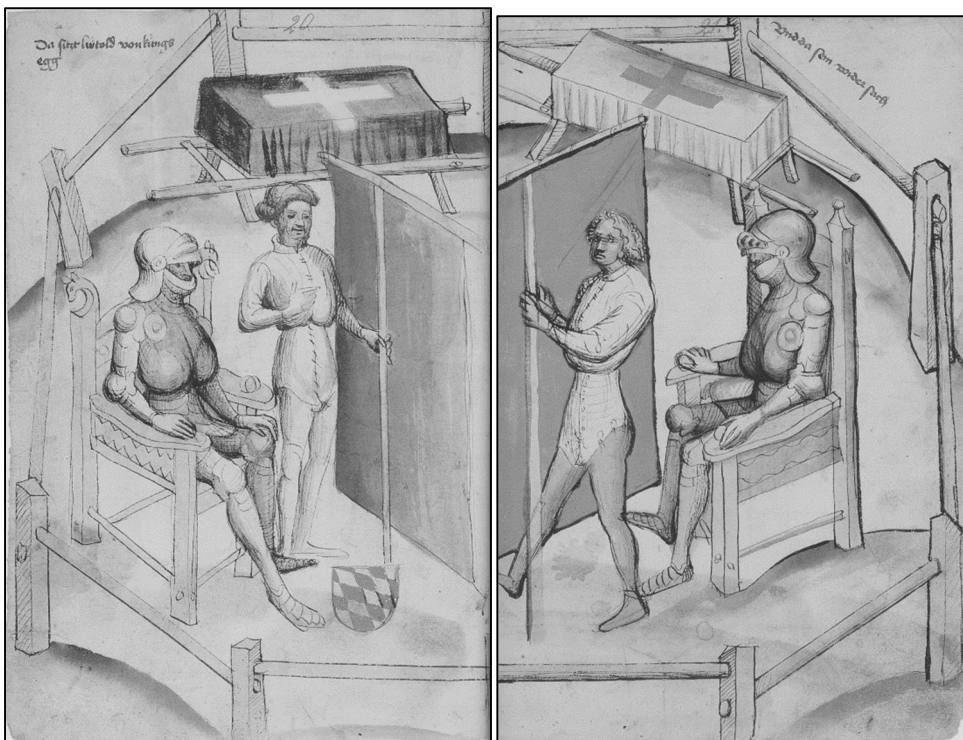
Talhoffer kommer også inn på personer som ikke kan duellere med hverandre, i hans verk blant andre personer som er nærmere beslektet enn fem slektsledd. Han nevner også at lamme, blinde eller andre funksjonshemmede menn kan la duellen ligge, eller enda bedre ved insvergingen av duellen legge til forhold som gjør at de to utkjempende parter kan møtes på lik fot. Talhoffer nevner derimot ikke fenomenet med stedfortredende slåsskjemper som ville utkjempe kampen for sin part som vi kjenner til fra andre kilder. Dette kan være et resultat av hans ønsker for sine kampbøker, flere av dem kan ha vært personlig reklame, eller fungert som oppslagsverk for ham selv eller hans arbeidsgivere. Det var derfor ikke behov for å dekke problematikken rundt stedfortredere, da dette var arbeid ment for instruktøren eller utøveren selv.

Etter at de seks ukene er over skal de to partene igjen møtes foran dommeren, etter de forhold som landets lover og normer sier, og bekrefte at det finnes en verdig grunn for en duell. Når dette er gjort, vil dommerne utnevne en til å overse kampen og etablere kampsonen. Dette går igjen i beskrivelser og illustrasjoner i andre kilder. Vi ser etableringen av et inngjerdet eller innringet område. Når dette er utført og dagen for kampen er kommet skal de to partene gå inn i ringen, som på engelsk kalles "the lists". De ansvarlige myndigheter skal utrede for grunnlag til kampen – i duellen mellom Jean de Carrouges IV og Jacques Le Gris i Frankrike (1386) skjer dette ved at en representant for det offentlige er inne i kamparealet og leser opp tvistemålet som skal løses, i Talhoffer ser vi også en prosesjon og fremlegging av de to siders sak før utkjempelsen av duellen. Myndighetene skal også sørge for at ingen intervensjoner eller hjelper en av sidene, dette innebar også at det skulle herske stillhet til kampen var over. Skulle en av

³⁹ Hull, Knightly Duelling. [http://wiktenauer.com/wiki/Talhoffer_Fechtbuch_\(MS_Thott.290.2°\)](http://wiktenauer.com/wiki/Talhoffer_Fechtbuch_(MS_Thott.290.2°)) (oppført 01.05.2017, kl.20:52).

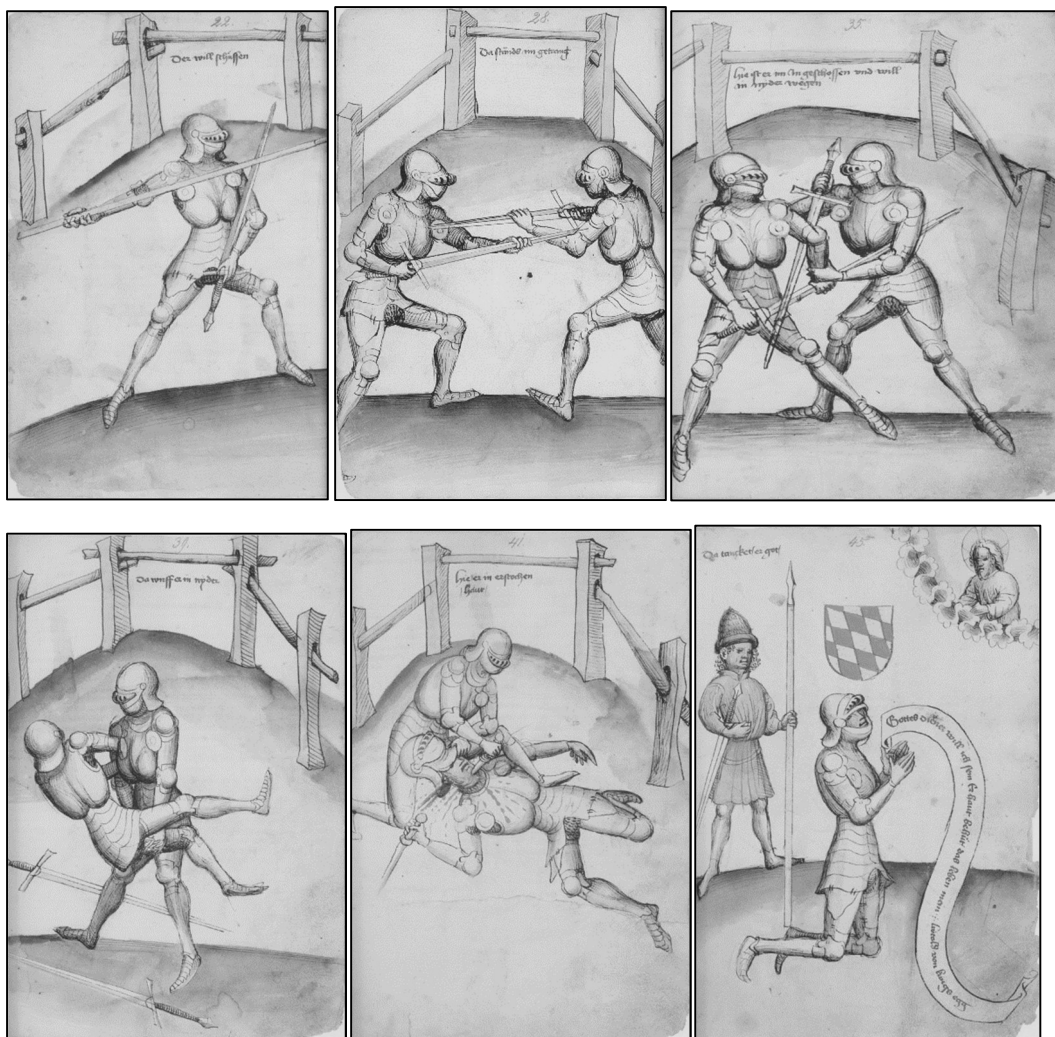
partene bli dyttet ut av ringen, eller erkjenne nederlag, så skal denne personen drepes – for da har han tapt.⁴⁰ – Dette i ytterste konsekvens dersom det var en duell til døden, og i illustrasjonene til Talhoffer er dette tilfellet, som illustrert av både kister og dødelig avslutning.

Om det var en kamp med stedfortredere ville også klienten til den tapende stedfortrederen ha blitt drept, og det er illustrasjoner fra andre bøker der de to stedfortredere kjemper mens deres klienter står klare i galgen bak kampplassen. Dette viser hvor alvorlig en juridisk duell ble tatt i sin samtid. Om stedfortrederen også skulle henrettes er vanskelig å stadfeste og må nok ha variert fra sted til sted og tid til tid. Og her igjen, på om det var en duell til død eller skade.

Scene fra en av Talhoffers fektebøker, MS_XIX.17-3 Folio 10v og 11r satt side ved side. Illustrasjonen viser de to partene i den juridiske duellen og deres standardbærere før kampen skal begynne. Merk den rolige og offentlige følelsen i tegningene, samt de to kister i bakgrunnen – hva som er på spill er åpenbart. De to virker resignert til den endelige avgjørelse. Her også er kampplassen avgrenset med et gjerde.

⁴⁰ Hull, *Knightly Duelling*, 5 – 7.

Et utvalg bilder som følger scenen over og som viser kampteknikker nyttet fra start til slutt, merk bruk av et oppsett av våpen: - Spyd, sverd og dolk, samt bryting. Dette er i tråd med andre kilder som nevner «våpensett» brukt i rustet tvekamp.⁴¹ Spesialisert kampteknikk for bruk i rustning er også fremtredende, såkalt «halvsverding» med langsverdene, og også behovet for å utnytte de svake punktene på rustningen til den andre – særlig grafisk avbildet i bruk av rondelldolken. Det siste bildet viser seierherren takke Gud. I andre kampbøker ser man gjerne Jomfru Maria og Jesusbarnet avbildet snarere enn Gud selv. Dette viser at religion fremdeles stod sterkt i de sene juridiske duellene.

At det fantes en åpen juridisk duell betyr ikke at det ikke fantes uoffisielle eller private, som foregikk illegitimt. For eksempel kjenner vi til bylover fra London på 1300-tallet som forbyr bæring av sverd og buckler – et lite skjold ment å beskytte hånden – fordi de ble brukt av gjenger som skapte bråk, og blant riddere ble det en mote å skulle «holde en bro» eller annen passasje mot andre riddere. Dette er blitt popularisert i vår egen tid i filmen *Excalibur*, der

⁴¹ Christian Tobler *Secrets of German medieval swordsmanship Sigmund Ringeck's commentaries on Johannes Liechtenauer's verse* (Union City, CA: Chivalry Bookshelf, 2007).

Arthur ikke får passere før han har bekjempet Lancelot, men slikt skjedde faktisk i senmiddelalderen med riddere som kamperte og avventet motstandere ved broer, særlig i Frankrike.⁴² Her er veien kort til de ridderlige tvekampene eller «chivalric duels» som bringer oss til B. Ann Tlusty som argumenterer og refererer til andre historikere i sin bok *Martial Ethic in Early Modern Germany* om at de juridiske duellene i seg også virker å ha gjennomgått en utvikling i middelalderen. Fra tidlige perioders «trial by battle» - kall det byrd ved kamp, eller juridisk tvekamp på norsk til et format i senmiddelalder som ikke skilte seg stort fra de senere illegitime annet enn ved å nettopp være juridisk aksepterte, konflikten i disse duellene har for overklassens del gradvis blitt mer basert på æren, enn noe annet. Dette er kun en kort benevnelse hos henne. Men det viser igjen til en utvikling og utkjøpelse av æresdueller allerede i middelalderen. Og ved å trekke inn denne utviklingen i de legitime, og offentlige, duellene ser dukker en endring i overklassens tankegang mot ærens viktighet frem. Et tankesett og en ideologi som fortsatte inn i den tidlig-moderne perioden, og overlevde å bli ulovliggjort. - Det lå altså en ærestanke innbakt i kampene allerede da de mistet sin offentlige støtte. Dette spiller også inn i den sene middelalderens hoff og ridderkultur, der vi ser en form for ridderromantikk og ønsket om å leve som i disse – i sin mest flamboyante form rene gjenskapninger av legender om Kong Arthur og ridderne av det runde bord i særskilte turneringsspill.⁴³

Den tidlig-moderne perioden, med sine illegitime og private, æresdueller

Overgangen fra offentlige juridiske dueller til oftest skjulte, forbudte dueller fant sted i løpet av siste del av 1400- og utover på 1500-tallet. I løpet av denne perioden ser vi en endring i duelleringen, og den andre hovedformen jeg opererer med overtar som den eksklusive formen: *æresduellen*. Dette betyr ikke at æren ikke var duellert over tidligere, men i hensikt å skape begrep å benytte har jeg valgt å utgå fra det som kjennetegnet den gjeldende duellformen mest i samtid og forskning. Den rådende middelalderske duellen var lovlig, og i rettsvesenet fantes det potensialet for å duellere, derfor har jeg kalt den for *juridisk duell*. Nå skal vi inn på en duellform som oppstod i løpet av middelalderen parallelt med denne, og som ble den enerådende i tidlig-moderne periode, hvor den også var ulovlig. Den ble sett på som en del av adelskulturen, og den ble definert ut fra behovet for å beholde sin ære – derfor nytter jeg betegnelsen *æresduell* om disse. Vi ser utviklingen mot denne kampformen allerede i middelalderen der en noen steder i Europa fikk en endring både i måten å duellere på mellom

⁴² David Crouch. *Tournament*. (London: Hambledon and London, 2006).

⁴³ Crouch, *Tournament*, 116 – 121.

øvre og nedre samfunnslag, samtidig som elitens dueller gradvis gikk mer og mer mot å være en kamp over æresspørsmål – og til dels ble mindre dødelig.⁴⁴

Og det må understrekes at et annet rådende skille mellom middelalderen og den tidlig-moderne perioden, særlig etter 1500-tallet, er private mot sanksjonerte eller offentlige dueller som fremlagt i Richard Marsdens bok *Historical European Martial Arts in its Context*, der han har valgt å mer benytte skillet privat / offentlig når han omtaler dueller, jeg har gjort et forsøk på å benytte dette også.⁴⁵

Det er også interessant at det virker å være i denne tiden, overgangen mellom senmiddelalder og den tidlig-moderne perioden, at ordet «duell» i seg dukker opp, før har andre som eksempelvis «tvekamp», eller «trial by battle» blitt nyttet, jeg har brukt duell om det tidligere fenomenet, lik andre forskere, da dette i dag er en betegnelse som blir brukt retrospektivt.

Denne nye navngivningen, historisk, må uansett omtales her fordi det også peker på at en endring i oppfattelsen av duellering fant sted, typisk blir *duello* sett som en forkortelse av dårlig latin: *duo-bello* som skal sikte inn på en tomannskrig. Latinsk, og italiensk, er viktig for det viser at renessansens kultur også virket inn i disse delene av elitens verden.

Denne transformasjonen av de europeiske duellene skjedde ikke over natten. Den later til å henge sammen med den nye formen for hoff- og krigerkultur som utvikler seg i det dette tidsrommet. Det tok tid for denne identitetskrisen, med forsøk på å løse den hos eliten, å spre sine tanker samt feste seg i det sosiale nettverket. En av, om ikke den siste, juridiske duellen i Frankrike, f.eks., er den allerede omtalte kampen mellom La Châtaigneraye og Jarnac som ble utkjempet i 1547. En duell som også, slik det kommer frem i François Billacois behandling av de franske duellene i tidlig-moderne periode, var «*A Crucial Collective Trial*»⁴⁶ helt på slutten av fenomenet med offentlig sanksjonerte, juridiske dueller. Knappe 30 år senere utkjempes en av de mest kjente i historien, og i sin samtid illegal, duell utkjempes i Frankrike, –*Le Duel des Mighnons*. I tidsrommet mellom disse to hendelsene må det altså ha vært en drastisk endring⁴⁷

Endringene i det offentliges holdninger til dueller kan spores til Trentkonsilet i 1563.

⁴⁴ Personlig korrespondanse med Richard Marsden.

⁴⁵ Richard Marsden. *Historical European Martial Arts in its context: Single-Combat, Duels, Tournaments, Self-Defense, War, Masters and their Treatises*. (Tyrant Industries, 2017.)

⁴⁶ François Billacois. *The duel: its rise and fall in early modern France*. Oversatt av Trista Selous. (London: Yale, 1990).

⁴⁷ François Billacois, *The duel*, 49 – 59.

Et av de pavelige dekretene som kom ut av dette var et krav som påla samtlige katolske land å trekke tilbake offentlig støtte til duellering, på engelsk lød det som følger:

Dueling is Punished with the Severest Penalties

The abominable practice of duelling, introduced by the contrivance of the devil, that by the cruel death of the body he may bring about also the destruction of the sould, should be utterly eradicated from the Christian world. Emperor, kings, dukes, princes, marquises, counts and temporal rulers by whatever other name known, who shall within their territories grant a place for duelin between Christians, shall be excommunicated and shall be understood to be deprived of the jurisdiction and dominion obtained from the Church over any city, castle or locality in which or at which they have permitted the duel to take place, and if they are the fiefs they shall forthwith revert to their direct rulers. Those who entered the combat as well as those who are called their seconds shall incur the penalty of excommunication, the confiscation of all their property, and perpetual infamy, and are in conformity with the sacred canons to be punished as homicides, and if they are killed in the combat they shall be forever deprived of Christian burial...⁴⁸

Med dette hindret dekretet effektivt den juridiske og offentlige modellen fra å fortsette, og presset eventuelle fortsettelse av duellen over i ikke-juridiske og ikke-sanksjonerte former. – Monarkier som forsøkte å få kontroll over undersåtter fikk her mer å bruke i kampen mot dueller, for som Richard Marsden har påpekt «No sooner had plenty of rules and customs been set up, each a bit different from region to region, monarchs tried to stop duelling»⁴⁹.

I Victor Kiernans behandling av duellen og hans bruk av Brantômes memoarer fra det tidlige 1600-tallet finnes reaksjoner på dette i de pårørtes sjikt. Slik Kiernan leser Brantôme, satte han den gamle duellens forsvinning i sammenheng med Trentkonsilets forbud, samtidig så han ikke noe feil i det – det var for lett å finne punkter å stikke seg vekk fra kampen på. Samtidig ønsket han ikke å avslutte duellering, i stedet var det velkomment med en raskere og mer personlig løsning på «problemer».⁵⁰

Den nye æresduellen, for å avgrense mellom det middelalderske og det tidlig-moderne formatet og ritualet, kan spores til å ha utviklet seg i Italias turbulente bymiljøer. Å sloss *a la mazza*, som var en fri kamp utenfor lovens øyne, foregikk i Napoli og er der Brantome plasserte

⁴⁸ Marsden, *Historical European Martial Arts in its context*, 27.

⁴⁹ Korrespondanse med Marsden.

⁵⁰ V. G. Kiernan. *The duel in European history: honour and the reign of aristocracy* (London: Zed Books, 2016), 46 – 47.

opphavet til den nye illegale duellformen.⁵¹ Videre kan Italia stå som et eksempel til på den manglende offentlige støtten til duellering, samtidig som det var et press fra adelen å fortsatt hevde seg mellom seg selv samt finne en ny vei i den nye samfunnsorganisasjonen de så seg i. Dette ut fra den datidige interne rivaliseringen mellom ulike adelsmenn, og svak statsmakt i de italienske bystatene, samtidig som duellen ble inkorporert som et alternativ til vendetta.

Som humoristisk eksempel på hvordan duellen i ulike former var vanskelige å fjerne, kan jeg trekke frem Abraham Tornton, som krevde å få utkjempet en juridisk duell i 1817 i England, da han brukte en sovende lov som ga ham rett til å kreve "trial by Battel". Denne paragrafen ble først fjernet i 1819!⁵² Som jeg skal komme tilbake til virker det mer som om det skjedde endringer i folks oppfatning av dueller, og statsapparats økende kontroll i konflikt med individets behov for å eie konflikten selv, som satt føringer for duellens overlevelse eller undergang, - et poeng jeg ikke er alene om å ha sett.

Spredningen av den nye duelltanken.

Sentralt i fremveksten av denne nye formen for dueller er også to epoker med krigføring, som førte til stor flyt av soldater og offiserer i Europa. Disse to krigsepokene var for det første De italienske krigene (1494 til 1559) som var en serie konflikter i nåtidens Italia, og også er kjent som en krig mellom dynastiene Habsburg og Valois om kontrollen over de ulike fyrstedømmene i Italia, men som endte mer som en kamp mellom alle involverte parter om territorier. For det andre dreide det seg om 30-års krigen (1618 – 1648), som begynte som en lokal religionskonflikt i Det tysk-romerske riket, men endte med å være en storkonflikt der de fleste europeiske maktene på et tidspunkt var involvert i krigføringen i Sentral-Europa. Ved siden av flyten av mennesker i forbindelse med krigføringen er også kulturen i renessansen i seg selv viktig, med sine nye humanistiske tanker, og spredning av bøker. Særlig fremveksten av håndbøker for den gryende nye hoffkulturen, slik som særlig Baldassare Castigliones *Il Cortegiano*, utgitt i 1528, som står sentralt i denne nye bokkulturen, men også andre bøker som tar for seg de unge adeliges liv og leven ble produsert og spredt. For eksempel Girolamo Muzio sin *Il duello* fra 1550, Venezia, som ble spredt over det meste av Europa. Italianere som levde i utlandet skrev også ned sine tanker, slik som Vincenzo Saviolo som kom med *Of Honour and Honourable Quarrels* i London i 1594 hvor han jobbet som instruktør innen fekting.

Det er med denne nye hoffkulturen og det militære at Frankrike ofte kobles inn som

⁵¹ Marsden, *Historical European Martial Arts in its context*, 34.

⁵² Richard Hopton, *Pistols at dawn: a history of duelling* (London: Portrait, 2007).

området der den «nye italienske duellen» ble forfinet og så spredt, som en følge av franskmennenes involvering i de italienske krigene og deres påfølgende kulturdominans i Europa.

Frankrikes sentralitet i spredning av duellene.

Frankrike er utpekt som en sentral brikke for den nye duellens fremvekst, og det følger skissen ovenfor: Det starter med franske soldater som returnerte til hjemlandet etter de italienske krigene og tok med seg den nye italienske formen for æresduellering, og ærestanker, tilbake til Frankrike som var i omveltning. Videre er det naturlig å peke på Frankrike og dennes nye utvikling av hoffkultur, særlig etter 1600 tallet, som en drivkraft bak, og spreder av det nye duellvesenet. I denne perioden vokste Frankrike til en stormakt i Europa, og fransk kultur og tanke ble den rådende innen den kosmopolitiske nye adelskulturen.

Et eksempel her, er etter 30-årskrigen i de ulike områdene innenfor Det tysk-romerske riket. Hvor fyrstene i de tyske småstatene så mot Frankrike som inspirasjon og tok til seg deres normer og kultur, herunder også den franske måten å duellere på som satiristen Moscherosch behandlet. Han omtalte på midten av 1600 tallet omtaler duellen som en vranglære, eller dårlig mote, som har kommet inn fra Frankrike og praktiseres av en del av overklassen.⁵³

Hos ham finner jeg slik en samtidig stemme for modellen som setter starten for den illegitime og private æresbaserte duellen i Italia under renessansens kultur, som deretter spredte seg til resten av Europa senere, med sterkest flyt via Frankrike. Dette er ikke å si at dette var eneste veien, men det er en markant sterkere tråd her. Dette viser også at duellen ble ansett som et overklassefenomen, og det er også viktig å merke seg at Moscherosch er negativ – ikke alle omfavnet duellen.

Når det gjelder påvirkningen av fransk kultur fra Italia, og kontinuiteten mellom middelalderens dueller og den nye formen, skriver Billacois (oversatt til engelsk) følgende:

Although gentlemen of the sixteenth and seventeenth centuries who were partisans of duelling were aware that they were continuing a tradition of the French Middle Ages, they were also convinced that they had to learn from the Italians [...] Italy gave French gentlemen two things: a technique for single combat (fencing) and a juridico-ethical corpus (scienza cavalleresca). `We go to Italy to learn to fence, ` says Montaigne.⁵⁴

⁵³ François Billacois, *The duel*, 26.

⁵⁴ François Billacois, *The duel*, 18 – 19.

Selv om Billacois nok forveksler trenden for italiensk fektemetode med at det manglet en tradisjon for det i Frankrike, ser vi at han også påpeker Italias sterke kulturelle påvirkning og hvordan den ble tatt med og senere ytterligere utviklet i Frankrike.

Når jeg viser til Frankrike i tidlig-moderne periode kommer dette kulturelle skiftet som foregikk, og endret både det militære og også de sivile overklasse menneskers verden, tydelig frem. De Italienske krigene foregår i midten av oppbruddet av det føydale samfunnet, det er også argumentert for at krigføringen endrer seg såpass drastisk at skillet mellom middelalder og moderne tid må settes her, - de er en del av "det lange 1500-tallet" med sin militære revolusjon.⁵⁵ Der søkte adelen som kjent et nytt eksistensgrunnlag, Frankrike er også opphavet til eneveldet med sin hoffkultur, noe som oppstod på 1600-tallet, og med de stridighetene som forekom i landet under denne transformasjonen var det godt med grunnlag for duelleringen å blomstre opp. Samtidig var fransk fektning og fransk litteratur ettertraktet i Europa for øvrig, som allerede nevnt.

Den tidligere omtalte historikeren François Billacois har i sitt arbeid med duellens historie i Frankrike funnet følgende fem mest vanlige årsaker for at menn trakk sverdet og duellerte i tidsrommet 1560-1659 i sitt forskningsfelt, som gir en annen innsikt i hva det stod over i denne perioden, til engelsk ved ... og i nedadgående rekkefølge:

- Duels fought over women.
- By men belonging to rival factions or clans.
- Over public office.
- Following differences or legal cases concerning family or seigniorial inheritances.
- Because of rivalry over precedence, or some other honorific distinction.

At dette foregikk, og kunne foregå, har han sett på hva folk i samme tid la som bakgrunn for duelleringens profilering, eller motivasjonen for dens vekst og eksistens: «for contemporaries these were essential twofold: the influence of wars and the weakness of monarchs.» Det fremtredende her er et maktvakuum, i punktene over er det mer enn den rene ære som er grunnlaget for duellene. Adelen og dens krigerkultur stod sterkere enn statsmakten som ikke evner å opprettholde noe forbud, og i dette tilfellet ikke kontrollere elitens interne kamper. Dette er en trend som fortsatte gjennom den tidlig-moderne perioden. Selv i møtet med

⁵⁵ Diskusjonen om hvorvidt denne faktisk fant sted har vi dessverre ikke plass til her. Men det er uomtvistelig at det var en markant endring i sammensetning av det militære på denne tiden, fremvekst av profesjonalisering og endring av overklassen fra sverd-adel til skjorteadel.

eneveldet, der kongen klarer å få kontroll over internt rivalri – dette kan ses ved Louis XIV og hans til tider totalitære kontroll over adel – men også han viser det at kongemakten ikke evnet å undertrykke adelens kultur for dueller – adelens kultur stod altså sterkere.

Hvordan, og også hvorfor, disse nye æresduellene foregikk kan en noe sen kilde gi et svar på.

Trykte duellnormer

For å regulere duelleringen har det eksistert både kulturelle normer og nedskrevne regler, de siste var naturligvis lettere å opprettholde under den juridiske duellens tid. Det vi ser er at det å opprettholde kodene rundt duelleringen var viktig, og i æressamfunnet var det å opprettholde æren (på rett vis) ofte sett foran behovet for å opprettholde lov og orden. Tlusty kommer med observasjonen at det er flere eksempler på lokale myndigheter i Tyskland som satt personlig ære over samfunnets fred.⁵⁶

Disse normene rundt ære og duellering møter forskeren i flere ulike kilder. I løpet av den kulturelle omveltningen vi i dag kjenner som renessansen ble det produsert et vell av bøker og pamfletter som diskuterte den nye høviskheten, for eksempel den italienske og svært innflytelsesrike fektemesteren, bosatt i London, Vincent Saviolos: *Of Honour and Honourable Quarrel* utgitt i 1594.⁵⁷ Der gir han føringer, eksempler og gode råd om hvordan den ærbare mann i Tudor-England skal motta og behandle overtramp mot sin ære. Det at han var italiensk og fektemester er et eksempel på hvordan de nye italienske ideene ble spredt via dette yrket og trykkekunsten. Selve duellen, og dens rituale finner vi også tekster som behandler. For æresduellene er det særlig én kilde, om noe senere i dens historie, som har skilt seg ut, kanskje fordi den er lett å lese og på engelsk – slikt har den nådd et bredt publikum både da, og nå, for den er mye brukt i forskning på duellering av historikere.

Den Irske Code Duello, fra året 1777

En velkjent og ofte benyttet tekst for å forstå æresduellen med dens ritualer, grunnlag og regulering er en traktat over duellering som ble utarbeidet i Irland av utsendte «gentlemen-delegates». Dette var ikke utarbeidet av statsmakten, som man kanskje kunne få inntrykk av, men at en illegitim bevegelse skapte og skrev ned regler og regulering av sine affærer er ikke noe nytt, tar vi blikket over i populærkulturen i de britiske øyer var det i samme periode en vanvittig interesse for den da ulovlige boksingen – med både adelige som støttet det, nedskrevne reguleringer og trykte håndbøker.⁵⁸

⁵⁶ B. Ann Tlusty. *The martial ethic in early modern Germany civic duty and the right of arms*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014), 90.

⁵⁷ Jared Kirby. *A Gentleman's Guide to Duelling; Vincentio Saviolo's Of Honour and Honourable Quarrel* (London: Frontline Books, 2013).

⁵⁸ Bob Mee. *Bare Fists* (Stratford-upon-Avon, Warwickshire: Lodge Farm Books, 1998).

Code Duello ble utbredt i Irland og for det meste fulgt i England og det europeiske kontinentet med noen variasjoner. Selv om den er produsert senere enn de casene jeg behandler, gir den et retrospektivt blikk på det at de tankene som ble postulert og skrevet ned ikke var nye, men heller viser en samling og forfining av tidligere tiders argumenter og normer. Noe som igjen leder duellen inn i Norbert Elias sitt tankegods, og viser siviliseringstankens fortsatte aktualitet.

Her vil jeg gjengi og kommentere deler av Code Duello:

Rule 1. The first offense requires the first apology, though the retort may have been more offensive than the insult. Example: A tells B he is impertinent, etc. B retorts that he lies; yet A must make the first apology because he gave the first offense, and then (after one fire) B may explain away the retort by a subsequent apology.

Allerede her i første regel ser vi hvordan løggen og fornærmelsen gir grunnlag for duell. Med andre ord: brudd på ære.

Rule 2. But if the parties would rather fight on, then after two shots each (but in no case before), B may explain first, and A apologize afterward.

N.B. The above rules applies to all cases of offenses in retort not of stronger class than the example.

Her ser vi at æresduellen krever kamp, men ikke død. Det er satisfaksjonen og gjenoppretting av æren som er det viktige. Det vi ser her er at dette krever et visst nivå av involvering fra begge parter, men det trenger ikke gå over styr. De følgende reglene forsøker å gjøre det klart når kampen kan avbrytes, og på hvilket grunnlag:

Rule 3. If a doubt exist who gave the first offense, the decision rests with the seconds; if they won't decide, or can't agree, the matter must proceed to two shots, or to a hit, if the challenger require it.

Rule 4. When the lie direct is the first offense, the aggressor must either beg pardon in express terms; exchange two shots previous to apology; or three shots followed up by explanation; or fire on till a severe hit be received by one party or the other.

Rule 5. As a blow is strictly prohibited under any circumstances among gentlemen, no verbal apology can be received for such an insult. The alternatives, therefore -- the offender handing a cane to the injured party, to be used on his own back, at the same time begging pardon; firing on until one or both are disabled; or exchanging three shots, and then asking pardon without proffer of the cane.

If swords are used, the parties engage until one is well blooded, disabled, or disarmed; or until, after receiving a wound, and blood being drawn, the aggressor begs pardon.

N.B. A disarm is considered the same as a disable. The disarmer may (strictly) break his adversary's sword; but if it be the challenger who is disarmed, it is considered as ungenerous to do so.

In the case the challenged be disarmed and refuses to ask pardon or atone, he must not be killed, as formerly; but the challenger may lay his own sword on the aggressor's shoulder, then break the aggressor's sword and say, "I spare your life!" The challenged can never revive the quarrel -- the challenger may.

Merk den siste setningen her, om hvorvidt en kan gjenoppta krangelen etter endt duell. Før dette ser vi henvisninger til duellen utkjempet med sverd, og i hvilke tilfeller denne kan brytes av – eller når æren er gjenopprettet. Dette peker både mot kammertjener ... som benevner at Tordenskiold fikk høre at han bare trengte prikke i sin motstander for å skape et blodig sår, og det kan trekkes helt tilbake til Tycho Brahe som fikk sin nese kuttet av – kampen trengte ikke fortsette da, og her ser vi tankene nedfelt skriftlig.

Rule 6. If A gives B the lie, and B retorts by a blow (being the two greatest offenses), no reconciliation can take place till after two discharges each, or a severe hit; after which B may beg A's pardon humbly for the blow and then A may explain simply for the lie; because a blow is never allowable, and the offense of the lie, therefore, merges in it. (See preceding

rules.)

N.B. Challenges for undivulged causes may be reconciled on the ground, after one shot. An explanation or the slightest hit should be sufficient in such cases, because no personal offense transpired.

Her ser vi løgnen og det fysiske overtrampet som det mest graverende, dette er viktig å se i forhold til Tordenskiolds duellepisode. Igjen her, og påfølgende, dukker unnskyldning og hvordan å gjøre opp frem.

Rule 7. But no apology can be received, in any case, after the parties have actually taken ground, without exchange of fires.

Har partene dukket opp må de altså kjempe, også dette finner vi igjen i duellen mellom Tordenskiold og Staël von Holstein, der sistnevnte sier at de må sloss, æren krever det.

Rule 8. In the above case, no challenger is obliged to divulge his cause of challenge (if private) unless required by the challenged so to do before their meeting.

Her er det en endring i æresduellen fra det middelalderske komplekset rundt de juridiske duellene der årsak for duell skulle gjentas, og frem i lyset, siden disse var offentlige og knyttet til lov og rett. I middelalderen måtte derfor saken og grunnlaget for denne frem, og dette kunne også benyttes for å minne partene på viktigheten og understreke gudsdommen de kunne, eller skulle, utsettes for. I de senere private æresduellene derimot var dette en privatsak mellom de to partene. Det trengtes derfor ikke gjentas offentlig. Om det skulle være noen diskusjon omkring det anliggende som forårsaket duellen ville dette heller blitt gjort i opptakten, i denne sene perioden som Code Duello stammer fra mellom sekundantene.

Rule 9. All imputations of cheating at play, races, etc., to be considered equivalent to a blow; but may be reconciled after one shot, on admitting their falsehood and begging pardon publicly.

Eliten var svært opptatt av spill og gambling i denne perioden, det er derfor ikke uventet å se at juks innen dette er graverende, men også spennende at det kan stoppes etter et skudd. Derimot vil det kreve en offentlig beklagelse.

Rule 10. Any insult to a lady under a gentleman's care or protection to be considered as, by one degree, a greater offense than if given to the gentleman personally, and to be regulated accordingly.

Rule 11. Offenses originating or accruing from the support of ladies' reputations, to be considered as less unjustifiable than any others of the same class, and as admitting of slighter apologies by the aggressor: this to be determined by the circumstances of the case, but always favorable to the lady.

Vi har her to regler som omtaler kvinner, spesifikt deres ære. Det er interessant ut fra et kultur og kjønnsperspektiv å merke seg at kvinnen er beskyttet av mannen og hvordan kvinnens ære, og forsvar av denne, er tydelig viktig.

Rule 12. In simple, unpremeditated recontres with the smallsword, or couteau de chasse, the rule is -- first draw, first sheath, unless blood is drawn; then both sheath, and proceed to investigation.

Her er det et forsøk på å regulere recontren, som vi husker en impulsiv duell, noe som må ha vært nødvendig da disse i sin natur må ha vært meget kaotiske affærer.

Rule 13. No dumb shooting or firing in the air is admissible in any case. The challenger ought not to have challenged without receiving offense; and the challenged ought, if he gave offense, to have made an apology before he came on the ground; therefore, children's play must be dishonorable on one side or the other, and is accordingly prohibited.

Dette kan virke banalt, men i flere dueller finner vi at en av partene skyter i luften med vilje. Noen steder ble dette sett på som ærbart, men det kunne også bli tatt som en aksept av skyld –

og som vi ser her, finner forfatterne dette latterlig og en nedverdiggelse av duellen. Denne regelen er således et av stedene der dueller må forstås ut fra lokal kontekst også.

Rule 15. Challenges are never to be delivered at night, unless the party to be challenged intend leaving the place of offense before morning; for it is desirable to avoid all hot-headed proceedings.

Det interessante her er å se hvordan det å avvente utfordring for å kjøle ned partene var ønsket. Dette kommer igjen i råd til sekundantene i andre kilder. Dette er koblet til duellen som et oppgjør, som skal skje rasjonelt mellom to likeverdige parter innenfor den samme æresgruppen. Det er ikke vilt raseri og emosjoner som skal stå til grunn, men den kalde og fornuftige roen som kreves av samfunnets bedre sjikt. Selvsagt kan raseriet og emosjoner ha ledet til situasjonen, men når den endelig er der så må det være via aksept av og resignasjon for konsekvenser.

Rule 21. Seconds are bound to attempt a reconciliation before the meeting takes place, or after sufficient firing or hits, as specified.

Her ser vi en regel som tyder til hvordan sekundantene har utviklet seg siden 1500-tallet til å fungere mer eller mindre som de to parters advokater, og videre hvordan deres oppgave er å la æren bli gjenopprettet. Ritualet trenger ikke å foregå lenger enn at de to partene kan gjøre opp og forlate plassen med æren styrket.

Rule 25. Where seconds disagree, and resolve to exchange shots themselves, it must be at the same time and at right angles with their principals, thus:

If with swords, side by side, with five paces interval.

Vi finner her en siste regel som viser til at sekundantene også kunne komme til en uoverensstemmelse under opptakten til - og reguleringen av duellen, dette kunne lede til en egen duell i seg.

Den siste biten, som følger under, viser også at komiteen ønsker å hjelpe og å formalisere:

N.B. All matters and doubts not herein mentioned will be explained and cleared up by application to the committee, who meet alternately at Clonmel and Galway, at the quarter sessions, for that purpose.⁵⁹

Code Duello av 1777 er slående som en naturlig evolusjon av tankegods når sammenliknet med hva Saviolo fremlegger fra skiftet mellom 1500 og 1600 tallet. Code Duello kommer med svært lite rent nytt, det nye oppstår som konsekvens av denne utviklingen, eller på grunn av innføring av andre og nye våpen slik som pistolen, som var det dominerende våpenet benyttet i England og derfor også Irland da reglene ble skrevet ned. Dette støtter ideen om æresduellen og elitens kulturkrets som gjensidige delelementer som begge var tilbakeskuende og latent konservative. Æresduellen ble ikke radikalt endret, snarere er den et av de klareste eksempler i favør av Norbert Elias siviliseringsteori, i det at den dukker opp i et maktvakum og blir tatt opp i en sosial elite, som søker å holde sin posisjon. Æresduellen blir så implementert, også som en standsmessig definering, dette innebar at å duellere viste at en tilhørte den eksklusive eliten.- Et poeng som har vært mye brukt av historikere som jobber med et marxistisk syn. Naturlig nok ble dueller etterapet av lavere lag i samfunnet, men vi ser skriftlig at ordet duell blir nyttet om overklassens avtalte kamper, og den er koblet til eliten på tross av etterapninger. Samtidig undergår den en formalisering og forfining – akkurat som noe så basis som bordmanerer som omtalt av Elias i sine bøker, og i sistnevnte eksempel er det fremtredende at eliten for å vise seg bedre ytterligere forfiner bordmanerer, det samme fenomenet kan også ses i dueller.⁶⁰

Reglene som omtaler kvinnens ære, og forsvar av denne, peker på røde tråder i den tidlig-moderne duellen som kan trekkes helt tilbake til middelalderen. Returnerer vi til Talhoffers utredning av grunnlag for å utfordre og å kjempe finner vi også i hans kampbøker fra midten av 1400 – tallet kvinnens ære og integritet. Poengene med løgn og falskhet er også nevnt hos Talhoffer, og hos den senere Saviolo brukes det flere sider på å utbrede og problematisere rundt løgnen og fornærmelsen denne inneholder. Slaget, det fysiske overtrampet som står som det absolutt verste i disse reglene blir også grundig diskutert hos Saviolo, som

⁵⁹ <http://www.pbs.org/wgbh/amex/duel/sfeature/rulesofdueling.html> (oppsøkt 16.02.17 kl. 15:20).

⁶⁰ Stephen Mennel. *Norbert Elias: An Introduction* (Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell 1992).

representerer den tidlige tidlig-moderne perioden, der middelaldersk tankegods enda stod sterkt i samfunnet.

Som en konklusjon kan det slås fast at det vi ser her, peker mot eldre normer som er utviklet i tråd med det omkringliggende samfunnet, som beskrevet av Norbert Elias. Hans teori om sivilisering er et nærliggende perspektiv på duell-fenomenet. Når vi ser på Code Duello, som ble skrevet på slutten av 1700 tallet – århundret der æresduellen nådde sin fulle form, – og ser retrospektivt bakover mot 1500 og 1600 tallets dueller, finner vi en gradvis raffinering og forfining av duellens karakter. Vi beveger oss fra Tycho Brahes mer eller mindre impulsive slagsmålsliknende affære, til den ritualiserte og markant eleverte kampen som Tordenskiold utkjempet. Går jeg lengre tilbake, finner vi igjen delelementer i argumentasjonen og ritualiseringen i den middelalderske duellen, som i seg selv også virker å ha gjennomgått raffinering mot det penere.

Det viser seg en tendens til at den tidlig-moderne eliten i sin utvikling, ubevisst, havnet tilbake i en ritualisert kamp som bare manglet det offentlige støtte for å mer eller mindre være det samme som de siste offentlige, og gjerne juridiske dueller. Dette peker tydelig til siviliseringsprosessen: det at duellen som fenomen ikke gikk under – men snarere gjenoppstod som illegitim på 1500 tallet, startet en ny utvikling av denne, som endte opp med om enn illegitime dueller, så dueller som var like ritualiserte og sosialt viktige som de middelalderske. «Full circle» heter uttrykket på engelsk, og det er passende å trekke over utviklingen av den tidlig-moderne duellen. Den oppstår i vakuumet etter de sanksjonerte duellene – eller er en markant endret form av den tidligere duellen, som undergår den samme siviliseringsprosess som Europa sin elite ellers. I løpet av 1700 tallet ser vi en kodifisering og ritualisering som er like streng som den middelalderske juridisk pålagte duellen.

Denne utviklingen i ritualisering og kontroll av vold mellom personer er noe som har blitt påpekt også i andre tilfeller, slik som Neil Gongs artikkel *How to Fight Without Rules: On Civilized Violence in 'De-Civilized' Spaces*, der han blant annet kommer frem til menneskets behov for å regulere volden ved å studere en gruppe moderne kampsportutøvere som trener under parolen «*No Referees – one rule only; Be friends at the end of the game*», det er interessant å se at en moderne gruppering som dette fort etablerer både hierarki og æresidealer for å holde i sjekk, samt får uskrevne tanker om hva som er «lov og ikke».⁶¹

⁶¹ Neil Gong, "How to Fight Without Rules: On Civilized Violence in 'De-Civilized' Spaces". I *Social Problems*. vol. 62, no. 4. (2015). <http://www.jstor.org/stable/44014877>.

Denne latente tendensen i mennesket i møtet med elitens behov for å distansere seg fra den gemene hop ga drivkraft til at æresduellen også endte med å gjøre den til en svært formell og potensiell dødelig løsning på tvistemål. Dette var en løsning som dukket opp i en tid der sentralmakten ikke klarte å håndheve forbud, og fortsatte på tross av innføringen av de langt mer strenge eneveldssystemene i løpet av de påfølgende århundrene. Ironisk nok, om noe ble dens illegitimitet tatt opp som en del av det viktige av æresduellens effekt, en mann av ære skydde hverken liv, eller straff, for å opprettholde sin ære. Ved å bryte forbudet viste han også at han satt seg over samfunnets restriksjoner – han var således en del av en eksklusiv elite som kunne ta seg råd, både figurativt og monetært, til dette.

Et siste poeng for å støtte opp om duellen som en del av siviliseringsprosessen er kopieringen i de lavere samfunnslag. Som han la frem i sine teorier ble også de nye formene og normene tatt opp av lavere lag i samfunnet, noe som drev de øvre til å ytterligere forfine seg. Denne utviklingen kan vi se i duelleringen også. Parallelt med elitens duellering ser vi liknende fenomen i nedre samfunnsjikt, og senere – etter den franske revolusjonen – ser vi den spredt i det som kan kalles for en demokratisering av duellen. Med andre ord støtter ikke bare duellen Norbert Elias tanker om en forfining og til dels ritualisering, den kan også vise til etteraping av sjikt nedover i det sosiale hierarkiet.

Etter denne gjennomgangen av de trykte kildene til duellens ritualer er det naturlig å gå videre til å forstå kildene til selve kampen, *kampbøkene* og kampkunsten i duellenes samtid.

Europas kampsystemer.

Som jeg var inne på i innledningen, i boken *The Martial Arts of Renaissance Europe* vender Sydney Anglo stadig tilbake til et grunnleggende problem ved historisk forskning om stridsmenn, duellanter og krig i Europa: Akademikerne tar ikke i selve voldsutførelsen. Som han påpeker, og som jeg også la frem i innledningen, er det mulig å lese en hel akademisk diskusjon om dueller uten å komme innom selve utkjempelsen av duellen: de teknikkene, våpnene og taktikkene. Dette er sentrale aspekter for enhver konflikt, ikke minst i en fysisk konfrontasjon mellom to individ, dette er jo selve kampen og hva som gjorde seg gjeldende i dens utfall, så å overse dette sentrale elementet er kritikkverdigg, og noe som må forbedres innen akademia.

Den rådende situasjonen er ikke noe bedre innenfor mer allmenn militær forskning. Moderne historikere er svært gode på å diskutere sosiale implikasjoner, endringer i struktur av hærer fra senmiddelalder og utover i tidlig-moderne periode med de ramifikasjonene dette fikk for samfunnet som helhet. Det er skrevet mangt og mye også om organiseringen av hærene, men det er forbausende lite om utrustning, strategi og taktikk – hvem var det som egentlig sloss, og hvordan?

Denne problematikken er også blitt sett av andre, både akademikere og amatørforskere, og forsøk på å rette opp i det finnes. Blant annet har dette resultert i en nylig utgitt bok, et kompendium av en rekke artikler rundt middelalder og tidlig-moderne periodes kampteknikker, med det passende navnet "*Late Medieval and Early Modern Fight Books*" (2016) – hele ideen bak boken er å samle og presentere ulike syn på det fantastiske kildematerialet som vi i dag har omkampkunst i denne perioden.⁶²

Som navnet på antologien sier så eksisterer det et kildemateriale som på engelsk kan omtales som "fight books", en direkte oversettelse fra tysk – "*Fechtbücher*". Det er viktig å merke seg at "*fechten*" i denne perioden betydde mer enn vårt moderne ord, det innebar det meste av kamp. På grunn av dette, og fordi materialet spenner om et vidt og bredt spekter av kilder og sjangrer, - alt fra håndskrevne notatbøker til trykte lærebøker, vil jeg oversette direkte til norsk som "*kampbøker*". Et ord som er langt mer korrekt og inkluderende enn de uttrykkene

62 For å distansere fra moderne sport og idrett, men snarere rette fokus mot dette som holistiske systemer som kunne drives med både for lek eller på blodig alvor bruker jeg terminologien kamp-kunst og ikke kamp-sport som fort leder tankene mot hva vi ser for oss av moderne idretter. Dette er ikke å si at det ikke fantes "sportifisering" i perioden, men systemene som helhet inneholdt mer.

som brukes i det moderne HEMA miljøet i dag på norsk, der ord som "*fektemanualer*" eller "*fektemanuskripter*" blir brukt. Disse snevrer inn og baserer seg på muntlige forståelsesformer som ikke inkluderer nok tidsrammen tatt i betraktning. Denne starter med boken MS.I:33 som i dag befinner seg ved Royal Armouries i Leeds, og er datert til sent 1200 / tidlig 1300 – tall, og som fortsetter helt opp til slutten av 1800-tallet med trykte militære håndbøker og reglement som omtaler håndtering av våpen. Til dels kan en si at selv om stilartene som er bevart i disse kampbøkene ikke eksisterer i dag annet enn i en forsøkt rekonstruert form som er på sterk fremmarsj pr. i dag under den alt nevnte samlebetegnelsen HEMA, har ikke selve sjangeren med kampbøker forsvunnet.

Daniel Jaquet, en sveitsisk historiker mest kjent for sitt arbeid med rustninger definerer kampbøker som "Any written account of theory and practice of armed and unarmed combat with or without depictions."⁶³ Dette er en meget vid definisjon som legger mye åpent for tolkning. Om vi velger den videste tolkning kan vårt hjemlige verk "Kongsspeilet" fra midten av 1200 tallet inkluderes i kampbøkene med dens råd om trening av våpenferdigheter. For meg vil kjernepunktet være selve teorien – håndteringen av våpen (eller motstander om ubevæpnet), og der kommer Kongsspeilet til kort. Så MS.I:33 står fremdeles som den eldste kjente kampboken i Europa, på tross av eksempler som nevnte Kongsspeil eller et papyrus fragment fra ca. 300 tallet i Hellas der det på en kort side nevnes noen bryteteknikker – det er ikke nok til å forstå kampkunsten som nevnes eller beskrives - og det er dette jeg anser som kjerneverdien i kampbøkene.

I denne oppgaven er det duellen som er i fokus, og duellen er en kamp mellom individer. Som vi nå forstår er det da absolutt feil å ikke diskutere kulturen rundt kampkunst som eksisterte i Europa i samtiden til duellantene. Dette blir ekstra viktig når gransking av kildene til kampteknikker viser at feilforståelse av datidens kampteknikk har blitt en del av akseptert sannhet i både den akademiske-, og den populære-, forestillingen om stridsevnen til duellanter og krigere i tidlig-moderne periode. Dette har å gjøre med ineffektiv stridsteknikk, tunge våpen og liten systematikk. Bare ved å lese den siste setningen burde det gå opp at dette er en feilslutning, en feilslutning som kan trekkes til det moderne olympiske fektemiljøet og historikere der, og historisk forskning fra viktariatiden der troen på elegant utvikling fra det barbariske til det siviliserte, eller fra det ufullkomne til det perfekte stod sterkt – således var det naturlig å mene at middelalderens fektning var primitiv og våpnene tunge og dårlige, mens samtidens fektning representerte det ypperste nivået og våpnene var perfektjonert. Med dette

63 Daniel Jaquet, Karin Verelst, og Timothy Dawson (red.). *Late medieval and early modern fight books: transmission and tradition of martial arts in Europe (14th-17th centuries)* (Leiden: Brill, 2016), 454.

fikk vi misoppfattelsen om at tunge langsverd i sen middelalder og tidlig-moderne periode ble byttet ut med de elegante og mer dødelige kårdene – det kan ikke understrekes nok hvor feilaktig dette er. For å fortsette eksempelet: Det har anekdotisk blitt meg fortalt at langsverd ble brukt i fektesalene rundt om i Europa nært opp til vår egen tid, utviklingen mot rapir – eller tidlig kårde – har mer å gjøre med mote enn effekt, skjønt det kan argumenteres for at det er et mer "duell vennlig" våpen. Poenget med mote er også grunnen for at den utvikler seg til den mindre draktkården, på engelsk "smallsword", som er lettere å henge på siden av sin drakt der en går om sine daglige gjøremål.

Mestrene og bøkene

Vi vet at det fantes personer som underviste i kampkunst, og dette er et godt sted å begynne diskusjonen rundt den. Instruktører, eller *fektemestere*, blir først nevnt i høymiddelalderen, og dette burde ikke overraske noen. Det er heller logisk at i føydalsamfunnet med utdanning av riddere måtte det finnes eksperter innen stridsteknikk for å undervise, det som er mindre kjent er om dette strakk seg nedover i samfunnslagene. Med eksempler som bylover fra London, der man på midten av 1200-tallet finner forbud mot både det å danne skoler, bedrive fekteundervisning samt å bære våpenkombinasjonen sverd og buckler på grunn av voldelige sammenstøt i byen ses det en pekepinn mot at dette har eksistert.

Det begynner å bli virkelig spennende, og mulig å si mye, mot slutten av middelalderen. Rundt år 1300 ble det skrevet en bok, som i dag står i Royal Armouries i Leeds, med det noe enkle katalognavnet MS.I.33 – som for den kampsportinteresserte historikeren er en revolusjon, siden dette er den pr. dags dato eldste bevarte boken om kampteknikk som er bevart fra Europa. Den beskriver et komplett system for fektning med våpenkombinasjonen nevnt ovenfor: Sverd og *buckler*, som et vanlig «etthåndssverd» i en hånd og et mindre håndskjold i den andre for å beskytte seg med.⁶⁴ Det er uvisst hvem som produserte manuskriptet, men det er et definitivt bevis på kodifisert og nedtegnet stridsteknikk. Med litt fri og logisk tankegang kan det tenkes at personen som satt seg ned for å skape det må enten selv hatt, eller hatt tilgang til et individ med inngående kjennskap – og det å få slik tar tid, slik blir det mulig å våge å trekke tidslinjen for systemet bakover. Et annet eksempel på at kampbøkene gjerne var skrevet ned senere i karrieren til den som skapte dem er en senere fektemester: Fiore dei Liberi, som produserte en kampbok på starten av 1400-tallet, hvor han innleder med å nevne at han hadde trent i 40 år før han skrev ned systemet sitt. Dras denne tankegangen over på MS.1:33 trekkes teknikk og

taktikk tilbake til midten av 1200-tallet, og noen må da ha undervist personen som ble brukt i MS.I.33 også?

Samtidig med *Fore dei Liberi*, levde det en annen og særdeles viktig person i europeisk kampkunsthistorie: Johannes Liechtenauer, han etterlot seg ikke et manuskript, eller bok, men snarere en av de store skattene innen Europeisk kampsport levert: Liechtenauers Zettel, en serie vers som var ment for å huske stilarten, levert på dikt og mer eller mindre uforståelig for en som ikke allerede var innvidd.⁶⁵ Det er mulig at dette ble først nevnt i MS 3227a – "Nuremberg Hausbuch", som ofte blir feilaktig kalt Döbringer Hausbuch og antatt å være fra det sene 1300-tallet. Denne antakelsen er basert på en kalender i boken, noe som lett kan ha vært feil da det kan ha vært gjenbruk. Her dukker det og opp at kampkunsten ble sett på som gammel: Den var allerede flere århundrer gammel, men mester Liechtenauer hadde samlet den til det ypperste skriver den ukjente forfatteren.

Heldigvis for oss i dag tok Liechtenauers etterfølgere for seg å utbrodere og forklarte hans vers, noe som gjør dem tilgjengelige for oss i dag, og som også kan ha hjulpet til i samtiden med å kodifisere og spre kampkunsten.

Liechtenauers vers fikk en påvirkning på de systemene som det ble undervist i innen det Tysk Romerske riket de neste 200 år, flertallet av de overlevde bøkene og kompendiene som inneholder kampteknikker viser til Liechtenauer, og skjønt de gjerne legger til et utvalg av teknikker fra andre kilder, så er denne mesterens arbeid det første og står i særstilling i forklaringen av *Kunst des Fechtens* – Kunsten å fekte, eller mer korrekt «kunsten å sloss»:

The precise definition of the art of fencing was something which never troubled medieval and renaissance masters though it has bothered historians who want to establish the origins of what they refer to as scientific fencing, by which they mean modern sword play – with the emphasis on play. It took centuries before the words fencing, Fechten, escrime, esgrima, scrimia, scherma and so on, came to indixclusively the use of the single sword without any other weapon or defence. Many medieval masters taught such fighting, but it was only one of several martial arts in their repertory and never the most important.⁶⁶

Sydney Anglo gir oss et godt eksempel på dette i sin bok ved fektemesteren Pauernfeindt som står bak *Ritterlicher Kunst der Fechterey* i 1516, også oversatt til fransk. I den tyske utgaven lener alt seg på Liechtenauer og hans terminologi blir brukt gjennom hele boken. I den franske

⁶⁶ Anglo, *Martial Arts of Renaissance Europe*, 142.

oversettelsen derimot ser vi at de tyske glosene, eller arbeidsspråket til Liechtenauer, har forsvunnet.⁶⁷

Et kort eksempel er den tyske fektemesteren Paulus Kal som i tiåret rundt 1480 produserte en bok, hvorav de tre tidligste eksemplarene inneholder en liste over mestere innen Geschellschaft Liechtenauer. Denne indikerer at det allerede på denne tiden var organiserte laug eller organisasjoner for fekteutdanning og deres instruktører. Det finnes mange spekulasjoner om hva dette følget kan ha vært, fra om det er en liste av avdøde mestere, kanskje det er en elevliste av Liechtenauers etterkommere, eller om det faktisk er en liste over personer som deltok i krigføring sammen, siden noen av navnene dukker opp for første gang i perioden rundt Husitt revoltene, og på denne tiden var det vanlig for stridsmenn å delta inndelt i "*Gesellschaften*". Uansett, så består den følgende av personer som var knyttet til instruksjon, og vi vet i dag at flere av dem er kreditert for å ha laget egne manuskripter om fektning. Så dette er en liste over fektemestere som virket i løpet av sen middelalderen i det sentrale Europa.⁶⁸

<i>hanns liechtenawer</i>	Johannes Liechtenauer
<i>peter wildigans von glacz</i>	Peter Wildigans von Glatz
<i>peter von tanczk</i>	Peter von Danzig zum Ingolstadt
<i>hanns spindler vo~ cznajm</i>	Hans Spindler von Znaim
<i>lamprecht von prag</i>	Lamprecht von Prague
<i>hanns seyden faden vo~ erfürt</i>	Hans Seydenfaden von Erfurt
<i>andre liegniczzer</i>	Andre Liegniczzer
<i>iacob liegniczzer</i>	Jacob Liegniczzer
<i>sigmund amring</i>	Sigmund Schining ain Ringeck
<i>hartman von nurñberg</i>	Hartman von Nuremberg
<i>martein hunczfeld</i>	Martin Huntfeltz
<i>hanns pägnüczer</i>	Hans Pegnitzer
<i>phylips perger</i>	Philipp Perger
<i>virgilij von kraca</i>	Virgil von Kraków
<i>dietherich degen vechter von brawnschweig</i>	Dieterich, the dagger-fighter of Braunschweig
<i>ott iud</i>	Ott Jud
<i>Stettner</i>	Hans Stettner von Mörnshheim

67 Anglo, *Martial Arts of Renaissance Europe*, 130.

68 http://wiktenauer.com/wiki/Fellowship_of_Liechtenauer (opp søkt 10.06.2016, kl. 20:05).

Paulus Kal selv var på denne tiden ansatt hos Ludvig IX, som hertug av Bayern-Landshut mellom 1450 og 1479.⁶⁹ Og med hans liste er det som forklart vist at det allerede på midten 1400 tallet fantes organiserte laug rundt kampfekten, en utvikling som viser seg svært tydelig utover i historien, ved at den tysk-romerske keiseren ga enerett til å utnevne fektemestere til St. Marx gildet, som kan ha sitt opphav i disse tidligere laugene.

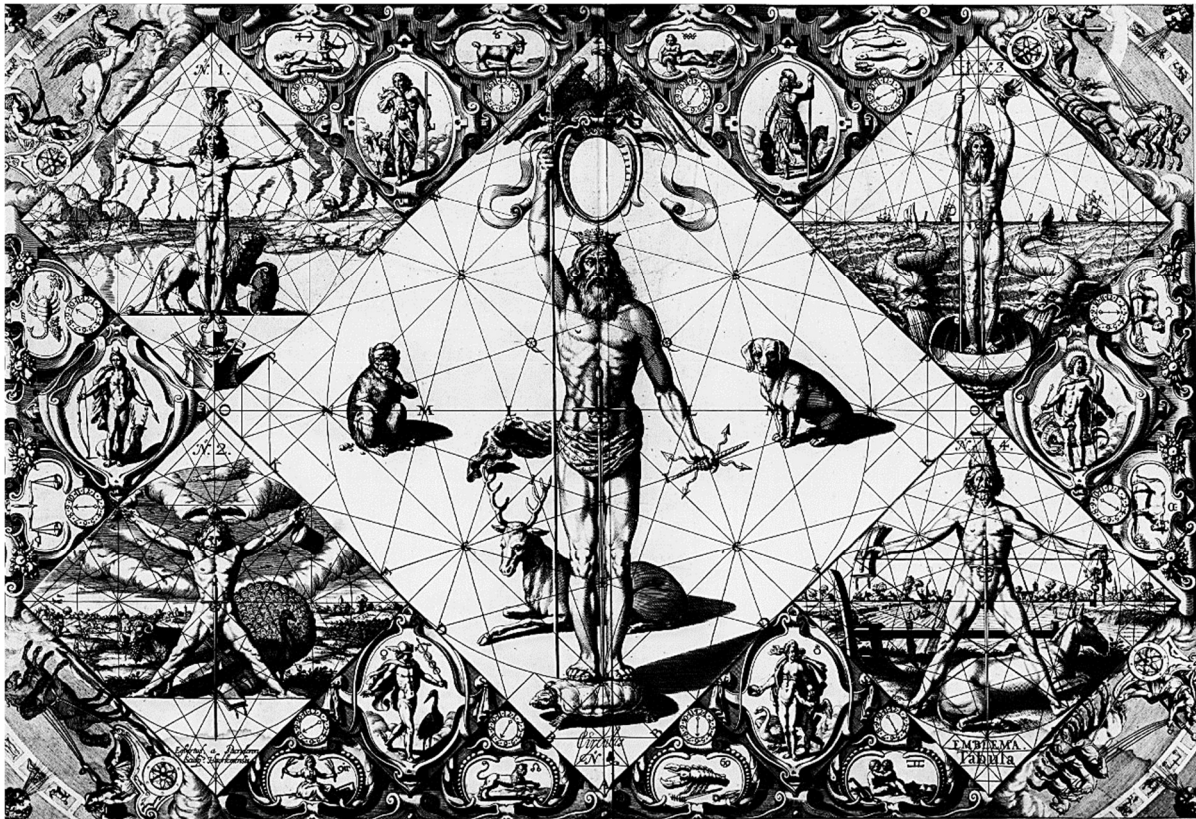
Det kan være mulig for leseren å tro at det kun var innen Det tysk-romerske riket det eksisterte, og ble undervist i fekteundervisning i senmiddelalderen og det lange femtehundretallet, - dette er naturlig nok feil. Jeg har her kun fulgt utviklingen innenfor et område, og jeg tenker å returnere for å bruke den omtalte tradisjonen som et grundigere eksempel på hvordan kampen artet seg.

I den samme tiden, sør for Alpene, har vi den allerede nevnte Fiore dei Liberi som jobbet for Niccolò III d'Este og dedikerte sin bok *Flos Duellatorum* (1409) til ham. Utgaver, eller kopier av denne finnes i flere utgaver rundt i Europa. Videre er det personligheter som Pietro Monte, som skrev et enormt verk mot slutten av 1400-tallet, og som forøvrig var et bekjentskap av Leonardo Da Vinci - i et av DaVincis verk finnes et memo om å spørre Monte til råds.

Italia får, som jeg alt har omtalt grundig, en rådende viktighet for utviklingen av den tidlig-moderne duellen, og det er også her det først dukker opp undervisning i sidesverdet – som utvikler seg til rapiren. En sentral personlighet for denne nye skolen, eller tidlig rennesansefeking, er bologneseren Achile Marozzo som utga et stort verk *Opera Nova* i 1536, som ble det definerende verket for *Dardi skolen*, eller tradisjonen, og nytgitt inn på 1600-tallet, og hvor man også ser utviklingen mot en endring innen fektingen med fokuset på det nye sidesverdet – det som skulle utvikles mot rapiren.

Spania må også nevnes, med sin *Destreza* som er et særdeles godt eksempel på ett områdes utvikling av særegen fektekunst, og samtidig på den nye renessansebølgen med matematikk, i Destrezas tilfelle ble dette nesten til en manisk basering på matematikk som rådende, også for kampkunsten.

⁶⁹ Christian Tobler. *In service of the duke: the 15th century fighting treatise of Paulus Kal* (Highland Village, TX: Chivalry Bookshelf, 2006), 3 – 4.

Et eksempel på La Verdadera Destreza, fra Académie de l'espée de Girard Thibault d'Anvers (1630) Denne utsøkte illustrasjonen forsøker å vise både fotarbeidet, huggvinkler, med mere, alt delt inn i matematiske kvadranter og sirkler overlagt figurer.

For å returnere til Det tysk-romerske riket er Joachim Meyer, via sin bok *Gründtliche Beschreibung der Kunst des Fechtens* (1570) et godt eksempel på kampsportinstruktørene og utøverne som levde i starten av den tidlig-moderne verden. Han ser både tilbake til sine middelalderske forgjengere og er trygt plantet i Liechtenauers tradisjon med teknikker og langsverd, samtidig som han sier han at tyskerne må åpne øynene for nye våpen og tar inn det han kaller «rappir» –som er merkelig like sidesverdene som er illustrert og brukt i samtidige systemer fra Nord-Italia, og bygger videre på de tidligere systemene. Boken i seg selv er svært pen, og med hans plassering i Strasbourg var han midt i en av Europas hovedårer – et felt for senere forskning.

Oppsummert.

Jeg har fulgt eksempelet til Sydney Anglo som påpeker to enkle hovedkategorier: Den første er de *normative*, med andre ord beskrivelser av kamp, som eksempelvis i omtale av ridderspill, eller i dikt fra perioden - kilder av variabel kvalitet og bruksverdi. Er det en

mordrapport kan det stå at personen ble stukket, er det et dikt kan det være overdrevet. Den andre kategorien er de *tekniske håndbøkene*; disse er overlegne for å vise oss tanken og idehistorien i utviklingen av europeisk kampsport og teknikk. – Det er disse jeg kaller for *kampbøkene* og har vist et utdrag av. Her får man som vi har forstått en innføring, i varierende grundighet må det understrekes, av hva som var forventet eller egnet i bruk av ulike våpen, og ved å følge disse kildene opp gjennom århundrene kan vi se en utvikling som følger våpnenes inn- og utfasing. Og her fremgår det også at våpen som er blitt avleggs enten til dueller eller slagfelt enda ble omtalt og undervist i, for eksempel langsverdet som dukker opp i Thibault fra midten av 1600 tallet, dette er ikke en periode der man forventer å se stor bruk av disse.

De tekniske skriftene er også en svært god kilde for å bevise at det både fantes instruktører, "instruktør-laug" som Marxbrüder i det Tysk Romerske riket, og at det fantes tradisjoner. Ved å sammenligne langsverdet slik det blir behandlet av Fiore dei Liberi i *Flos Duellatorum* med hvordan det omtales av sin nesten samtidige Döebringser ser vi taktiske og tekniske forskjeller som vitner om ulike stilarter. Den spanske fektestilen, *destreza*, er allerede nevnt og er kanskje det beste eksempelet på en helt særegen tradisjon. Ved å sammenligne bildene og teksten i en håndbok for dette systemet opp mot en som beskriver italiensk rapir så er det innlysende forskjeller. Slik som den spanskes overdrevne matematiske grunnlag og dens oppreiste stilling, mot den italienske hukete / bøyde stilling og mindre bruk av matematikk i et forsøk på å løse alle problemer matematisk.

Jeg har også understreket at utviklingen av kampsport og teknikk er duellenes historie. Her får vi se hvordan de to partene var ment å oppføre seg, og det kan følges en utvikling, eller trender, innenfor taktikk og teknikk. Fra langsverdet brukt både som selvforsvar på reiser og til dueller – både juridiske og æresbaserte, med og uten rustning, videre til utviklingen av rapieren med tilpassete teknikker til våpenets egenskaper.

Kampbøkene viser også de "feige triksene", fra å kaste sand i fjeset på motstander i en juridisk duell, til å gjøre som Pascha nevner i sin kampbok - å kaste en mugge i fjeset på motstander, dette er kanskje mer en slosskamp på kroa, men en kan jo alltid i ettertid kalle det en *recontre*.⁷⁰ Det er derfor verdt å ta en grundigere titt på en av de mange tradisjonene; den vi i dag kjenner som *Johannes Liechtenauers Kunst des Fechtens*.

⁷⁰ http://wiktenauer.com/wiki/Johann_Georg_Pascha (opp søkt 04.05.2017 kl. 21:44).

Fektekunsten etter Liechtenauer, et eksempel på kampkunst i senmiddelalder og tidlig-moderne periode

Innenfor det sen middelalderske og tidlig-moderne materialet fra sentral Europa, dukker det opp ulike systemer, eller tradisjoner, en av de bedre dokumenterte for oss i dag er den som ofte bare blir kalt *Liechtenauertradisjonen*, etter grunnleggeren Johannes Liechtenauer.

Det er flere årsaker til at jeg mellom mangfoldet av ulike stilarter, våpengrener etc velger å fokusere på denne: For det første er Johannes Liechtenauer en fektemester fra senmiddelalderen, og hans tanker og ideer ble sentrale for kampsport generelt i det Tysk Romerske riket i de neste to århundrene, Marxbrødrene som frem til stiftelsen av ... i ... hadde monopol på instruksjonen av kampkunst i Det tysk-romerske riket var en organisasjon som virker å ha sprunget ut av mestere fra Liechtenauertradisjonen. Slik kan han brukes både som innsikt i middelaldersk, men også tidlig-moderne kampkunst. Denne tradisjonen og kildene til den motbeviser også feilslutningen at fektekunst ble funnet opp i Italia i renessansen og da gjerne i forbindelse med rapieren - dette er en ide som dessverre fremdeles står sterkt og kan møtes i flere gode bøker om duellering. Sist, ettersom jeg personlig er både instruktør og utøver av dagens rekonstruerte kampkunst basert på Liechtenauertradisjonen er dette en historie som står meg nært, og jeg får også gitt et nikk til den moderne sporten, HEMA, der særlig langsverdet i ulike tolkninger av denne tradisjonen er det mest populære blant dagens utøvere.

Johannes Liechtenauer antas å ha levd og virket i den andre halvdel av 1300- tallet, og som det kommer frem i kildene oppfant han ikke fektekunsten, eller kampkunsten, det han snarere gjorde som en genistrek var å skape en kampdoktrine som var, og fremdeles er, særdeles effektiv basert på en bruk av lesing av motstander, hvordan å vinne initiativet og benytte særegne hugg *fünf haue* – fem spesifikke hugg med sverdet, til å bryte ulike stillinger motstander kan stå i. Det virker som om Liechtenauer ønsket å kutte ned på kompleksitetene og heller gi en doktrine som ville fungere godt mot et bredt spekter av fektere i en periode der dueller og slag ble utkjempet med sverd.

Denne særskilte tilnærmingen til kamp virker å ha blitt gradvis mer etablert og normalisert til det kanskje endte opp som det rådende systemet. Dette skjedde med etableringen av det allerede nevnte fektemesterlauget *Marxbrüder*, eller deres fulle navn som var: *Brudersschaft von St.Marks und Loewenberg*. Som var i Liechtenauers tradisjon, og siden de holdt tett kontroll på hvem som kunne kalle seg mester, og å holde skoler og fektearrangementer innenfor byene, frem til etableringen av deres konkurrenter i *Federfechter* i 1607, ble det naturligvis Marxbrødrenes lærdom som dominerte i sentral Europa i overgangen mellom

middelalder og den tidlig-moderne perioden.⁷¹ Vi kan også se en utvikling innad i systemet fra det meget direkte og nesten simple, til mer utagerende fektning. Enkelt sagt kan en si at Liechtenauers tradisjon, og stil, virker å gå fra å være en hemmelig måte å overvinne den regulære fekter til å via sin populære, og til dels enerådende, stilling som fektingsystem etter hvert måtte finne måter å overvinne seg selv. Samtidig som den tok opp i seg elementer av den type fektning den i starten så ned på. Krysskulturelt, og på kryss av tid, kan vi se det samme skje i andre kampsporter den dag i dag, som for eksempel Judo der teknikker fra russiske Sambo regjerte i en periode på 1970 og 1980 tallet.

For meg som skal forsøke å forklare kampsystemet oppstår det et problem som også må ha vært tilfellet for de kilder vi har: Hvordan skal jeg få ned på papiret og over til leseren det korrekte budskapet? Særlig forvansket ved at det er en såpass åpen og avansert kunst som fektekunsten? Dette ble løst på mange måter, og vi kan igjen følge tradisjonen til Liechtenauer:

Grunnlaget for hele tradisjonen er som nevnt hans Zettel, en kryptisk serie av vers som legger frem kampstilen og tankene om dette, et utdrag av dette, der det beskrives et av de fem kjernehuggene *Zornhau* – vredeshugget er som følger, oversatt til engelsk av Christian Tobler, en respektert amerikansk amatørforsker i det internasjonale HEMA miljøet:

The Wrath Stroke

Who strikes at you above,
the Wrath stroke threatens him with the point.
If he becomes aware of it,
take it away above without fear.
Be strong against it;
wind, thrust. If he sees that, take it down.
Note this:
strike, thrust, posture, soft or hard,
Instantly, and Before and After.
Your War should not be in haste.⁷²

Dette er svært kryptisk og vanskelig å forstå for den uinnvierte. Og det forklares langt bedre i "Codex Danzig" – Cod.44.A.8 som i dag befinner seg i Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana i Roma. Denne kampboken kobles ofte til Peter von Danzig

⁷¹ Marsden, *Historical European Martial arts in its context*, 162.

⁷² http://wiktenauer.com/wiki/Johannes_Liechtenauer#Treatise (opp søkt 30.04.2017).

zum Ingolstadt som var en av fektemesterene i Liechtenauers tradisjon, men selve teksten siterer ham kun som forfatter av de siste kapitlene, resten er en samling av ulike tekster og behandlinger av kampkunsten, som så mange andre av kildene for denne. Dette har gjort at det i dag spekuleres på om mye av det tidlige kildematerialet til Liechtenauers fektning faktisk er en rekke avskrifter og kopier av en tidligere kampbok, med tilføyelser og endringer utført av skribenten.

Til engelsk igjen via Tobler i hans bok *In Saint George's Name – An Anthology of Medieval German Fighting Arts*:

First of the Wrath Stroke [Zornhau] with its Techniques

Who strikes at you above, the Wrath Stroke threatens him with the point

Gloss – Note: the *Zornhau* breaks with the point all *Oberhau* [strokes from above] and yet is nothing but a simple peasant stroke. And do it thus:

When you come to him in the *Zufechten* and he strikes from his right side above to your head, then strike also from your right side from above without any parrying wrathfully onto his sword at the same time as him. Then if he is soft at the sword, shoot the point straight in forward and long, and thrust to his <13v> face or breast. Thus plant upon him.⁷³

Her har forfatteren av teksten brukt Liechtenauers Zettel som en introduksjon for så å utdype og forklare bedre, dette ble en standard innen kampbøkene fra senmiddelalder og tidlig-moderne periode innenfor Liechtenauer tradisjonen, og understøtter ideen om et «manuskript X» som senere ble kopiert og føyd til. I fremstilling av kampkunsten er det en overvekt av rene tekstbaserte kilder, men mange bruker både bilde og forklarende tekst. Det er også en del kampbøker som kun er billedlige og derfor svært vanskelige å forstå for oss i dag, eventuelt så har de kun et navn på teknikken som nyttes, for eksempel Hans Talhoffer sine bøker er velkjent for sine gode bilder og kryptiske tekster.

Et godt eksempel på fremstillingen av Liechtenauer-tradisjonen i bilder med forklarende tekst finnes i Peter Falkners *Kunste Zu Ritterlicher Were* MS KK5012 fra 1495:

⁷³ Christian Henry Tobler. *In Saint George's name: an anthology of medieval German fighting arts* (Wheaton, IL: Freelance Academy Press, 2010), 113.

Do the right winding in the wrath point
If you wish to find the face open.
If he will defend his
Then take it away above without driving.
Cut, thrust, note soft or hard in the bind.
(Oversettelse av Christian Trosclair)⁷⁴

Eksposisjonen og forklaringen av kampsystemene er i seg selv verdig en studie. Det er interessant å følge utviklingen av de ulike kampbøkene og deres fremstilling og forklaring av

⁷⁴ http://wiktenauer.com/wiki/Peter_Falkner (oppsoekt. 01.05.2017 kl. 15:44).

kampkunst opp gjennom sen-middelalderen, den tidlig-moderne perioden, ja helt opp til vår tid. Da dette er et materiale av håndbøker og tekniske skrifter som plasserer seg trygt innen vitenskapelig og humanistisk tradisjon, som er både for lite utforsket samt viser strømninger i sin samtid. Vi ser her et rikt materiale til hvordan datidens mennesker forsøkte å vise i ord, bilder, skjemaer etc. bevegelsesmønstre og taktikk. Dette er et annet felt der kampbøkene kan hjelpe til og er sterkt undervurdert, de kan også benyttes til forskning på overlevering av vitenskap, og også benyttes innen kunsthistorie.

Joachim Meyer i 1570 viser ikke bare til Liechtenauer og regnes dermed inn som blant den siste generasjonen i denne tradisjonen, om en med store endringer. Hos Meyer ser vi også nye humanist idealer innen tekst og tanke, det er en lang og mer utfyllende eksposisjon vi får hos ham, så den nye og belærende tonen i sin samtid er tydelig, samtidig som vi får se hvordan Meyer peker bakover. I sin introduksjon brukte han tid på å fortelle både om tyskernes overlegenhet, og deres historie, og så om fektekunstens historie, for å finne en historisk presedens for sin kunst. Interessant nok ser vi ham også gjøre rede for de fortidige tyskerne, lik hvordan andre i det tyske kulturområdet ville gjøre i et forsøk på å finne sin egen antikke grobunn, lik Italia og deres bruk av Roma, som var det rådende historiske eksempelet for Europa.

Et eksempel på begge deler er her i starten av kapitelet om kutt:

Of The Strikes

Chapt. 4

Now I come to write of the artful and free Knightly exersize, namely to the Strikes, which is a major Heading in Fencing in that the basics are given here, the number is told, each is described, and how they are executed to the full, will here be noted and told, and from here alone the friendly reader will afterward be reminded, that between the Sword Fighting times, when it was in custom for our forefathers and the ancients, and our time there is a great difference, in that not only was the point used, which is not the custom today, but of old much more of the Sword was used in the strikes, and they fenced sharply with both strikes and stabs, and thus shall I present this and other points of knowledge⁷⁵

Så følger dertil hørende gripende bilder, som tydelig viser samtidens flørt med det antikke, et passende eksempel er hans forklaring av ulike posisjoner, og bildet som hører til:

⁷⁵ http://wiktenauer.com/wiki/Joachim_Meyer (oppsøkt 30.03.2017. kl. 1330).

Wrathful Guard

The Wrathful Guard is known as such since the stance has a wrathful bearing, as will be shown. Stand with your left foot forward, hold your sword out from your right shoulder, so that the blade hangs behind you to threaten forward strikes, and mark this well, that all strikes out from the Guard of the Ox can be intercepted from the Wrathful stance, indeed leading from this stance shows unequal bearing from which One can entice onward, whereupon one can move quickly against the other as needed, as is shown by the Figure in illustration E (on the left)⁷⁶

Som det kommer frem i bildet ser vi både mer dynamikk i figurene sammenlignet med eksempelet fra Falkner, og også hvordan Meyer brukte mer tid og plass på å forklare, teknisk sett ses det også en utvikling fra de tidlige bøker i skolen eller tradisjonen etter Liechtenauer. Bildet står slik som et godt eksempel på kampbøkernes nytte for kunsthistorikere, så vel som dagens kampsportinteresserte, og selvfølgelig for de som forsøker å forstå selve voldsutførelsen i duellering.

⁷⁶ http://wiktenauer.com/wiki/Joachim_Meyer (oppført 30.03.2017. kl. 13:30).

Dette bildet som er gitt nå kan virke idyllisk, ja "ærefult" og rent som vi kan tenke oss å bruke begrepet i dag. Men i kampbøkene kommer også realiteten av kamp frem, her eksemplifisert i Martin Huntfeltz instruksjoner til hvordan å holde nede en motstander i kamp utført i rustning, og ut fra konteksten er det mest sannsynlig snakk om en juridisk duellsituasjon, dette også hentet fra Codex Danzig (Cod.44.A.8).

This is a lesson

If you have thrown him under you, then cut or tear a large piece from his arming coat, and thrust it in his visor with the dagger and do not let him free himself from it. This is good when it is dirty. Or throw dust or muck into his visor, or dig some earth with your dagger and throw it in his face.⁷⁷

Siden dette er bakkekamp i rustning som er beskrevet og det kommer etter Huntfeltz tidligere leksjon i duell i harnisk, er det naturlig å se det som en del av denne. Fra andre kilder vet vi at de juridiske duellene endte i døden, og dette gir bildet av at Huntfeltz her forklarer starten på hvordan en skal få holdt nede motstanderen for å avslutte dennes liv. Her skjer det ved å frata motstanderen synsevnen, noe som vil skape tid til å arbeide med dolken for å komme rundt forsvaret gitt av rustningen – neste leksjon Huntzelts gir er nettopp dolkkamp, mens neste "teknikken i samme kapittel beskriver å bruke dolken til å kutte opp hvor en du kan komme til på din motstander. Vi får her et innblikk i en pragmatisk og direkte kampstil ment for å vinne til enhver pris. Hva som er "ridderlig" må således fjernes vekk fra våre romantiske assosiasjoner, her er det snakk om å overleve og å beseire motparten mest mulig effektivt. Dette kan også kobles til illustrasjonene fra Talhoffer i behandlingen av de juridiske duellene, der ser vi også en brutal avslutning på kampen på bakken, med en dolk innført i gapet av rustningen.

Dette i seg selv er en annen side av striden enn det som foregikk drøye hundre år siden i Fechtshulene og turneringer rundt om i Det tysk-romerske riket, der det var gitt regler, og av disse var ofte bryting og støt med spiss negativt. Videre foregikk disse i bare tøy. Det må skilles mellom – *harnischfechten* og *blossfechten*. Første er kamp i harnisk, siste er "nakent", eller mer korrekt i bare sivilt tøy. Men også her ser vi overlapp, vi finner teknikker som en kan forestille seg er mer relevant for harnisk i *blossfechten* og vice versa – et indisium på at det var ment som

⁷⁷ Tobler, Christian Henry Tobler. *In Saint George's name: an anthology of medieval German fighting arts*. (Wheaton, IL: Freelance Academy Press, 2010), 178.

et holistisk system for kamp. Det er fristende å dra et eksempel fra en helt annen kultur, de filippinske kampsportsystemene som den dag i dag selger seg til publikum ved å vise at det er et system der hva som gjøres i et våpen gjøres også i et annet. Det vanlige eksempelet her er at det som gjøres ubevæpnet gjøres og med kniv.

En ide som melder seg når vi forsøker å dra kampbøkene over i sin samtid, og for å forsøke forstå utøverne er det at vi finner generelt i både Liechtenauer sin tradisjon og i andre europeiske systemer en tanke om å være aggressiv og ta initiativet. Et spørsmål som en da kan stille seg er hvorvidt dette påvirket dem som trente i disse stilartene. Hva ble de opplært i, under sin trening for selvforsvar? Kan det hypotetisk tenkes at i en fektesal i Europa under tidlig-moderne periode ble selvforsvar undervist som en aggressiv kunst, noe som i tur kan ha ledet til den konfronterende oppførselen vi møter i duellkilder? Videre enn å bare ha selvtillit rundt håndtering av våpen kan kanskje den aggressive holdningen ha forsterket den allerede passive aggresjonen funnet i et refleksivt æressystem.

Norbert Elias er sentral i min forståelse av særlig æresduellen, og det gir resultater å applisere hans tanker over kampbøkene, men med forbehold. Det er lett å se dem som en utvikling fra det brutale til det fine, de starter jo ut langt mer holistiske, til dels pragmatiske og mer direkte enn de senere bøkene som dukker opp. Faren her er å se det samme over kampkunsten, snarere må dette se som en konsekvens av samfunnet og det sosiale komplekset rundt som en helhet. En sammenligning av det tidlige Liechtenauer-materialet vil kunne gi et mer brutalt inntrykk enn den fektingen som vil møte oss i en håndbok for smallsword fra det sene 1700 tall, noe som kan forklares på ulike sett. Kanskje den senere bokens forfatter er flinkere til å fokusere på kun et emne? Eller, med eksempelet fra den generelle siviliseringen av adelen og samfunnet, så er det mer markedsførbart å holde de "stygge knepene" skjult? Dette er forøvrig noe som kommer frem allerede i løpet av 1400-tallet der "den forbudte brytingen" blir sagt at skal holdes skjult, men dette kan også ha noe å gjøre med at dette skal brukes reelt. Kontra anekdoten om en engelsk fekte og boksemester som holder deler av undervisningen skjult for at elevene ikke skal bli sett på som "brutes" – bøller. Inn i diskusjonen kan også Angelo sin kampbok trekkes frem, der det gis et helt system for å hilse med smallswordet før duell eller fekting. Vi ser således at i bøkene blir det hele forfinet i sin presentasjon, jeg vil her trekke frem Joachim Meyer igjen med sine ekstravagante bilder og tekst. Siviliseringstanken kan altså også trekkes over kampbøkene, men heller i den forstand at utviklingen av sjangeren kampbøkene også viser til endringene i det sosiale rundt. Thibaults illustrasjoner av fektehaller i hans verk fra 1630 er et direkte blikk inn i samtidens elitetanker, hans stridsteknikk like effektiv og direkte som den har blitt notert ned av den ukjente forfatter av MS 3227a, fra rundt

1400.

Danmark-Norge og fektingen.

Skandinavia var ikke isolert fra denne utviklingen. Den første fektemesteren som kan kobles til det danske hoff er *Salvator Fabris* (1544-1618). Han var mellom 1598 og 1601 knyttet til hoffet til Johan Fredrik av Schleswig-Holstein-Gottorp. Etter dette ble han hyrt inn som hovedinstruktør i rapir ved det kongelige hoff under Christian IV, hvor han ble i fem år, og under press fra kongen produserte han en kampbok ved navn *Lo Schermo, overo Scienza d'Arme*, utgitt i København i 1606. Fabris var ingen hvemsomhelst, han ble rådende og tungt inspirerende for påfølgende århundres fekting og hans kampbøker nytrykt flere ganger.

Christian IV etablerte også Sorø akademi i 1623 for å utdanne de unge noble menn, og fikk også hyrt inn fektemestere her⁷⁸. Igjen møter vi Fabris, ikke i person, men gjennom at instruktørene ved akademiet var inspirert av hans metoder. Hans Wilhelm som er nevnt som instruktør ved skolen var mest sannsynlig den tyske fektemester Hans Wilhelm Schöffler, som hadde trent ved akademiet Fabris grunnla i Padua etter sin tid i Danmark.⁷⁹ Fabris tekniske metoder ses i gjengivelser fra både denne mesteren og i notatbøker fra studenter ved akademiet. Slik som *Fechtbuch eines ungenannten Studenten* (Cod.Guelf.264.23.Extrav.) fra 1657, som er spesiell ved at forfatteren var en student ved Sorø akademi, og denne boken gir et sjeldent innblikk i fekteundervisning fra studentens side.

Med tanke på Skandinavia som helhet, og Fabris sitt varige inntrykk på fektekunsten er det ikke merkelig at også *Paleastra Svecana* utgitt av Didrik Porath i 1693 i Sverige er influert av Fabris. Han ble stående som monumental i videre fekting, og det er spennende at denne personen oppholdt seg i hoffet til Christian IV av Danmark-Norge, et klarere bevis på konglomeratstatens involvering og delaktighet i det Europeiske er vanskelig å finne. Dette vil komme frem igjen, når jeg nå skal bruke to ulike cases som eksempler på dueller i tidlig-moderne tid, og for å analysere disse. Begge to ble utkjempet av personer fra Danmark-Norge, i dagens Tyskland, på en reise gjennom Europa.

⁷⁸ Claus Frederik Sørensen. *A Look Behind the Scenes: Danish Renaissance Martial Arts during the Reign of Christian IV*. Acta Periodica Duellatorum, Conference proceedings 31 HEMA studies at the International Medieval Congress, Leeds, July 201.6 De Gruyter OPEN

⁷⁹ Sørensen, *A Look Behind the Scenes*, 37.

To eksempler på duellen i den tidlig-moderne perioden

Tycho Brahe

I Desember 1566 utkjempet den i dag velkjente danske astronomen Tycho Brahe (1546 – 1601) en duell som ville merke ham for livet. Han forklarte, eller omtalte, aldri selv det inntrufne - kanskje av naturlige grunner, som den svenske bibliotekaren og historikeren Wilhelm Norlind så pent har kommentert.⁸⁰

Tycho Brahe hørte til dansk høyadel, han studerte ved Københavns universitet og la senere ut på en dannelsesreise i Europa, der han havnet i en æresduell. Han må ha blitt utsatt for de siste impulser innen europeisk elitekultur ut fra sin posisjon i samfunnet, og hans interesse for astronomi støtter opp om at han absolutt var et produkt av sin tid i omgivelser preget av dynamikk og renessansens idealer. Et av idealene som var begynt å spre seg fra italiensk humanisme var som kjent det nye adelsbildet, om hoffmannen i stedet for krigeren, og en viktig del av dennes verden var å være velutdannet, men også en dyktig fekter og en mann av ære. Tycho Brahe følger som nevnt et velkjent mønster for eliten i Europa gjennom hele den tidlig-moderne perioden, med nevnte dannelsesreise i Europa mellom 1562-65 som en del av sin utdanning, der han studerte ved universitetet i Leipzig. Etter et kort opphold i Danmark etter denne befant han seg ved universitetet i Rostock i 1566, som vist i immatrikuleringsnotisen som er offentlig tilgjengelig online.⁸¹ Og det var i tilknytting sin periode her at han havnet i en æresduell. Tilknyttingen til universitetene er mer enn bare en kort biografisk bakgrunn, dette er en periode der studenter er væpnet og bruk av våpen i krangler med byborgere eller dueller innad fluktuerer som poengtert av Tlusty. Den unge Tycho Brahe må anses å ha blitt utsatt for disse impulser og å være en kosmopolitisk ung europeisk adelsmann da han befant seg i Rostock.

Det vi vet, og som er grundigst overlevert via Pierre Gassendis biografi om Tycho Brahe fra midten av 1650-tallet, er at han havnet i en duell med en annen dansk adelsmann: Manderup Parsberg. De to skal ha møtt hverandre og havnet i uenigheter, ifølge Gassendi over matematikk og astronomi, på et ball arrangert for å feire forloving hos teologi professoren Lucas Bacmeister. Det ble ingen fysisk konfrontasjon der og da, men senere blusset den opp igjen den 27 desember. Og endelig den 29. desember, klokken syv på kvelden, skal de ha "gått utenfor" og utkjempet en privat duell i stummende mørke, med det resultatet at Tycho Brahe mistet tuppen av nesen

⁸⁰ Wilhelm Norlind. *Tycho Brahe etter Gassendi med kommentar*. (Lund, 1951).

⁸¹ <http://matrikel.uni-rostock.de/id/100028187> (oppsøkt 09.03.2017 kl. 12:00).

og så seg nødt til å bruke protese resten av livet.

Skildringer av selve duellen er det lite av, og av det lille materialet som foreligger er det er best forklart i Gassendi biografi hva og hvorfor dette hendte. Det fortjener en liten benevnelse at Gassendi jobbet med en metodikk som ville vært helt i møte med våre standarder i dag. Han fikk for eksempel tilsendt skriftlig materiale fra Danmark og leste nøye gjennom Tycho Brahes egne brev, som Dreyer kommenterte i sitt introduksjonskapittel i sin bok om Tycho Brahe (1890):

...This writer obtained valuable materials from some of Tyche Brahe's pupils and from the Danish savant Worm, but he chiefly derived his information from a close scrutiny of Tyche's own writings, never failing to make use of any particulars of a biographical nature which might be recorded in passing by Tycho. In studying Tycho's works, I have repeatedly come across small historical notes in places where nobody would look for such, only to find that Gassendi had already noticed them.⁸²

Gassendi etter W.Norlind.

Det er med dette i bakhodet jeg bruker det Pierre Gassendi skrev om Tycho Brahe for å forstå hans æresduell med opptakt og etterspill. Det er viktig å merke seg at fokuset her er duellering og bruk av Tycho Brahes duell som et eksempel for en tidlig æresduell. Det blir med dette et annet fokus rundt kildeproblematikken her enn i en biografi som må ta stilling og søke å finne det helt korrekte hendelsesforløpet. For denne oppgaven er det uproblematisk å bruke Gassendis versjon, da det er tilfredsstillende utbrodert og fremstilt for å kunne bruke som en komparasjon til den mer utførlig beskrevne duellen til Tordenskjold i 1720. Ved siden av dette vil jeg også senere, basert på kampbøkene og egen erfaring spekulere rundt selve kampen. Mangler på omtalelser av selve kampen er, som jeg kommer tilbake til, et eksempel i seg selv på flere av æresduellene.

Under uppehållet i Rostock inträffade den händelse som medförde förlusten av en del av hans näsa. Somliga förlägga denna tilldragelse til oktober föregående år, då til denna tid hänför sig den direktion, som blev anlending til korrigeringen av horoskopet, såsom förut omtalats. Tycho ansåg nämligen, att direktionen av horoskopet mot Mars antydde någon missbildning i ansiktet. Händelsen förlägges till december 1566 av Stephanius, som var bekant med Tycho och sannolikt har hört härom ut hans egen mun. Den 10 december var det en danstillställning i Bacmeisters

⁸² J.L.E. Dreyer. *Tycho Brahe. A Picture of Scientific Life and Work in the Sixteenth Century.* (Edinburgh: Adam and Charles Black), 1890.

hus i anledning av ett bröllop. Bland gästerna märktes bl. a. Tycho och en annan dansk ädling, Manderup Parsberg, vilka råkade i gräl och skildes i vredesmod. Den 27 december, d. v. s. Under själva julhelgen, flammade osämjan åter upp i anledning av något skämt, ty ehuru Tycho var flitig, försummade han dock icke de förströelser, som följde med hans samhällsställning och ålder. Så kom det till en duell d. 29. Denna utspelades omkr. kl. 7 på aftonen och i mörker, varunder Parsberg tilldelade Tycho det hugg som berövade honom nästen hela främre delen av näsan. Johannes Baptista Larus skildrar också händelsen i ett av sina brev: som orsak til trätan anger han en tvist om vem av de båda som var skickligast i matematik. Han tillägger emellertid, att Tycho låtit göra en konstgjord näsa icke av vax utan av en legering av guld och silver och fäst den såskickligt, att den alldeles liknade en riktig näsa. Willem Janszoon Blaeu, som vistades hos Tycho i hela två år, berättade också en gång för mig, att Tycho alltid brukade bära på sig en liten dosa (innehållande salva eller lim), med vars innehåll han ganske ofta beströk näsan.⁸³

Det er flere aspekter ved denne historien som er gjenkjennelig som en duell: det er en krangel, med gjensidig eskalering og det ender med en avtalt kamp. Motsatt dette er det problemer, særlig om vi nytter Hoptons tre essensielle elementer ved dueller, eller ser på de senere æresduellene med sekundanter og avtalte tidspunkt.⁸⁴ Dette kan lede til spørsmål om korrelasjon mellom samtidens forståelse av en duell og nåtidens forskere. Det er jo ikke tvil om at personene i kildene anså dette som en duell. Kan det være slik at dette er et godt eksempel på den formen for tidlig-moderne, eller tidlige "æresdueller" som Tlusty skriver er vanskelige å skille fra regulære slagsmål?⁸⁵

Mangelen på sekundant, og andre vitner er særlig problematisk. Men, sekundanten slik denne tenkes i dag er fremdeles en karakter som ligger inn i fremtiden – og kan ses i sin fulle funksjon i Tordenskiolds duell, på Tycho Brahe sin tid var ikke sekundantens rolle like klar, om det i det hele tatt var noen der var det heller snakk om en venn, eller to, som fulgte duellanten til stedet, og ofte deltok selv.

En reel utfordring møter oss heller ikke i teksten, så vi kan kun anta at en utfordring var, men ikke ble skrevet ned.

Tycho Brahes duell faller innenfor en problemstilling i duellforskning som Tlusty redegjør for i følgende sitat. Hva var egentlig en duell? Og Hvem utkjempet dem?

⁸³ Norlind, *Tycho Brahe etter Gassendi med kommentar*, 10.

⁸⁴ Se endelig konklusjon for utbrodering av dette punktet.

⁸⁵ Tlusty, *Martial Ethic of Early Modern Germany*, 89-132.

Challenges to this picture begin with lack of clarity about what actually constituted a "duel." Standard definitions include preceding the fight with a formal challenge, normally in response to an affront to honor; the use of deadly weapons; and fighting according to agreed-upon rules. Based upon this definition, however, the duel was neither particularly aristocratic, nor was it anything new to Germany by the late sixteenth century. Some historians have addressed this problem by distinguishing between the formal duel, which included a waiting period between the challenge and the crossing of swords, and the *rencontre* (*duellum extemporaneum*), a fight that occurs more spontaneously but still includes a formal challenge and agreed-upon rules.⁸⁶

Den omtalte duellen mellom Tycho Brahe og Parsberg må defineres som en *recontre*. For å løse problemet om hvorvidt dette var en æresduell, og om det var et elitefenomen, må vi se til andre forskere som har fremlagt at datidens mennesker anså duellen som et elitefenomen, som vist i samtidige skrifter. Tycho Brahe hørte til den øverste adelen, og han opptrådte i overensstemmelse med de normer han levde med, det er utenkelig for ham å falle ned på et lavere sjikts nivå og *recontren* – selv om den kan virke som lite annet enn et impulsivt slagsmål er også en form for æresduell. Det er en betegnelse som må ha kommet på impulsive dueller for å skille dem fra de regulære slagsmål. Det er interessant å se at her utførte Tycho Brahe og Parsberg en kamp nesten som beskrevet i irske Code Duello av 1777, der *recontren* blir omtalt og forklart, og absolutt ansett som en æresduell fjernt fra de lavere lags usiviliserte slagsmål. Det er også et viktig element at kampen ikke foregikk på liv og død, den stoppet etter det mest kjente ved episoden: Tapet av Tycho Brahes nese.

Hele duelleepisoden blir lettere å forstå om vi nytter tankene om sivilisering fra Norbert Elias, dette er en tidlig form for æresduellen der de fastsatte normene som vi møter senere i for eksempel Code Duello ikke er satt. – Dette må ikke forstås som at det var «primitivt», fra Saviollo sin *On Honourable Quarrel* og andre samtidige skrifter ser vi et velutviklet tankegods rundt æren og forsvaret av denne, snarere må det ses som starten for en ny form av duell-rituale som under påvirkning av siviliseringskreftene ble gradvis mer og mer forfinet og raffinert. Dette gjør at vi i dag har lett for å se på den som enten mer primitiv, eller et annet fenomen, men den bør heller anses som et eksempel på arvtakeren etter den juridiske duellen og tidlig i sin utvikling.

⁸⁶ Tlusty, *Martial Ethic of Early Modern Germany*, 106.

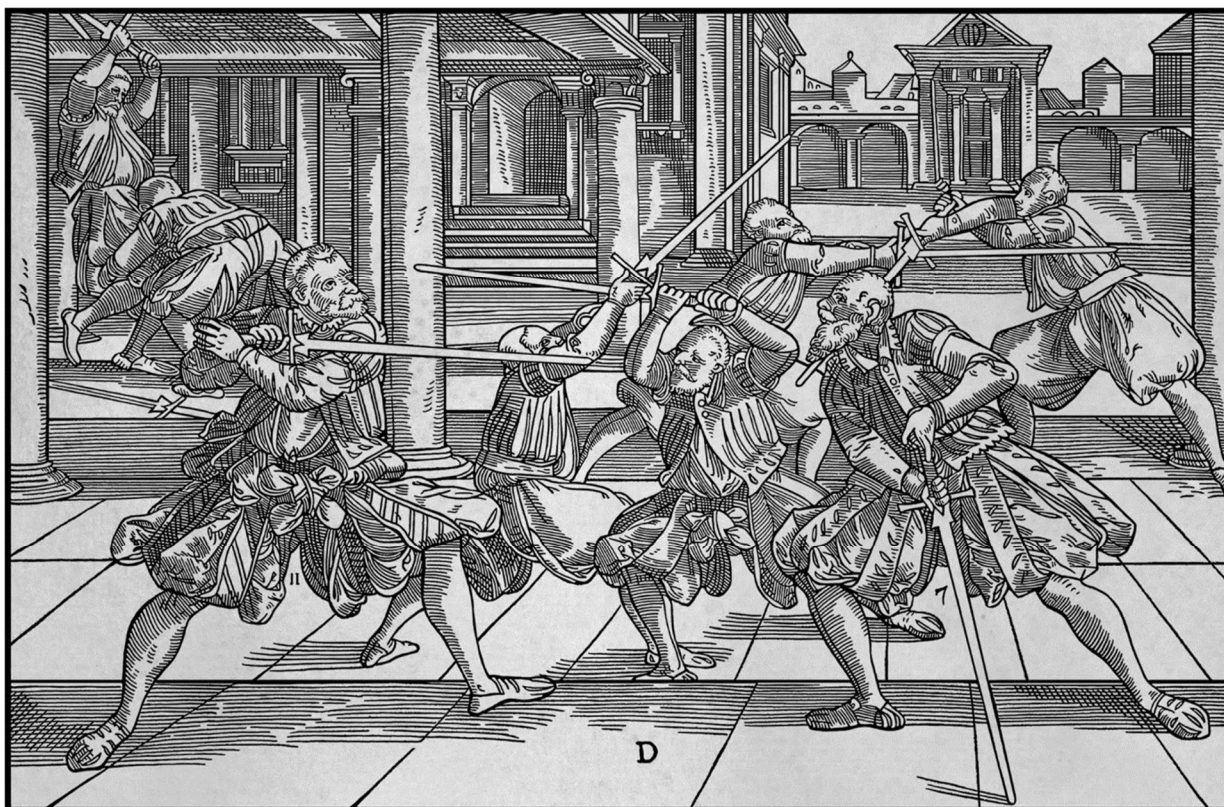
Om selve kampen.

Det er vanskelig å skulle si mye om selve kampen, vi vet den foregikk utendørs og i mørket. Begge personene involvert var av dansk adel og den følger et kjent konflikteskaleringsmønster kjent den dag i dag i krangler og fysiske konflikter: Det er mulig å tenke oss at særlig i første trefning var det alkohol involvert og det var en serie uttalelser som landet dem i konflikten som ville ende fysisk. – Et mønster vi møter igjen hos Tordenskiold.

Våpenmessig kan det antas at det ble brukt en form for «sidesverd», på tysk rappir, som var et enhåndsvåpen egnet for kutt og støt og som var forgjenger til den mer kjente rapiren. Dette var det nye fasjonable våpenet som hadde dukket opp i løpet av 1500-tallet, et bevis for dens voksende popularitet er fektemesteren Joachim Meyer som ser seg nødt til å behandle bruk av dette i sine kampbøker.⁸⁷ Ved å se på skaden Tycho Brahe ble utsatt for: Tap av nesen, og å sette dette sammen med det mest sannsynlige våpen, er det mulig å videre gjøre seg opp noen tanker om hendelsesforløpet, alle svært spekulative men basert på forståelse av våpenbehandling og kamp med disse tuftet på kampbøkene. Tre muligheter kan være:

For det første: Tycho Brahe hogg ut, Parsberg tilsidesatt med et «*krumphau*» og fortsatte så bevegelsen av sverdet mot fjeset til Tycho Brahe. – Dette er en typisk teknikk innen fektekunsten som kjent i Liechtenauers tradisjon. Og sverdet til Parsberg ville her ha kommet inn skrått nedenfra mot fjeset til Tycho Brahe. Om han enten feilberegnet, eller Tycho Brahe instinktivt rykket bakover ville nesen ha vært et sannsynlig treffområde for det stigende hugget. Etter at hugget er gjennomført ville Parsberg ha stått med våpenet i en elevert posisjon, og det naturlige herfra er et nytt hugg mot hodet eller våpenet til Tycho Brahe. - Dette er for meg en sannsynlig tanke, Parsberg ville da ha gjennomført en velkjent huggkombinasjon med tilsidesetting, hugg nedenfra og så ovenfra og Tycho Brahe ville ha overlevd med sine skader pga. instinktive bevegelser bakover.

⁸⁷ Se også vedlegg for en rappir, eller sidesverd, fra Tyskland datert til 1566. En sammenligning mellom FMU 019176 – B og FMU 019173 – B vil visuelt vise utviklingen av rapiren.

Illustrasjon fra langsverdkapittelet i Joachim Meyers *Gründtliche Beschreibung der Kunst des Fechtens* (1570) Vi ser her illustrert et krumphau ved fekteren øverst til høyre. Med sverdet i en slik dominerende posisjon over den andres vil oftest den andres våpen bli slått mot bakken og ditt eget være i posisjon for å angripe direkte mot hodet. Dette er kjent som å nytte krumphau for å lage en tilsidesetning, og er en form for bevegelse som er kjent siden Ms.133 (ca 1300) og på tvers av våpen. Så om Tycho Brahe duellerte med sidesverd kan det ha blitt nyttet, men siden teksten ikke sier noe kan han også ha benyttet seg av langsverdet. Det viktige her er forsøket på å forstå kampen med det rike kildematerialet til strid som kampbøkene er, og overlegge dette det mest sannsynlige våpenet.

Mindre sannsynlig er at Parsberg med vilje gikk etter nesen. Å kappe nesen av noen var en svært degraderende straff i middelalder (og tidlig-moderne periode??) så det kan ha vært at han med vilje ville skjemme sin motstander. Dette må jeg derimot mene er for vanskelig å skulle bevise, og er et såpass krevende mål i en kamp med skarpe våpen at det er usannsynlig.

Sist er det mulig og også sannsynlig at Parsberg leverte flere hugg mot Tycho Brahe, hvorav et eller flere tilfeldigvis traff, og endte med tap av nesen. Ut fra materialet må dette ses som den tryggeste konklusjonen, men jeg har vondt for å se at to trente fektere skulle levere en serie hugg uten formål. Derfor vil jeg heller tro at Parsberg etter standard metode i denne tiden leverte et hugg mot fjeset til Tycho Brahe som traff hans nese, det er det samme som har fått meg til å vurdere den første teorien om *krumphau* som også en sterk kandidat.

Uten å ha tilgang til Tycho Brahe sitt skjelett og studier om kuttskaden som finnes der

kan en ikke komme lengre enn spekulasjon, men basert på kampbøkene er det om ikke annet mulig å fremlegge disse tre alternativene.

Samtidig illustrasjon fra *MS A.4°.2 «Joachim Meyers Fäktbok»* som i dag befinner seg i Lunds Universitets Bibliotek, i Sverige, og ble produsert, mest sannsynlig, i Strasbourg i dagens Frankrike, i løpet av 1560 årene for Graf Otto von Solms.⁸⁸ Våpenet fekteren holder er en '*rappir*' denne tidlige formen for senere *rapir*, som på dette tidspunktet bedre beskrives av sitt engelske navn '*sidesword*' – *sidesverd*, i det at det var et ethåndsvåpen for bruk til hugg og støt og var gjerne båret «ved siden» Merk her den fremoverlente posituren, og venstrehånden som også er klar til å bringes til aksjon om det behøves. Et vanlig konsept i Joachim Meyers beskrivelser av kamp med ethåndsvåpen er å skifte balanse fra fremre til bakre ben, og slik få hodet vekk fra motstander – kan dette muligens ha vært hva Tycho Brahe forsøkte?

⁸⁸ [http://wiktenauer.com/wiki/Joachim_Meyers_F%C3%A4ktbok_\(MS_A.4%C2%BA.2\)](http://wiktenauer.com/wiki/Joachim_Meyers_F%C3%A4ktbok_(MS_A.4%C2%BA.2)) (opp søkt 15.02.2017 kl. 20:30).

At det er såpass skrint med kilder til selve duellen støtter også opp om tanken om æresduellen som en avsluttende handling. At det er lite materiale bevart kan vise at saken var gjort opp i det Tycho Brahe hadde tapt kampen. Krangelen var over og æren var tilfredsstilt, i det som var en privat duell, og derfor illegitim – en videre plausibel forklaring på mangel av omtalelser av selve kampen, denne duellen er ikke alene å være mangelfullt beskrevet da myndighetene ikke visste noe om den, og de involverte ikke ønsket å kunne få en sak reist mot seg.

Impulsiviteten rundt duellen, uten sekundanter, viser også til utviklingen av ritualet som helhet. Æresduellen mellom Tycho Brahe og Manderup Parsberg foregikk akkurat i tidsrommet der den offentlig sanksjonerte duellen hadde forsvunnet, mens duelleringen fortsatte i illegitime, eller private former. Slik stiller den seg som et godt eksempel på den nye metoden, som foregikk impulsivt, uten hindrende mellommenn og var direkte og kort. - Som sagt av Brantôme som noe positivt.⁸⁹

Alt i alt må Tycho Brahe, og hans duellepisode, ses som produkt av sin samtid. Han levde i en periode der bevæpning av studenter, borgere og adelsmenn var blitt det vanlige og der bruk av disse våpen i forsvar av æren hadde begynt å spre seg. Vi ser ham som en del av den begynnende tidlig-moderne perioden, men med tankesett som har sterke røtter bakover i tid til middelalder og de tvekamper som foregikk der. Ved å sammenligne med Tordenskiolds duell to århundrer senere ser vi siviliseringen av duellen, og det er denne vi skal til nå, før vi så trekker de to sammen til en komparasjon som vil fungere som en oppsummering av dem.

⁸⁹ Kiernan, *The duel in European history*, 46-49.

Tordenskiold.

I året 1720 ble den kanskje mest kjente skandinaviske duellen utkjempet, hvis resultat var dødsfallet til den dansk-norske sjøhelten Peter Wessel Tordenskiold på klingen til Oberst Staël von Holstein En duell som har gitt opphav til myter, konspirasjonsteorier og hardnakkete diskusjoner. Den har vært nyttet til nasjonsbygging, et apropos knyttet til dette er at vi kan her se grensen mellom de Skandinaviske landene godt. Når den svenske fekteren Henning Österberg skriver i sin bok om dueller om nettopp denne så har han ved å basere seg på tidligere svenske forfattere, og nok Staël sin rapport malt et svært annerledes bilde av både deltakerne, duellen og det omkringliggende fra den vanlige dansk og norske oppfatningen av at dette var en suspekt duell der Tordenskiold ble lurt inn i sin død.⁹⁰ Dette er en teori som springer ut fra kammertjeneren Kolds beretning om duellen. Vi ser i denne duellen og dens tolkninger en historisk beretning som til dels har fått liv på egen hånd og blitt tatt ut av sin kontekst som myte og anekdotiske historier. Knyttet til det en kan si at det var en passende avslutning på en helt sitt liv, et liv som nevnt ville bli knyttet til nasjonsmyter og inspirasjon som står den dag i dag i Norge.

Tordenskiold dro utenlands ved den store nordiske krigens slutt, og det var i fyrstedømmet Hannover at han endte sine dager i denne duellen. En duell han utkjempet mot en baltisk fyrste som var i Svensk tjeneste. Alt over krangel rundt en verbal konfrontasjon i et selskap med påfølgende slagsmål, en krangel som fra norsk-dansk side blir sett på som basert på Staëls falskspilleri og utnytting av Tordenskiolds godtroende slektning, Abraham Lehn, som skal ha blitt lurt med historier om en utstoppet syvhodet slange til et kortspill hvor han tapte en stor sum.⁹¹ På svensk side derimot mer ansett som et utslag for Tordenskiolds temperament og hans Lehns uflaks i kortspill. - Igjen, det er sterke patriotiske følelser knyttet til denne duellen.

Jeg kommer til å vie denne duellen, med dens bakgrunn, mer plass enn Tycho Brahe sin. Dette er naturlig ut fra et større kildemateriale, og behandlingen av denne duellen vil vise til hvordan dueller og forsøk på å få svar på spørsmål rundt disse, kan knytte seg inn i et bredt spekter av historien, og bruk og kryssreferering mellom kilder og faglitteratur. Dette stiller ikke Tordenskiolds duell i en «bedre» kategori enn Tycho Brahe sin, snarere er det her en mulighet for meg å legge frem mer, som igjen kan benyttes til å se ulikheten mellom de to casene.

⁹⁰ Henning Österberg. *Korsade klingor om fäktningens och duellerandets historia* (Stockholm: Atlantis, 2010).

⁹¹ Dan H. Andersen. *Tordenskjold – en biografi om eventyreren og sjøhelten* (Oslo: Spartacus forlag, 2006). 349.

Tordenskiolds verden

I boken *1700 tallet: Parykker, profit og pøbel* (Ulrik Langen red) skriver Thomas Lyngby følgende i kapitlet sitt om iscenesettelsen på 1700 tallet: «1700-årenes mennesker spilte med i et sosialt totalteater. Men det var ikke naturalistisk.»⁹² - Dette er et godt utgangspunkt for å forstå denne tidsperioden, og dennes sosiale kultur som Peter Wessel «Tordenskiold» levde innenfor. I hans samtid var den habitus mennesker skapte så innfløkt og allestedsværende at det er mulig å tenke seg menneskene som nærmest fanget i de sosiale koder og tråder som var skapt.

Norbert Elias og hans tanker om sivilisering er nærliggende å trekke inn, og om vi våger å se dem som røde tråder gjennom historien vil det være åpenbart at det er i løpet av dette århundret at det eksploderer fullt ut i distingvert adferd og sivilisert oppførsel. Det er her vi møter de store borddekninger med sine flertallige bestikk, det er i løpet av 1700-tallet at de vanvittige parykker og rokokkoen fullt ut når sine høyder. Og det å forstå dette «teater spill» som særlig de øvre lag av samfunnet var fanget i er viktig for å forstå Tordenskiolds endelikt. Således er tittelen på boken «Parykker, profit og pøbel» svært beskrivende for 1700-tallet, og i seg selv kan vise til de normative trekk og den sosiale struktur som kan argumenteres for presset Tordenskiold og Staël til en duell.

Det er viktig å merke seg at det 1700 tall jeg referer til her er et «langt 1700-tall». Dette kan defineres ut fra de kulturelle rammer, fra 1648 med freden i Westfalen som ender 30 årskrigen, og danner et skille mot det foregående lange 1500 tallet, og ender i 1789 med revolusjonen i Frankrike. Årsaken for dette er at ved å fokusere på den tidlig-moderne periode og duelleringen her har det for meg vist seg mer naturlig å dele denne – altså tidlig-moderne periode - inn i det lange 1500-tall fra rundt 1450 til 1640 årene, som så tas over av det lange 1700 tallet som på sin side forsvinner i den franske revolusjonen. Dette for å innpasse inndeling etter de endringer i samfunn og sosial struktur, snarere enn innenfor satte datoer på kalender. Det lange 1700 tallet er perioden for «ancien régime» som det heter i fransktalende land, og det er innen denne perioden Tordenskiold lever og ånder. Dette franske uttrykket er ikke valgt uten grunn, i løpet av perioden – som starter på 1400 tallet – så utvikler Frankrike seg til en stormakt, også kulturelt, som vi husker påvirker fransk kultur det Europeiske kontinentet. En påvirkning som særlig er kraftig i løpet av det lange 1700 tall, og det er fra Loius XIV frem til revolusjonen at «ancien régime» virkelig gjør seg gjeldende. Perioden for parykker og pøbel.

⁹² Ulrik Langen, red. *1700 tallet: Parykker, profit og pøbel* (København: Politikens Forlag., 2010), 28.

Historisk bakteppe.

Tordenskiold er uomtvistelig knyttet til sin samtidshistorie: Hans adelsnavn, karrieren, alt er tett knyttet til hans virke i den dansk-norske flåte under den Store nordiske krigen, selv hans død kommer ikke unna med en konspirasjonsteori som påstår svenske interesser manipulerte frem den fatale duellen. Den store nordiske krigen var en konflikt som varte i perioder fra 1700 til 1721, for Danmark-Norges del til 1720. Dette var en serie kriger som endte i Sveriges tap av stormaktsstilling, og der kamper hadde forekommet på Dansk-Norsk territorie. Under krigføringen hadde marineoffiseren Peter Wessel en fremragende karriere der han spilte en sentral rolle i de maritime operasjonsfelt, og ble adlet i 1716 med navnet Tordenskiold, og hadde også endt opp som øverstkommanderende for kattedegateskadren, med ansvar for Skagerrak, Kattegat og kysten til Norge.

Etter krigens avslutning for hans del planla og la Tordenskiold ut på en reise i Europa. Noe som ikke var uvanlig for de øvre samfunnsjikt, og det må bemerkes han ikke ville reise alene på. Det verserer ulike ideer om hvorfor han dro ut, med tanke på at han reiste til fyrstedømmet Hannover har det blitt spekulert i om han så for seg en potensiell tjeneste hos den engelske kongen. Men det kan like gjerne ha vært noe så enkelt som at Tordenskiold som sine samtidige overklassemedlemmer var en kosmopolitt som ønsket å delta i den kontinentale kulturen.

Hva var grunnlaget for denne duellen?

Kildematerialet som danner grunnlaget for min og andres analyse av duellen er mangfoldig og kommer med en rekke motsetninger. Det er uproblematisk at en finner uoverenskomster i kildenes omtale av selve duellens utkjempelse, dette er naturlig ut fra variasjonen i typen kilder som eksisterer. Mer problematisk er derimot deres inkompatible diskusjon rundt grunnlaget for selve duellen. Jeg har valgt å ikke la dette føre meg tvilende til *sannheten* i kildene, jeg ser dette snarere som et utslag av hvor de ulike brev, rapporter, notat og så videre legger *skylden*. Dette er naturlig ut fra deres natur, som vist i følgende liste har jeg brukt følgende materiale, og i dette er det både en rapport fra den ene parten – Oberst Staël - og også danskers omtale av saken. Jeg finner i disse tre standpunkt til duellen: Den *Dansk-Norske* -, den *Svensk-Baltiske* -, og den *nøytrale* -siden. Hvorav det ikke må forbigås at siste, de nøytrale, støtter mer opp under den svensk-baltiske versjonen av historien.

Grunnlaget for å kalle denne siste gruppen nøytrale er at de er skrevet at personer som ikke var direkte involvert i saken. Slik som Terkel Klevenfeldts dagbok, hans notater om saken er basert på en beretning gitt av en franskmann som skal ha vært til stede da hendelsene beskrevet fant sted. Denne personen hadde ingen direkte forbindelse til noen av partene. I motsetning til eksempelvis Kolds fortelling. - Han var Tordenskiolds kammertjener og hadde nær personlig relasjon med nevnte. Eller Staëls egne rapport om det inntrufne, han ønsker såklart å gi en rapport som samtidig setter ham i et langt bedre lys.:

- Staëls rapport om sin affære med Tordenskiold (dat. 15 nov. 1720)
- Hagedorn (danske resident i Hamburg) melding til kongen (dat. 15 nov. 1720)
- En relasjon fra ukjent forfatter til ukjent adressat (dat. 12 nov. 1720)
- Grev Karl Gustaf Tessins dagbok (jui 1764) – denne gjenforteller et brev han har fått fra general Løvenørn som omtaler duellen og årsaken til den, Tessin avslutter med å bemerke at den er i overenskomst med en tidligere versjon han har fått tilsendt fra generaladjutant Sicre som var til stede ved duellen.
- Terkel Klevenfeldts dagbok (4. april 1742) – denne gjenforteller hva Klevenfeldt har fått fortalt fra sin nyansatte franske språkmester som skal ha vært tilstede i Hannover mens admiralsens og oberstens uoverenskomst fant sted og ble avsluttet.
- November-maaneds nye tidende, 1720 – avisnyhet i København, ikke den jeg legger mest lit til.
- Kold (kammertjener til Tordenskiolds) fortelling. - Særlig her en finner punkter ved duellen og sekundanten Munichausens opptreden å stille spørsmål ved.

Samtlige finnes oversatt til norsk i Olav Bergersens bok *Viceadmiral Tordenskiold*.⁹³

Bakgrunnen for duellen var et middagsselskap hos Baron, og kammerpresident, Görtz i Hannover til ære for den britiske monarken George II som også var fyrste av Hannover og til stede i selskapet. Her havnet Peter Wessel "Tordenskiold" og Axel Staël von Holstein i en uoverenskomst som eskalerer til fysisk vold og som resulterer i en duellutmaning fra Staël sin side. En vanlig modell for eskalering av konflikt i de øvre samfunnslag på 1700-tallet. Krangelen hadde sitt opphav i Tordenskiolds omtale av svindlere som lurer penger ut av sine

⁹³ Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*.

ofre via kortspill.⁹⁴ Det er særlig en episode Tordenskiold viser til, den alt nevnte uheldige episoden til Lehn, der denne skal ha blitt lurt. Historien han gjenforteller går ut på at en gruppe personer i Hamburg hadde lurt Lehn til å skulle bli med dem hjem for å se på et fabeldyr: En syvhodet slange. Når de har sendt i vei en tjener for å hente dette utstoppete vesenet byr de ham på et slag kort hvor han så ble rundlurt. Tordenskiold bruker dette som et eksempel på forkastelig oppførsel og priser den engelske kongen, som på den tiden var overhodet i Hannover, for å ha iverksatt tiltak mot falskneri og svindlere. Disse uttalelsene fra Tordenskiold ble oppfattet som fornærmelser av oberst Staël, da han kommenterer at nevnte slange er i hans families eie. Noe som innebærer at Tordenskiolds uttalelser er direkte angrep på Staëls person. Her viser kildeproblematikken seg tidlig, da de naturlig er farget av å ønske å fremstille sin versjon som den korrekte finner vi at Staëls rapport fremstiller Tordenskiold som svært brysom og kranglevoren, kontra de danske rapportene som argumenterer for at Tordenskiold var svært behersket. I de mer nøytrale kildene blir og Tordenskiold fremstilt som en agitator. Dette ses klart i at Tordenskiold og Staël skal ha blitt introdusert før diskusjonen om slangen, og Staël sier at de har møtt hverandre før, noe som blir avfeid av Tordenskiold på et nedlatende sett. Denne formen for oppførsel kunne alene ha blitt tatt som en alvorlig krenkelse av Staël og ha vært nok til at han krevde gjennoppreisning.

Et videre kildekritisk problem er at de er uenige om hvor og når krangelen foregår. Jeg har valgt å støtte meg til de nøytrale fortellingene som legger den til sosialiseringen i etterkant av selve måltidet. Dette virker logisk, særlig siden det blir fremstilt at Tordenskiold og Staël blir samtalende som en del av en gruppe, videre finner vi i den anonyme relasjonen fra ukjent forfatter til ukjent adressat sin omtale av begivenhetene at Staël mener at dette kan ikke taes opp der de er, men snarere at de skal avslutte diskusjonen privat utenfor. Noe som skal ha blitt overhørt av oberstløytnant Munnichhausen og Oegnnhausen den yngre, som følger med og skiller dem ad, det virker også som om det er på vei tilbake til selskapet at Staël sier til de to andre at Tordenskiold oppfører seg som en matros som ikke forstår noe. Andre beretninger hevder at disse ordene faller tidligere, slik som under selve middagen og da offentlig foran samtlige gjester. Dersom denne versjonen er den sanne så har det alt her vært svært få veier ut av diskusjonen som ikke ledet til en eventuell duell ut fra æressystemet. For i såfall har deres verbale eskalering foregått i vitners nervær, personer som er en del av samme æreskultur- og – gruppe som dem selv og som er inneforstått med de normer som var eksisterende. Skulle de to partene klare å komme seg unna en duell dersom de åpent kranglet med såpass nedlatende ord

⁹⁴Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*.

måtte det en offentlig unnskyldning til, noe som kan tenkes å ha vært umulig etter påfølgende slåsskamp.

Uansett hvor og når, uttalelser som dette bringer oss over til det som er viktigst for undersøkelsen her, nemlig innholdet i krangelen og den påfølgende fysiske volden som denne frembrakte. Det sentrale er at det er en uoverenskomst mellom de to partene, ut fra uttalelser om svindlere som bruker "fabeldyr" som lokkemiddel. Staël viser seg å være eieren av dyret og dette bringer diskusjonen over i stadig eskalerende argumentasjon med en rekke skjellsord. Ut fra kildematerialet er det særlig to som blir fremhevet, at Tordenskiold blir kalt for en "dum matros", mens Staël blir kalt for "hund". I samtiden er begge deler svært krenkende. Som Collstedt fremhever i sin bok om duellering i den svenske overklassen i samme tid er hund et særdeles kraftig skjellsord, bare forbigått av hunde-fitte, dette da å kalles et dyr er meget nedverdiggende, på linje med kjønnsorganer.⁹⁵

Tordenskiold på sin side blir kalt en bryksom, eller dum, matros. Han blir således degradert sin sterke militære stilling i publikums øyne, et overtramp som og krever satisfaksjon. Det hele ender med en slåsskamp. Kildene enes om at Staël leverer første slag med sin stokk, derimot krangles det om hvorvidt dette gjøres bakfra eller foranfra – noe som var sentralt for hvorvidt det hendte innenfor eller utenfor ærbare former. Noe som kommer klart frem i samtlige er at Staël forsøker å trekke blankt, men draktkården tar med seg sliren, som i all strid teller hver brøkdell av sekunder og dette virker å ha drevet Staël på defensiven, han skal ha forsvart seg så godt han kunne men det endte dårlig: "Jeg forsvarte mig så godt det var mig mulig med min kårde i skjeden, men da jeg så at det ikke duet, sprang jeg inn på ham og vi sloss til vi lå på jorden begge to og man fikk skilt oss." Skriver Staël i sin rapport, oversatt i Bergersens bok.⁹⁶ Kampen endte altså med bryting og at begge faller på bakken. Uansett handlingsmønster er det enighet i kildene om at Tordenskiold kom best ut av dette basketaket. I en av kildene nevnes det til og med at han brekker Staëls våpen! - Nok en kraftig provokasjon. Hvem som gjorde hva, og hvorfor er ikke diskusjonen i denne oppgaven, selv om dette er interessant i seg selv, er det duellen vi er ute etter – og da også bakgrunnen for den. Men det er et aspekt til, som gjør seg gjeldende da 1700-tallet var en tid med kraftige skiller, og inndelinger av den sosiale verden, og sett ut fra denne vinkelen er det tydelig at det også var en meget offentlig krangel. Der Oberst Staël og Tordenskiold havnet i en konfrontasjon, først muntlig, deretter fysisk i verst tenkelige omstendigheter og i områder eller innenfor rammer som har forsterket effekten av deres

⁹⁵ Det er derfor kombinasjonen av dyr og kjønnsorgan blir såpass kraftig i "hunde-fitte".

⁹⁶ Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*, s. 1119-1120.

håndgemeng. Den fysiske alterasjonen foregikk i husets mest offentlige del, ut fra kildene er det mulig å se for seg at denne foregikk i husets sitt inngangsparti og dermed innenfor vestibylen til Görtz sitt hus, noe som er et viktig poeng ut fra samtiden. I det tidlige 1700 tallet var ikke vestibylen ment å være et innbydende sted, det var et offentlig område som viste frem eierens makt og fornemhet.⁹⁷ Ved å dra inn denne strukturalismen i forståelsen blir det tydelig at de to parter ikke bare tabbet seg selv ut, men også fornærmet verten. Både i egenskap av å bryte selskapets fred, men også ved et stort overtramp der de innenfor rammer av den verden de levde i besudlet vertens fornemhet ut fra stedet de grep til stakk og never.

Bakgrunnen for duellen viser seg klart å være eskaleringen av krangelen og slåsskampen, med de ringvirkninger disse handlingene fikk basert på datidens normer. Skjellsordene som blir levert, stokkeslagene som faller og den uerbare kampen på bakken er alle grunn for oppreisning i sin samtid. For menn i denne tiden, som de to partene i krangelen som ser seg som menn av ære og tilhørende de øvre lag i samfunnet, er dette en snakk om liv og død. Vi kan problematisere om ikke dette og gjaldt for lavere samfunnslag, noe det jo og såklart gjorde, men det er et ytterligere element ved standstilhørigheten til de to involverte: De må vise at de har rett til å tilhøre den. Æren krevde sitt og en viss oppførsel, og livet krevde en god ære. Den individuelle æren som ligger til grunn for duellen har og en refleksiv karakter. Noe som kommer til uttrykk ved at det var særdeles viktig hvordan en reagerte på brudd på normer, eller æreskrenkelser rettet mot en, og ikke lot noe gå forbi. Ut fra dette forstår vi at en handling tillagt Tordenskiold var en kraftig og utagerende markering sett i sin samtid. Videre kommer det i noen kilder frem at Tordenskiold ikke godtar duellutfordringen og sier at han ikke er nødt til å gi Staël oppreisning på hverken den ene – eller den andre måten.⁹⁸ Tordenskiolds oppførsel her ved å først nekte sin motstander duell, si at han ikke er satisfaksjonsberettiget var en markant utfordring og krenkelse. Ikke bare nektet han Staël mulighet for oppreisning, han stilte seg til og med på et høyere plan enn den andre ved å vise til at han ikke var berettiget å gi den andre satisfaksjon. Å være satisfikasjonsberettiget er noe som hadde vokst frem i tidlig-moderne tid, og viste til at personen som hadde krav på satisfaksjon var av de høyere samfunnsjikt og da hadde krav på å utfordre til duell om noen innen samme nivå utfordret en – man hadde altså krav på å få satisfaksjon ved uoverenskomster. Det er dette som setter duellen her i en særstilling ovenfor de lavere lag, dette er og en måte å bevise at man er en del av eliten. Og dette leder inn på behovet av å høre til æresgruppen for å høre til det sosiale laget, disse to overlappet og var i det store og hele det samme. Dette behovet for tilhørighet går som en

⁹⁷ Ulrik Langen, red, *1700 tallet: Parykker, profit og pøbel*, 24.

⁹⁸ Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*, 1120 – 1122.

gjenganger gjennom hele duellens utviklingshistorie og viser til det tidlig-moderne samfunnets oppbygning rundt individer og deres plass i samfunnet som helhet.

Et annet aspekt, og viktig for forståelsen av ærens krav og dettes innvirkning på dueller på 1700-tallet er følgende: Mer enn en av kildene nevner at enten Tordenskiold, eller Staël, i en av dem faktisk begge, ikke ønsker selve duellen. Staël blir sitert på at når det har gått så langt må duellen utkjempes, i et av brevene beskrives det at Staël skal ha sagt at da krangelen var offentlig må den avsluttes offentlig. Tordenskiold på sin side er ofte sitert å ha beklaget, og sagt at han mente ikke å si at det akkurat var Staël som var en lurendreier og falskspiller, men igjen svares det fra oberstens side at når det har gått så langt, må det avsluttes korrekt. Tidens æreskodeks og idealer tvinger altså partene til å sloss. Kanskje vi og kan se her en forklaring på hvorfor Staël skal å ha forsøkt å hjelpe Tordenskiold etter å ha stukket ham ned? Dette er en mulighet, vi har også 1700-tallets tanke om en god kristen død, som gjorde seg sterkt gjeldende ved dueller og måten en behandlet en død i disse på.⁹⁹ Det var altså viktig for Staëls ære at han opptrådte korrekt både før – under – og etter duellens utkjempelse, som for enhver annen duellant. Kan det være derfor han understreker forsøket på å hjelpe Tordenskiold i sin egen rapport?

Komplott?

Når Tordenskiolds endelikt i duellen med Staël behandles kommer en ikke utenom å nevne konspirasjonsteorier som har blitt fremlagt i ettertid. Særlig skiftet fra pistol til sverd – duell, og ulikhetene i våpnene de hadde tilgjengelig har ledet til at det er diskutert om dette var et svensk komplott for å få Tordenskiold av dage. Ut fra det politiske landskapet i 1720 med den Store Nordiske krigs siste år og Tordenskiolds involvering i denne er det ikke usannsynlig at den svenske siden skulle ønske ham død. Sekundantene er nevnt som mulige konspiratører, Kolds beretning får en til å lure på om Tordenskiolds sekundant, Munnichhausen, var medskyldig og det er et interessant sammentreff at sekundanten til Staël også var til stede ved Carl XII (Svensk konge født 1682, død 1718.) mye diskuterte dødsfall utenfor Fredriksten festning, og er utpekt som en mulig snikmorder der. Om dette er korrekt eller ikke skal ikke jeg ta i betraktning her, men flere av de elementer som trekkes frem i diskusjonen om hvorvidt dette var et komplott er også aspekter ved duellen som bryter med god duell-skikk, særlig ulikheten i våpnene. Et av trekkene ved en formell duell på 1700-tallet som skarpt skilte den fra

⁹⁹ Cristopher Collstedt. *Duellanten Och Rättvisan: Duellbrott Och Synen På Manlighet I Stormaktsväldets Slutskede* (Lund: Sekel, 2007), 127-132.

alminnelige sammenstøt, var insisteringen på så jevnbyrdige forutsetninger som mulig. I dette inngikk det at våpen skulle være så like som absolutt mulig, og en del av sekundantenes jobb ved duellen var å påse dette.

Den beste beskrivelsen av skiftet fra pistol til sverd – duell finner vi Kolds beretning: Han beskriver at de ble vekket av Munnichhausen som skulle fungere som Tordenskiolds sekundant tidlig om morgenen, og at han mener at det kun er å møte siden Staël neppe vil stille opp. Når Kold spør om ikke pistoler uansett bør medbringes feies dette vekk. Ved ankomst til stedet for duellen og det viser seg at Staël allikevel har møtt opp forsikrer Munnichhausen at dette skal gå bra, - alt Tordenskiold trenger å gjøre er å støte borti sin motstander i magen og så er det over. Ingen trenger å dø, og Staël er såpass stor av vekst at han vil ikke få store skaden ut av det. Når Kold bemerker hvor lite våpen Tordenskiold har så blir også dette viftet vekk som en bagatell. - Som vi ser her er det en rekke problematiske forhold, og sekundanten later til å gjøre en svært dårlig jobb. For hans "venn" havner jo her i kamp med et underlegent våpen mot en langt dyktigere fekter! Sterkt i strid både med datidens duells tanker om likhet og sekundantens jobb med å påse dette. Uten å ta stilling til konspirasjons-tanken rundt duellen fungerer dette som et eksempel på de sekundanter som ikke gjorde sin jobb til tross for viktigheten av at de var til stede for å opprettholde de æreskoder og normer rundt duellen. For det ble jukset i dueller! - Et nærliggende eksempel når det nå var ment å skulle være en duell med pistoler er at i senere dueller med pistoler var glatte løp det foreskrevne og en sekundant skulle påse dette. På tross av dette var det individer som riflet halve løpet for å påvirke kulebanen og derav treffsikkerheten til våpenet. Årsaken til at de riflet halve løpet var for at de ikke skulle oppdages ved en overfladisk inspeksjon av våpenet. Æren var viktig, men for en rekke personer virker å beholde livet å ha hatt forrang.

Dan H. Andersen har derimot i sin biografi om Tordenskiold gått grundig til verks, og motstridt, avfeid teoriene om noe komplott. Det første han tar for seg er tanken om det storpolitiske som skulle ha ligget bak og fremprovosert en duell med svenske baktanker, og en frykt fra svensk side for at Tordenskiold skulle havne i britisk tjeneste og via Georg I legge press for at Sverige skulle måtte returnere danske provinser. Noe som er sludder da det ikke var noe som helst av interesse for Storbritannia i at Østersund ble kontrollert på begge sider av Danmark, kanskje heller tvert om. Videre, så var ikke Tordenskiold en så stor internasjonal celebritet, som Andersen sier det:

I det hele tatt må «storpolitiske» konspirasjonsteorier falle til jorden ut fra det faktum at Tordenskiold ganske enkelt ikke var noen person av internasjonal betydning. Den engelske

sendemannen i København nevner derfor hverken Tordenskjolds død eller begravelsen i sine offisielle innberetninger.¹⁰⁰

Dette var om den storpolitiske konspirasjonsteorien, den såkalte svenske forbindelsen som har blitt fremført av blant annet Steinar Sandvol og Jon Galster. Ved siden av denne kommer det en mindre, og enklere komplott ide som Olav Bergesen har fremlagt to ganger. Denne tar utgangspunkt i Staël von Holsteins private interesser. De uttalelser som Tordenskiold kom med truet Staëls ære og inntekt, og alt i Hamburg planla han å myrde Tordenskiold som han så fulgte etter til Hannover der han skal ha fordekt et regulært drap som en duell.¹⁰¹ Andersens evaluering er følgende: Styrken til denne teorien ligger i at den er uavhengig storpolitisk spill, den knytter seg opp til aktørene og deres personlige motiver. Men også denne kan avvises på følgende grunnlag: Bergesen skriver i 1963 at Staël von Holstein reiser etter Tordenskjold til Hannover, noe som motbevises ved den danske legasjonssekretær Jessens offisielle redegjørelse der det står at Staël hadde oppholdt seg i lengre tid i Hannover. For Andersen veier dette tungt, og han mener det er mer logisk at Staël forsvant fra Hamburg etter å ha vunnet den større summen penger fra Abraham Lehn da det ble intensivert jakt på falskspillere i byen. Hannover var så et logisk sted å reise da den var blitt et europeisk sentrum etter personalunionen med Storbritannia av 1714.¹⁰²

Men, ved å se på komplottet eller konspirasjonen som noen mener lå til grunne har en mulighet for å forstå duellfenomenets skikker bedre, jeg vil derfor holde frem med denne tråden litt til. Ved å søke å besvare spørsmålet – dersom det nå virkelig hadde vært et komplott – om hvorvidt pistoler ville ha endret utfallet, og også her komme inn på duellering med pistoler.

Så, ville da en pistol duell ha endret på utfallet? Ja, dette er en meget sterk mulighet. Det er flere grunner til dette. - For det første var Tordenskiold en underlegen fekter sammenlignet med sin motstander. Det var ikke bare lengden på våpnene som var ulike, men evnen til å håndtere dem. Akkurat dette siste er noe som ble trukket frem da pistoldueller ble mer og mer populære, og i England kom de til å dominere over sverd – dueller, for som nevnt var det et ønske om rettfærdighet og like muligheter. Teknologien i 1720 må heller ikke overses. Dette er ikke moderne semi-automatiske håndvåpen, men flintlåspistoler med glatte løp. Dette er en viktig våpenteknisk detalj, glatte løp ga en dårligere treffsikkerhet, som økte

¹⁰⁰ Andersen., *Tordenskjold*, 359.

¹⁰¹ Andersen, *Tordenskiold*, 360.

¹⁰² Andersen, *Tordenskiold*,

med avstand. Nok en gang er duellfenomenets utvikling i England et godt eksempel og der ble avstandsproblematikken, altså det å finne et kompromiss på treffsikkerhet og risiko, løst på følgende vis: Standarden på avstanden som ble målt opp mellom de to duellantene var ca. 10 steg. Om de stod nærmere, var dødsrisikoen langt høyere, om de gikk lenger unna minket treffsikkerhet såpass at det var rent bortkastet. Det er og dette som leder til dueller der en finner personer som står langt nærmere, noe som viser alvorsgrad bak disse. Disse usikkerhetsmomentene rundt våpenets treffsikkerhet var også en "fordel" ved pistolduellene, da de i denne tiden var såpass vanskelige å treffe med var det en langt høyere sjanse for at begge parter skulle overleve. Dette ville ha endret sjansene til Tordenskiold markant. Han var også kjent som en god skytter, og hadde militær bakgrunn.

Valget av duellsted.

I valget av sted for å utkjempes duellen står konfrontasjonen mellom Tordenskiold og Staël som et eksempel på en vanlig trend i sin samtid. Grunnet fenomenets illegale karakter var det ikke uvanlig å reise til andre nasjoner, eller territorier, for å slåss. Hannover lå under den britiske kong Georg II herredømme og den samme monarken hadde slått hardt ned på dueller tidligere. I kildematerialet blir det og nevnt at han søker å få de to partene til å løse konflikten fredelig.

Dette viser også hvordan de eneveldige monarkenes forsøkte på dialog med duellanter. På den ene siden stod de som representanter for et rettssystem som ikke kunne godta at folket løste konflikter utenom det juridiske apparatet. På den andre siden stod kongen i denne tiden og som representant for den ypperste adelen og mer enn én virker å ha vært tilbøyelig til å la æren gå foran det legale, akkurat som duellantene selv. Louis XIV av Frankrike er kjent for å ha satt inn strenge tiltak mot duellfenomenet i Frankrike. Samtidig ble det i hans levetid åpnet opp og gradvis akseptert mer og mer at dueller foregikk. En av de største eneveldige konger står så som eksempel på både statsmaktens innstramming, men og dens gradvise aksept av duellpraksis. - Nok et tegn på fenomenets tosidighet og karakter av å være både ønsket og uønsket på samme tid.¹⁰³

Som nevnt innledningsvis, valget av sted for duellens er et eksempel på svært vanlig praksis, og forsøk på å unngå loven, den foregikk akkurat utenfor monarkens herredømme. Det er en særstilling her ved at de to drar til mark utenfor en annen konges land, men vi vet at duellanter i sør-Danmark gjerne reiste rett over grensen til Tyskland, og fra England finnes det

¹⁰³ Kiernan, *The duel in European history*, 92-115.

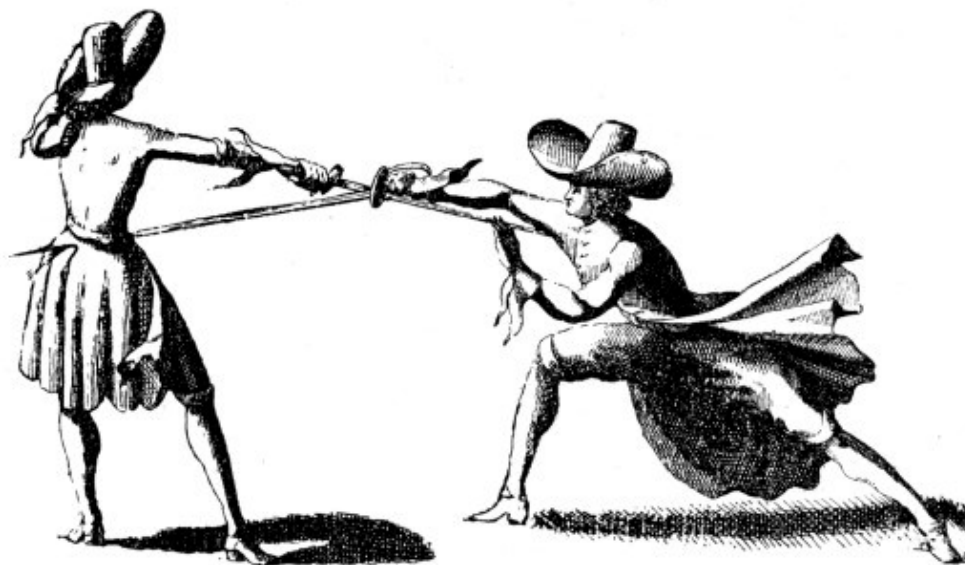
eksempler på duellanter som reiser til Frankrike. Fra Frankrike virker det å ha vært normalt å ta turen til Luxembourg, en kort tur fra Paris. Selv om duellantene hadde reist utenfor egne grenser betød ikke det at de var fri for lov og rettsvesen. Som i duellen til Tordenskiold og Staël ender det ofte med å måtte evakuere plassen hurtig. Det er beskrevet hvordan de hurtig lastet opp Tordenskiolds lik i vognen og dro i all hast tilbake til Hannoversk grunn. Dette på grunn av lokale som var ute etter å enten stoppe, eller straffe duellantene og deres sekundanter. Dette ville være velkjent for duellanter i samtiden som hadde valgt å reise utenlands for å unngå straffeforfølgelse hjemme. Dette hjalp ikke alltid, og det hendte at duellanter ble pågrepet ved retur til eget land. I motsetning, eller på andre siden av dette var det heller ikke uvanlig at duellanter som valgte å bli i hjemlandet måtte dra i landflyktighet siden. Dette kunne enten være for å forsøke å unngå straffeforfølgelse, men det kunne også være straffen i seg selv. Ofte ble en dødsdom omgjort til benådning ved at den straffedømte gikk i landflyktighet.

Kampsystemer benyttet på Tordenskiolds tid

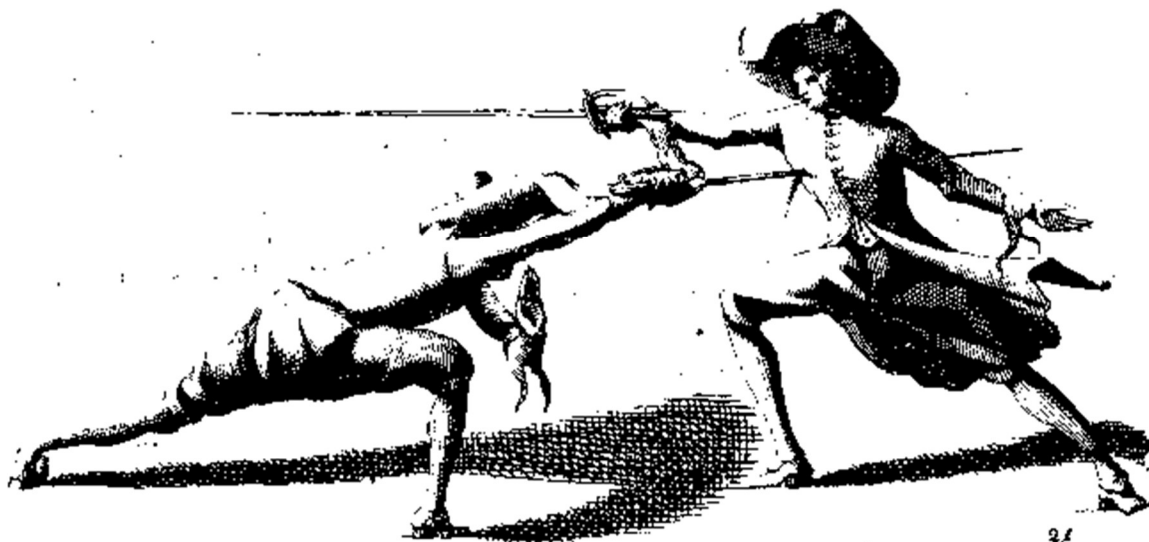
Ut fra kildene til duellen mellom Tordenskiold og Staël kan vi få et visst inntrykk av den fektekunsten de to parter bedrev, og som jeg viste i innledningen også gjøre forsøk på å rekonstruere selve hendelsesforløpet. Selv om kildene til dels er meget motstridende.

En svært interessant kilde for utkjempelsen av denne duellen, på tross av at den ble utgitt 30 år før duellen fant sted, er boken «*Palæstra svecana: eller Den adelige fächtare-konsten*». Utgitt i Stockholm 1693 av Diedrich von Porath, hoff-fektemester til Karl XI og Karl XII. som i sin tur viser utvikling av fekting ved å i store deler virke å være direkte inspirert av Salvatore Fabris bok om fekting, som først ble utgitt i København i 1606, faktisk virker Porath sin bok i store deler å være en ren kopi. Noe som ikke er uvanlig når vi ser på det store materialet av kampbøker.

Som vi husker fra kapitelet om de europeiske kampsystemer og våpen var det en rik kultur for fektekunsten, og Poraths tilskudd i denne går inn i en lang rekke av å hente inspirasjon og å føye til egne meninger, - som i et hvilket som helst håndverk. Palæstra svecana er rikt illustrert og de slåss med rapiren alene, fektingen er typisk for perioden med arbeid om å dominere senterlinjen mellom de to fektere og er sentrert rundt støtet. Den viser fekting med kun et våpen, alene, og følger således våpnenes utvikling i mote mot kården alene uten parerdolk. – Slik som oppsettet ville være i duellen 30 år senere.

Illustrasjon fra Palæstra svecana, av Porath, merk våpen og angrepsområde sett opp mot Tordenskiolds duellering. Se også figuren til høyres aktive bruk av sin venstre arm for å deflektere motstanders våpen og sette opp eget støt trygt.

En Annen illustrasjon fra Porath, merk støtet under utfallet til motstander og treffområde i øvre bryst – dette korrelerer med beskrivelser om Tordenskiolds fatale utfall.

Sammenfatning.

Duellen mellom viseadmiral Tordenskiold og oberst Staël kan på samme tid vise både de formelle og normative trekk ved en duell på 1700-tallet. Perioden da den tidlig-moderne duellen hadde blitt utviklet til et meget ritualisert fenomen med klare regler bundet til seg. Samtidig som dette viser også denne duellen de irregulære trekkene som fantes, slik som juksing og plutselige endringer i format.

Det er et klassisk eskaleringsmønster som danner grunnlaget for duellen: Brudd på sosiale konvensjoner, gnissing om status og mest viktig en verbal diskusjon som ender i det fysiske. En eskaleringsstige som på denne tiden, og også i dette eksempelet, ender opp med å utfordre til duell. Det blir deretter valgt våpen, funnet en egnet plass ut fra reisetid og juridiske grenser. Så langt var alt ved duellen helt normalt. Som Staël skriver i sin rapport, oversatt i Bergersen: "Næste dag lot jeg ham si, at da vår affære var endt med stokkeslag og således var til liten ære for begge parter, måtte den få en annen avslutning. Samtidig lot jeg ham si, at jeg overlot ham valget av våpen."¹⁰⁴

Duellen viser også den europeiske overklassens kosmopolitiske art. Tordenskiold er borger av Danmark-Norge, Staël kommer fra Baltikum og har vært i svensk tjeneste, og middagsselskapet de møttes i foregikk i et tysk fyrstedømme som var en del av herredømmet til den britiske kongen. Videre visste begge to, og kunne navigere, innen et felles landskap av normer, regler og væremåter. Det er dette som gjør samspillet de to imellom mulig, og hva som gjør at de begge er innforstått med de brudd de har gjennomført og derav hvorfor dette naturlig måtte løses med en duell basert på ærens krav. Overklassen var på denne tiden blitt såpass sivilisert og brukte de innviklede væremåter dette hadde ført med som selverkjennelse. Noe som innebar at de to personene hadde mer til felles med hverandre enn hva de nok ville ha med en person fra lavere samfunnsjikt fra samme hjemland. Sivilisasjonprosessen som diskutert av Norbert Elias kommer tydelig frem i duellens utvikling, og denne ideen vil være et sentralt element i neste kapittel.

Æren, selvbildet og de militære idealer stod tydelig enda sterkt i den europeiske overklassen. De to duellantene var typiske eksempler på dette. Militære, gjerne raske til å krangle, og med en kraftig følelse for egen ære. Spekulasjoner på om det storpolitiske spillet med den store nordiske krig som bakteppe kan om ikke annet enn å lede tankene dit hen at de

¹⁰⁴ Bergersen, *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*, 1120.

to partene var ekstra villige til å tolke utsagn fra den andre som mer krenkende enn vanlig. Samtidig er det også forsøk på å enes og legge til side krangelen uvoldelig, noe som ble tatt godt opp men ansett som å ikke være mulig da en slik offentlig og plettende uoverenskomst må endes riktig – for begge ære. Æren og de krav denne stilte er andre nøkkelord som også blir behandlet i et eget kapittel. Tett forbundet med individenes selvbilde og verdenssyn. Æren påvirket verdenssynet, og det i sin tur næret opp under æren.

Duellen til Tordenskiold er således skapt ut av statusjag og sosial konkurranse, mennesket som alle primater skyr ikke vold i denne konkurransen, en løsning på konflikt via vold som i duellfenomenet er snevret inn og sivilisert inn i rammer og disiplin. Når Tordenskiold så hadde fornærmet Oberst Staël var det ingen vei utenom, det teater 1700 tallets individer levde innen krevde neste akt: Duellen. Skjønt denne ikke trengte være dødelig var et slikt utfall absolutt ikke uhørt. Vi ser også i denne duellen, som i andre, og alt nevnt, også tankene fremlagt av Sivert Langholm i sin artikkel om resolusjon av konflikt via vold. Underliggende psykiske og biologiske strukturer fremprovoserer en konflikt som må løses, mens samfunnets normer viser hvordan.

Tycho Brahes og Tordenskiolds dueller – en sammenlikning

Hoptons tre aspekter

Som alt referert til flere ganger ga historikeren Hopton i sin bok *Pistols at Down* tre aspekter ved duellen han mener kjennetegner denne, og som kan fungere som en rød tråd i duellfenomenet. Disse kan brukes, mener han, til å definere hvorvidt det er en duell siden de er et forsøk på å definere hva som skiller duellen fra regulære slagsmål. Og sist gir de en rammeforståelse av duellen rent strukturelt, som jo også er hovedpoenget. Når jeg nå ønsker her å nytte disse tre overlagt eksemplene Tordenskiold og Tycho Brahe sine respektive duellepisoder, vil det komme frem strukturelle mangler ved den ene, men på grunn av sosiale og normative begrunnelser er det allikevel en duell. Jeg vil først redegjøre kort for de tre aspekter, som vi husker er – *utfordring*, *sekundant* og *selve kampen*. Dette kan tjene som en kort oppsummering av duellen som fenomen, før jeg så nytter disse tre til å holde opp de to nevnte eksempler på duellering mot hverandre.

Utfordringen

Det er første steget for enhver formell kamp er en utfordring, og i Europa sine dueller dukker dette aspektet opp alt i de middelalderske duellene. I de juridiske duellene var det et behov for autoritet og aksept fra lokale ordensmakter for å kunne gå gjennom med selve duellen, og som et eksempel på det innfløkte juridiske systemet i den sene middelalder kan vi trekke frem den juridiske duellen mellom Jean de Carrouges og Jacques Le Gris i Frankrike i 1386 som trakk ut i et års juridisk saksgang og lengre debatt før de gikk til en endelig løsning med en tvekamp. Noe som peker mot Brantome sin kommentar via Kiernan om langdryge former.

I den tidlig-moderne periodens duellfenomen, nå med æresdueller som foregikk illegitimt, fortsetter også utfordringen å være sentral. Og en egen skriftlig sjanger – *cartello* – oppstår i Italia i løpet av 1500-tallet. Dette var skrevne brev som forklarer hvorfor utfordringen er gitt, og hva som nå kreves av den andre, disse brevene gjennomgår også en utvikling, men i store deler av sin eksistens skal dette brevet være moderat og høflig skrevet. Samtidig er det velkjente duellanter som bryter dette og er svært fornærmende i sine tekster, dette kan gjerne være i det formål å gjøre det umulig for motparten å trekke seg. I de dueller der det ikke er en skriftlig utfordring, er det verbale vel så bindende, og det virker å være en del overlapp mellom dueller med og uten, noen med begge formene for utfordring.

Når neste punkt, sekundantene, når sin fulle utvikling kan disse og seg mellom ta seg av

utfordringen og dens innhold. Behovet for skriftlig korrespondanse mellom de to parter blir også viktig i en slik situasjon, da disse to skal fungere som intermediatorer og frembringe krav og lede til et oppgjør. Om vi ser duellen som en ekstrajuridisk affære mellom to parter vil dette være der deres partnere tar eierskap av konflikten og bringer den frem til kampen, for så å avlevere tvisten til sine primære eiere.

Sekundanten.

Sekundantene kan også spores tilbake til middelalderen, - det er mulig å se sekundanten som en videreføring av middelalderens oppasser. Men, det er lettere og mer givende, samt sterke røtter for sekundanten i æresduellenes tidlige start med "venner" som fulgte den utfordrede og ofte sloss sammen med ham. Denne vennen, eller vennene, etablerer seg som normalen og i løpet av den tidlig-moderne perioden går denne fra å være en eskorte og beskytter, til å få et større ansvar for duellen som helhet: - å påse at det foregikk korrekt, og å representere sin part mot den andre. – Sekundanten er en side til ved duellfenomenet som passer godt inn i Norbert Elias siviliseringstese: - sekundantens karakter og rolle siviliseres fra en fysisk og sekundær posisjon (derav navnet) til å bli en sentral karakter i det formelle rundt konflikten. Sekundanten går fra å være en deltaker og medløper til å bli en mellommann, forhandler og påpasser. En kan se sekundanten som de to parters illegitime jurist.

Som vi skal komme tilbake til virker det som om sekundantens rolle peker mot en utvikling av æresduellene mot å gradvis gjenskape deler av den juridiske duellens formalitet og prosedyre.

Selve kampen.

Det å sloss kan virke som å være det samme gjennom tidene, det er den samme evne og vilje til makt som måles, men teknologi og sosiale normer overlatt det primale vil alltid være i endring. Jeg har alt behandlet kampbøkene i et eget kapittel, og vil her nytte en til av dem: *MS Dresden C 487*, en av de mange kampbøkene vi har, oversatt til engelsk av Mike Rasmusson, som gir oss et innblikk i forventningen til voldsutførelsen i en senmiddelaldersk juridisk duell:

When two fight together in coats of mail¹⁰⁵, then each of them will have three different weapons: A spear, a sword and a dagger. And the beginning of the fight will occur with the spear. So you should prepare yourself with two ground positions, just as is now explained. ¹⁰⁶

¹⁰⁵Bemerkning: med "mail" her menes fullt harnisk, allment kjent som "platerustning".

¹⁰⁶http://wiktenauer.com/wiki/Sigmund_Schining_ain_Ringeck (oppført 6.02.2017 kl.13:59).

Vi kjenner også til andre eksempler der det er forventet at kampen starter til hesteryggen, og gjerne først ender i en brytekamp på bakken. Dette er et helt annet scenario enn det som æresduellen utviklet seg til, der den i løpet av 1500 tallet gikk over til kamp med gjerne kun et våpen, som skulle være likt for de to parter, og ingen pansring. - Rapieren og kun skjorta tok over for harnisk og ridderens våpensett. Med innførsel av pistoler ble også duellen noe endret, det samme behovet for å utkjempe en kamp ligger til grunn, men nå var det et nytt alternativ dukket opp, der det var en kamp utkjempet på avstand og ikke med fysisk kontakt.

Uavhengig av våpensett, må vi kunne tenke oss at akkurat slik de samme effekter er målt på soldater i kamp og eliteutøvere i idrett, så må situasjonen ha blitt oppfattet like seriøst og hatt like stor innvirkning på de kjempende. Ulike våpensett gir ulike forutsetninger for kampen, men det mentale, særlig stress og nervøsitet, må kunne sies å ha vært det samme. Den mentale biten kommer også frem i kampbøkene fra senmiddelalder, hvor Talhoffer råder den utfordrede til å be til Gud daglig.

Dette gir en situasjon der hver enkelt duells utkjempelse må forstås på de våpen som ble nyttet, aktørenes ferdighet med disse, samtidig som vi kan driste oss til å nytte generaliserende forståelse for mennesker i møte med ekstreme situasjoner for å forsøke å tolke deres opplevelse av kampen.

Tordenskiold

Finner vi så disse tre elementer ved Tordenskjolds duellepisode, samt hva kan vi se her kontra Tycho Brahe sin?

Utfordring

Både grunnlag og utfordring, verbalt i dette tilfellet, er dokumentert i et rikt kildemateriale – om noe motsigende. I Tordenskjolds duellepisode er det et klassisk eskalasjonsmønster fra det verbale til det fysiske, med påfølgende utfordring siden æren underveis blir plettet. Det starter med verbal konflikt og går over i det rent fysiske, overtrampet kom alt ved det verbale, men det fysiske gjorde at det nå var umulig å stoppe, Tordenskiold ble derfor avkrevd å gi satisfaksjon til den andre, noe begge de involverte og eventuelle vitner var fullt ut klar over hva innebar.

Sekundanter

Igjen er duellen mellom Tordenskiold og Staël von Holstein typisk. Begge parter stiller med sekundanter som gjør sin jobb og som er standsmessige, dette siste poenget er viktig, Tordenskiold har Oberst Munnichhausen som sekundant og ikke sin kammertjener da førstnevnte er en del av det gode selskap, sistnevnte derimot er kun en tjener – dette er og et av argumentene for å stille spørsmål ved Kammertjener Kold sin noe selvforherligende fortelling om duellen. Og at han ikke kan stille som er naturlig, dette skyldes hierarkiet i samtiden.

Kampen

Som vi husker fra kapitelet om Tordenskiolds duell var dette til tross for senere komplotteorier mest sannsynlig en ærbart utkjempet duell, som foregikk med kårder til den ene parten, i dette tilfellet Tordenskiold ikke var i stand til å fortsette. At Tordenskiold avled med livet virker ikke å ha vært det ønskete, men snarere et resultat av Staëls støt og hvor dette landet.

Tycho Brahe

Denne duellepisoden er mer problematisk å forsøke innpasse innenfor disse tre aspektene. Igjen skal det tas punktvis, for så å se på hvorfor – dette i seg vil vise utviklingstrekk ved den tidlig-moderne æresduellen.

Utfordring

Det er meget sannsynlig at det var en utfordring, også her verbal. Ut fra det skrinne kildematerialet ser vi at det var en krangel, en krangel som blusset opp ved to anledninger og ledet til duellen. Men det var ikke noe skriftlig kartell, om en formell utfordring ble gitt ble den avlevert muntlig og dens innhold er ikke å finne i de kilder jeg har funnet, men da de to partene blir enige om å avgjøre det med dragne sverd må det naturlig nok ha eksistert en eskalering som når punktet der en kamp avtales. Dette gir meg grunnlag til å si at det var en utfordring. De må ha avtalt å gå utenfor for å avgjøre det hele.

Sekundanter

Her faller Tycho Brahe sin duellepisode utenfor det regulære mønsteret da det er ingen sekundanter. Dette kan skyldes av episodens tidlige karakter. Han duellerer snaue 200 år forut for Tordenskiold i æresduellens tidlige periode. Det er en periode der det er svært vanskelig i flere tilfeller å anslå om det er en slåsskamp eller en duell, for å fastslå dette må en mer se på de involvertes stand samt oppløp til krangelen. Sekundanten slik vi kjenner denne fra Tordenskiolds tid har enda ikke oppstått.

Kampen

Denne vet vi også lite om. Den ble utkjempet utendørs i mørket, eller måneskinnet er det naturlig å tro, og også naturlig å tro at de kjempet til første graverende skade – i dette tilfellet det velkjente tapet av Tycho Brahe sin nese. Og jeg har allerede forsøkt å benytte kampbøkene til å gi alternativer for dette hendelsesforløpet.

Var så Tycho Brahe sin duell ikke en duell, men et rent slagsmål?

Ved første øyekast kan det se ut til at dette ikke er en duell, men en glorifisert slåsskamp. Dette mener jeg er feil, Tycho Brahe utkjempet en duell, men den faller under kategorien «recontre». En rask og noe mindre formell duellform, men enda en duell for å skille den fra rene slagsmål og basketak, navnet selv alluderer til dette – det er et «møte».

Dette kan støttes ved å se utfoldelsen før selve kampen: Det er en underliggende lengre diskusjon med fornærmelser og de to parter sier seg enige til å gå ut og avgjøre den med våpen. Dette kan ses i forhold til Tordenskiolds episode der de to parter først havner i et basketak for så å sende sine utfordringer. Tycho Brahe sin duell er mer spontan, den er nok mer impulsiv, den utkjempes hurtig og med lite pomp og prakt i det skjulte.

Tordenskjold som sloss 200 år senere derimot lever i en barokk verden, de underliggende strukturer i mennesket som leder til duellering er enda der, det tidlig-moderne samfunnet utviklet seg og saktere enn vårt, men det er verdt å merke seg den pomp og prakt og formellhet som Tordenskjolds omgivelser krevde.

Tycho Brahe og Tordenskiold sett mot hverandre.

Ved å fortsette sammenligningen av de to eksempler sett opp mot de tre essensielle aspekt ved duellen slik Hopton ser det, åpner det seg en rekke funn som er interessante.

Kulturen

1566 og 1720 er langt fra hverandre i tid, og det var mellom dem en rivende utvikling. Særlig politisk, med voldsomme endringer som Freden i Westfalen (1647), og teknologisk hadde og samfunnet utviklet seg. Noe som også ledet til endringer i samfunnet og kulturen, for eksempel er inndelingen mellom militært og sivilt samfunn noe som dukker opp i løpet av perioden mellom disse to duellene. Kulturelt er det en forskjell på Tycho Brahe sin omverden som er i den nordlige renessanse og Tordenskiold som befinner seg i en sen barokk periode. Men ved å gå inn forbi de ytre aspekt og å se på kjernen ser vi at elitekulturen i seg ikke har

endret seg for mye, særlig ikke når sett i lys av duellen. Æren er grunntrekket i begge dueller, opprettholdelse av den er sentralt. Med dette kan vi trekke en stor konklusjon om æresduellen, som også kan være grunnlaget for dens lange eksistens: *Duellen opprettholdt systemet*. I dette tilfellet den tidlig-moderne elitens system, det er behovet for å skille seg ut fra massene som gjør at kun deres tvekamper blir ansett som duell, det er deres behov for å finne selvhevd og å bevise seg selv som gjør at ritualet fortsetter, og det er deres sans for æren som gjør at den ikke er lett å stoppe, samt æren i seg selv som gjør at duellen er et livsviktig spørsmål for elitesamfunnet. Med andre ord utvikler æresduellen seg til å bli et *standsdefinerende fenomen*. En konklusjon som forsterkes ved at nye tilskudd i eliten gjerne gjennomførte dueller for å vise seg verdig plassen. Og kan ytterligere forsterkes ved å gå lenger frem i tid, til perioden etter den franske revolusjonen der dueller i Frankrike opplever et oppsving. En popularisering som kommer ved at standssamfunnet er brutt og når er det åpent for alle menn som mener seg å være ærbare å duellere. Denne populariseringen av duellen viser til at den tidligere må ha blitt ansett som eksklusiv.

Det er fristende å trekke inn *emosjonell habitus* som vist til i boken *Battlefield Emotions*:

«The concept of `emotional habitus`, introduced by ethno-historian Monique Scheer, seems very apt to describe the emotional socialisation of soldiers in the military...»

- Nå er det ikke det militære per se jeg omtaler her, men det er en sterk sammenheng mellom militære og duellering, samt I den tidlige perioden er det liten forskjell på militær og sivil, den distinksjonen dukker opp i løpet av denne perioden, men særlig for eliten gjør ikke en slik inndeling seg gjeldende før langt senere.

Videre:

“The idea of an emotional habitus connects Bourdieu’s concept of social habitus to a school of cognitive psychology that, in essence like Bourdieu, conceives of human thought and ideas as achieved not only conceptually but also in the body’s sensorimotor system and in the environment, ‘encompassing people and manipulated objects to which we ‘offload’ information processing, knowledge, memory, and perception’. In this view the socially and environmentally contextualised body thinks and feels along with the brain. Emotional experience, conceptualisation, expression and behaviour are shaped and practised from childhood and

become automatic and unconscious to a large extent. Scheer also suggests that emotions can be learned by a more conscious practising.”¹⁰⁷

Vi ser her en form for konseptualisering av menneskets omgivelser og kultur som kan nyttes for å forstå duellens overføring fra generasjon til generasjon, samt hvordan den i seg selv kunne være en lærdom i elitens tankegang og ideal. I samme boken gis det flere eksempler på soldaten i den tidlig-moderne verden, og de militære ideal. Eliten søkte også å opprettholde det militære ideal innad. Viktige begrep her var stoisisme og konsentrert ro på slagfeltet,¹⁰⁸ liknende ideal ser vi for duellanten. Han skulle være rolig og konsentrert, i sitt bidrag til *Battlefield Emotions*, «Drill and Allocution as Emotional Practices in Seventeenth-Century Dutch Poetry, Plays and Military Treatises» peker Cornelis van der Haven på drillhåndbøker fra 1600 tallet som eksempler for uttrykk på dette.¹⁰⁹ Den samme ro og orden kan vi også se i samtidige kampbøkers illustrasjoner.

107 Erika Kuijpers, Cornelis van der Haven, red. *Battlefield Emotions 1500-1800: practices, experience, imagination* (London: Palgrave Macmillan, 2016), 78.

108 Erika Kuijpers, Cornelis van der Haven, red. *Battlefield Emotions 1500-1800*, 30 – 31.

¹⁰⁹ Erika Kuijpers, Cornelis van der Haven, red. *Battlefield Emotions 1500-1800*, 25 – 44.

Endelig konklusjon.

Hvorfor lå så Tordenskiold der på bakken i 1720? Og hvorfor mistet Tycho Brahe nesetippen sin snaue to hundre år tidligere?

Jeg har sett på flere årsaker, som igjen kan deles inn i *biologiske årsaker*, og *kulturelle årsaker*. Disse er ikke, og bør ikke oppfattes, som motsettende. For vi har sett at det finnes flere aspekter i forskningen rundt biologi, evolusjon og psykologi som er verdt å ta med inn i forståelsen av underliggende årsaker for duellering, som i all fysisk vold, basert på menneskets utviklingshistorie og biologien. Samtidig forstår og vet vi, med unntak av et knippe filosofer, at mennesket ikke lever blindt ut fra emosjoner og instinkt, så menneskets særegenhet bør forstås med utgangspunkt i den kulturskapende, og hypersosiale primaten vi er. Og det er i krysningspunktet mellom disse to aspekter av mennesket, naturen og kulturen, at vi finner ritualisert kamp som duellering. Så summa sumarum kan det fastslås at Tycho Brahes nese og Tordenskiolds liv gikk tapt på grunn av biologiske årsaker, men de duellerte av kulturelle.

Denne, i første grad virkende motsatt virkende spenningen mellom natur og kultur, som etter videre forskning og filosofering virker å heller være en sammenheng, var det en samtidig filosof som også så på.

Duellanten og Hobbes.

Thomas Hobbes (1588 – 1679) er en samtidig stemme som også peker på sammenhengen, og kampen, mellom natur og kultur. Han skildrer en naturtilstand hvor alle sloss mot alle, og at vi da har skapt Leviathan -statssamfunnet for å skape orden. Menneskesynet i denne teksten kan virke å være preget av Hobbes og hans «naturtilstand». Samtidig kan det leses slik at hans tanker om kampen mann mot mann og grunnlaget for konflikt kan ses gjennom hans samtid, en samtid jeg her har behandlet. Derfor vil jeg fort dra inn denne filosofen og de tre punktene som han legger frem i Leviathan (1651) for konflikt. De er svært like de som kommer frem både i evolusjonspsykologi, samt som grunner for dueller:

So that in the nature of man, we find three principal causes of quarrel. First, competition; secondly, diffidence; thirdly, glory.

The first maketh men invade for gain; the second, for safety; and the third, for reputation. The first use violence, to make themselves masters of other men's persons, wives, children, and cattle; the second, to defend them; the third, for trifles, as a word, a smile, a different opinion, and any other sign of undervalue, either direct in their persons or by reflection in their kindred, their friends, their nation, their profession, or their name.¹¹⁰

Vi ser altså bruken av vold og makt for å beskytte seg selv, eller for å oppnå mål, - ikke langt fra hvordan duellen i seg selv opprettholdt aktørens ære. Dette leder mot tanken at duellantene kanskje var fanget i en «hobbesian trap», der en av to sider ser seg nødt til å angripe ut fra bilateral frykt for et angrep. Uten noen utvendig stopper vil dette utvikle seg til en spiral av frykt. Dette er absolutt ikke problemfritt å nytte på duellen, men peker også på fenomenet som selvopprettholdende. Frykt for å tape ære skaper dueller, behovet for å delta skaper behovet for å ha våpen (og juksing som sett i pistolene). Ved å trekke inn aktørens habitus som en aktør i seg selv blir det klart at frykt for omverdenens dom gjør at de to partene må trekke til våpen de allerede har, da det er påkrevd av kulturen å være bevæpnet for å vise sin manndom. Det er en frykt for angrep utenfra som leder til angrep på den andre parten. De er således fanget i en, om noe endret, form for dilemma. – Det er absolutt en *catch 22* ved duellfenomenet. Og det eksisterte, og til dels i dag eksisterer i endrede former fra den behandlede, i et felt av mennesket der krysningen natur og kultur kan være svært tydelig.

Jeg vil si at for individet, og adelen i dette tilfellet er det tydelig ved å kombinere en evolusjonsbiologisk forståelse på menneskesinnet med kulturel relativisme at naturtilstanden ligger i mennesket, og at vi lager vår egen Leviathan i kulturen. For eliten i sen middelalder og tidlig-moderne tids Europa utviklet dette seg til illegitime æresdueller. At det var eliten som ville bli kjent for duellering kan vi forklare ved Norbert Elias, for jo sterkere kongemakten blir, desto mer leter adelen etter distinksjoner og selvhevd.

Egen erfaring.

Et viktig skille mellom min oppgave og tidligere tekster om dueller jeg har benyttet, slik som for eksempel Kiernan, er at jeg stiller i samme sporet som Alfred Hutton allerede var inne i på slutten av 1800-tallet og som gradvis har begynt å komme tilbake igjen nå. Dette er å våge

¹¹⁰ <http://historyguide.org/intellect/hobbes.html> (oppसøkt 18.01.2017 kl. 15:24).

å ta i og forske på selve kampen med de taktiske og tekniske valgene som var der. Lik Hutton, som er en inspirasjon for meg, er jeg selv utøver og instruktør av kamp med og uten våpen innen, eller basert på, de europeiske tradisjonene. Som jeg var inne på er historien til Liechtenauer og den påfølgende tradisjonen og evolusjonen av denne meg nær, da dette er kampkunst jeg har og vil fortsette å vie store deler av mitt liv til.

Som jeg har fremlagt er det brutale og voldelige et særdeles stort problem ved akademisk forskning på dueller og lignende fenomen. Så at jeg har personlig forståelse for vold og er både instruktør og utøver av kampsport som trekker sine røtter til denne perioden har gitt meg en spesiell vinkel og forståelse for duellantene.. Dette sammen med historikerens forståelse for behovet av å forstå historiens særegenhet har gitt meg evnen til å tolke og se nye spor. Innenfor historiker rollen er også min inngående kjennskap til kampbøkene og deres taktikk og teknikk særdeles givende, som vist i mine tre forslag til Tycho Brahe sitt tap av nesen. Jeg må fremlegge et håp om en fremtid der flere forskere tør ta i felt og emner som er dem nær, men enda klarer holde selvdisiplin til å ha en viss akademisk distanse i forskningen – selv har jeg lært mye av dette, og det har på samme tid informert min rolle som utøver og instruktør innen kampkunsten.

Et videre aspekt som jeg har benyttet meg av her, er forståelsen for våpnene benyttet, og deres innvirkning. Slik som for eksempel vekt og størrelse på sverd, her har jeg både egen praktisk erfaring, boklærdom om dette, samt sist benyttet ferdigheter tillært i grunnleggende arkeologiske fag for å måle og veie disse, som resulterte i et kort vedlegg med utvalgte våpen. Dette tillegget er og et direkte bevis på behovet for historikerens behov for å våge å dra inn inspirasjon og metode fra andre fagfelt. Også, som min inspirasjon i Robert Darnton har antropologien og elementer av filosofi og evolusjonsbiologi og psykologi stått meg nær, som sett i diskusjonen rundt natur versus kultur.

Det er ved å kombinere alle disse ulike innfallsvinklene, med den regulære historiske forskning og forståelse, at jeg her har fremlagt nye vinklinger og forståelse av duellering i tidlig-moderne periode, og til dels middelalderen. For å forstå duellen har jeg måttet forstå duellisten, og for å forstå ham har jeg benyttet meg av filosofer, evolusjonsteorier, kampbøker og egen erfaring – resultatet er dette bidraget til et fag i utvikling, og jeg er glad å se at andre også har dukket opp på banen i det siste, som jeg omtalte i ... der vi ser at også allerede etablerte historikere har begynt å benytte nettopp disse kilder og innfallsvinkler jeg har benyttet selv. Denne masteroppgaven står derfor trygt sammen med det som kan være en ny forståelse av interpersonlig vold i historien. Sist, oppgaven bør også gi nye innfallsvinkler til kulturhistorien, i form av forståelse av ære og elitekultur, men også felt som forskningen på overføring av viten

kan forbedres ved å ta i bruk aspekter her. – For hva er vel ikke kampbøkene om ikke hermeneutikk?

Violence is Golden – Jack Donovan

Dette sitatet fra Donovan passer inn i duellforståelsen. For vold er gullstandarden – det er den endelige løsningen på konflikt og interessekonflikter. Og dette ses i æresduellene. Ved bruk av fysisk makt – det vi i dag kategoriserer under ett som vold – kunne individet oppnå en endelig avgjørelse. Ved å utsette seg for dennes faremomenter ble æren gjenopprettet. Dette trekker oss tilbake til naturtilstanden, og forståelsen av mennesket som ett av mange vesen i naturen: For duellen kan ses som homo sapiens sapiens rituelle kamper, lik orreleik eller gorillaers brytekamper, og var den endelige løsningen innenfor et hierarkisk system, innen den menneskeskapte kulturen, der æren var sentral og det å beholde denne legitime og din egen intakt var av avgjørende viktighet.

Under arbeidet med denne konklusjonen stilte en nær venn meg et spørsmål. Hun lurte på om utviklingen av våpen fikk en markant innvirkning på duellen. – Et forståelig, og bra spørsmål, for om vi ser i vedlegget med bilder og mål av blankvåpen fra Forsvarsmuseet vil vi ved første øyekast se en stor disparasjon mellom de ulike våpentypene, med kruttvåpen mer så. Men, nye våpentyper fikk ikke større innvirkning på duellen enn endring i duellantenes taktiske og tekniske utførelse av duellen. Den selv, og dens kjerne forble det samme. Dette spørsmålet kan overføres til duellen i den tidlig-moderne perioden som helhet. Med de variasjonene som var i samfunn og kultur mellom utgangen av middelalderen og opplysningstiden skulle man forvente at duellen og endret seg kraftig. Men, bortsett fra en sivilisering i ritualer av æresduellen, samt såklart den juridiske duellens nedgang i løpet av 1400 og 1500 – tallet, så var selve kjernepunktet i duellen og dens ritualer det samme. Det var to parter som ekstrajuridisk gjorde opp om en konflikt. Dette var en løsning med lange linjer bakover i historien, og som eliten fortsatte med som en del av deres identitet. Å være en mann av ære innebar å kunne gi satisfaksjon dersom man begikk et overtramp. Eliten i Europa var et av flere æresgrupper, og vi finner duellen som den mest kompromissløse metoden for å løse overtramp mot ens egen ære og slik vise seg verdig å fortsatt eksistere innenfor denne gruppen. Slik fant vi at den refleksive æren, som ofte er demonstrert med sagatidens Island, var tilstede også i det tidlig-moderne samfunnets elite.

At duellen var ærbar, gjorde også at den var regulert normativt og derfor, selv om den utkjempende nok kan tenke seg å vinne kampen, var kampen regulert av ønsket om likhet. Nok

et aspekt der duellen søker seg vekk fra «vanlige gateslagsmål». – Såklart finnes det eksempler på duellanter som forsøkte omgå disse, men i sin basisform skulle duellen utkjempes så likt som mulig.

Et videre spørsmål jeg fikk var om hvorvidt dueller kunne brukes opportunistisk. Og her måtte jeg svare at det kunne de til dels. Det er flere eksempler på nylig adlete, eller innlemmet i eliten, som utkjempet dueller for å vise seg verdig å delta. Deres ære er meget sårbar, og ethvert overtramp måtte besvares kraftig. Det virker også å ha vært flere som med vilje provoserte frem en duell med akkurat dette formålet. Etersom æren også kan forklares i monetære eksempler skal det heller ikke ses vekk fra duellen som et felt for å forsterke egen ære. Dette kan vises ved det følgende eksempelet, som både viser til æren som tenkt monetær ressurs og hvorfor det refleksive ved æresbegrepet er viktig for å forstå duellen: Dersom person A har tjue ærespoeng, men så blir fratatt ti av disse av person B så må A reagere. Skulle A falle nedenfor en gitt summ så vil dennes liv og tilhørighet til æresgruppen være i fare. A utfordrer og utkjemper så en duell med B. Ved å forsvare, og å sloss for sin ære så får A tilbake ti ærespoeng. Videre, ved å ha våget å stille livet på spill får A ytterlige fem poeng. Summa sumarum ser vi at A faktisk kan tjene på å duellere.

Duellens historie, kort oppsummert.

Duellen slik vi kjenner den i Europa kan spores tilbake til det germanske kulturkomplekset og holdt seg overraskende lenge etter vest Romerrikets fall og kristningen av germanske stammer, en naturlig sidegren her er det norrøne aspektet med holmgang og einvig, den siste av disse to var en eldre form for tvekamp som kan spores tilbake til germanske stammer.

Utover middelalderen ble duellen tatt opp i kristen forståelse, og juridiske dueller innefor kristenrett ble et fenomen. Dette falt gradvis ut av aksept, men holdt seg overraskende lenge, med de siste kampene utkjempet på 1500-tallet. Samtidig ser vi at en form for duellering basert på ære blir mer og mer viktig blant overklassen, denne formen for duellering, æresduellen ble den rådende og når duellering ble forbudt var det denne som overlevde hos overklassen.

Denne nye duellen på ære undergikk og en utvikling, det er særlig her vi ser Elias Norberts tanker om sivilisering som gunstige. Da den går fra vanskelig å skille fra regulære slagsmål, med eller uten venner, til å ende opp som en ritualisert prosedyre der venner blir til

sekundanter og kampen går ut på å gjenopprette æren, med korrekte prosedyrer og handlingsmønstre å følge.

Denne masteroppgaven har tatt for seg duellen blant Europas elite i tidlig-moderne tid, med stikk bakover til middelalderen. Dette betyr ikke at det ikke eksisterte liknende fenomen andre steder. Slik som for eksempel avtalte kamper med sverd i Japan, som faktisk har noen likheter med det europeiske materialet.¹¹¹ Jeg har heller ikke dekt Europas populærdueller, ment som duller blant vanlige folk – disse slagsmålene som etterapet elitens duelleringsskikker. Slik som for eksempel knivdueller i Amsterdam på 16- og 1700-tallet eller våre egne beltespenninger her i Skandinavia, særlig sistnevnte er sårt trengt å utforskes dypere og jeg håper å få tatt tak i dette selv. Kanskje som en komparasjon hvor denne kan settes inn blant andre populære knivduellformer i Europa. Og disse kan i tur benyttes for å lete etter akkurat hva som skilte dem fra elitens.

Duellens nedgang kan også benyttes til samfunn og kulturforståelse, for det var ikke sanksjoner og press fra oven som tilsidesatte og endelig gjorde den mer eller mindre utdødd i dag. Det var heller kulturelle endringer og oppfatninger i samfunnet som ga den det endelige nådestøtet.

¹¹¹ Ellis Amdur, *Old School: Essays on Japanese Martial Traditions* (Wheaton, IL: Freelance Academy Press, Inc., 2013).

Kilder og litteratur

En liten note, jeg skiller ikke litteratur og kilder i denne listen da de to kategoriene har mer eller mindre vært det samme. Slik som for eksempel Toblers *Secrets of German Medieval Swordsmanship* – denne er både litteratur ved Toblers tilføyelser, men også en kilde ved at majoriteten er en ren oversettelse av en kampbok. Måten som teksten er benyttet på kommer frem av noter og bruk i oppgaven. Derfor skilir de ulike kategoriene for kilder og litteratur sammen her.

Amberger, J. Christoph. *The secret history of the sword: Adventures in ancient martial arts*. Burbank, CA: Multi-Media Books, 1998.

Amdur, Ellis. *Old school: Essays on Japanese martial traditions*. Wheaton, IL: Freelance Academy Press, Inc., 2013.

Andersen, Dan H. *Tordenskjold: En biografi om eventyreren og sjøhelten*. Oslo: Spartacus, 2006.

Anderson, M. S. *Europe in the Eighteenth Century 1713-1789*. Fourth edition. Harlow, UK: Pearson Education Limited, 2000.

Andrew, Donna T. *Aristocratic vice: The attack on duelling, suicide, adultery, and gambling in eighteenth-century England*. New Haven: Yale University Press, 2013.

Anglo, Sydney. *The Martial arts of Renaissance Europe*. New Haven: Yale University Press, 2000.

Annis, P.G.W. *Naval Swords: British and American Naval Edged Weapons 1660-1815*. London: Arms and Armour Press, 1970.

Art. A crossroad between academic research, martial heritage re-creation and martial sport
Baldick, Robert. *The duel: A history of duelling*. London: Chapman & Hall, 1965.

Banks, Stephen. *Duels and duelling*. Oxford, U.K.: Shire Publications, 2012.

Bergersen, Olav. *Viceadmiral Tordenskiold: Bind II*. Trondhjem: Forfatterens Forlag, 1925.

Billacois, François. *The duel: Its rise and fall in early modern France*. Oversatt av Trista Selous. London: Yale, 1990.

Blok, Anton. "The Narcissism of Minor Differences". *European Journal of Social Theory* 1(1): 33 - 56

Blok, Anton. *Honour and violence*. Oxford: Polity, 2001.

Capwell, Tobias og Sydney Anglo. *The noble art of the sword: Fashion and fencing in Renaissance Europe, 1520-1630*. London: Wallace Collection, 2012.

Chandler, Jean. "A comparative analysis of literary depictions of social violence in two important 16th Century autobiographies, from the perspective of the fencing manuals of the Renaissance." *Acta Periodica Duellatorum*. 3. (2015): 101-137.

<https://www.degruyter.com/view/j/apd.2015.3.issue-1/apd-2015-0004/apd-2015-0004.xml?format=INT> (oppsøkt 02.05.2017).

Christie, Nils. "Konflikt som eiendom." *Tidsskrift for retsvæsen*. (1977)

Collstedt, Christopher. *Duellanten och rättvisan: duellbrott och synen på manlighet i stormaktsväldets slutskede*. Lund: Sekel, 2007.

_____. "Våld som konst och förfinad handling – en historia om kroppar, manlighet och kultur." *Scandia*, Volum 71, Nr 1 (2005)

<http://journals.lub.lu.se/index.php/scandia/article/view/1684/1327>

_____. *Våldets väsen*. Sekel 2002

Crouch, David. *Tournament*. London: Hambledon and London, 2006.

Davies, Jonathan (red.). *Aspects of Violence In Renaissance Europe*. Farnham: Ashgate Publishing Group, 2013.

Davis, Natalie Zemon. *The return of Martin Guerre*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007.

Donovan, Jack. *The way of Men*. Milwaukie, OR: Dissonant Hum, 2012.

Donovan, Jack. *The way of men*. Milwaukie, OR: Dissonant Hum, 2012.

Dreyer, J.L.E. *Tycho Brahe: A Picture of Scientific Life and Work in the Sixteenth Century*. Edinburgh: Adam and Charles Black, 1890.

Dupuis, Olivier. "The Roots of Fencing from the Twelfth to the Fourteenth Centuries in the French Language Area." *Acta Periodica Duellatorum*. 3. (2015): 37-62.

<https://www.degruyter.com/view/j/apd.2015.3.issue-1/apd-2015-0002/apd-2015-0002.xml?format=INT>

Frevert, Ute. *Men of honour: a social and cultural history of the duel*. Cambridge: Polity Press, 1995.

Frønes, Ivar. Født sånn eller blitt sånn? Sosiologi, biologi, og forståelsen av den sosiale handling. *Tidsskrift for samfunnsforskning*. Vol 52, Nr 3, 355- 368

Førland, Tor Egil., ed. *Tid og Tanke nr1. Vår 1997 1. årgang - Norbert Elias: en sosiolog for historikere?* Oslo: Historisk institutt, 1997.

Gassmann, Jürg. "Honour and Fighting Social Advancement in the Early Modern Age." *Acta Periodica Duellatorum*, 3. (2015): 139-181.

Gong, Neil. "How to Fight Without Rules: On Civilized Violence in "De-Civilized" Spaces". I *Social Problems*. vol. 62, no. 4. (2015). <http://www.jstor.org/stable/44014877>

Gottschall, Jonathan. *The professor in the cage: why men fight and why we like to watch*. New York: Penguin Press, 2015.

Green III, Walter Guerry. *The English Fencing Masters' Skill Set 1547-1590 CE*. "A Thesis Submitted to the Certification and Accreditation Board in Partial Fulfillment of the Requirements for the Rank of Maitre d'Armes Historique" United States Fencing Coaches Association, October 2013

_____ *The Masters of Defense ca. 1530-1617* "Conference presentation for the Tenth Annual Symposium on Historical European Swordsmanship". Massachusetts Center for Interdisciplinary Renaissance Studies

Hankins, James. 2011. "Civic knighthood in the Early Renaissance: Leonardo Bruni's *De militia* (ca. 1420)". *Working paper*. Faculty of Arts and Sciences, Harvard University.

Harrington, Joel F. *Den fromme bøddelen: Liv og død, ære og skam på det turbulente 1500-tallet*. Oversatt av Eivind Lilleskjæret. Cappelen Damm AS, 2014.

Hay, Alexander. "The Art and Politics of Fence: Subtexts and Ideologies of Late Sixteenth Century Fencing Manuals". *Martial Arts Studies* Vol. 1. (2015): 60-71.

<https://publications.cardiffuniversitypress.org/index.php/MAS/article/view/44>

- Henden, Jan. *Sablar också!: blankvapen i krig och fred och fantasi samt mästersmeder och svärdfejare i Smedstaden*. Eskilstuna: Streck & punkt, 2004.
- Hjardar, Kim, og Vegard Vike,. *Vikinger i krig*. Oslo: Spartacus, 2011.
- Holland, Barbara. *Gentlemen's Blood A History of Duelling from swords at Dawn to Pistols at Dusk*. New York and London: Bloomsbury, 2003.
- Hopton, Richard. *Pistols at dawn: A history of duelling*. London: Portrait, 2007.
- <http://historyguide.org/intellect/hobbes.html> (oppsøkt 18.01.2017 kl. 15:24).
- <http://matrikel.uni-rostock.de/id/100028187>
- Hull, Jeffrey. *Knightly Duelling: The Fighting Arts of German Chivalry*. Boulder, Colorado: Paladin Press, 2008.
- Hutton, Alfred. *The Sword and the Centuries*. London; Grant Richards, 1901
- Jager, Eric. *The last duel a true story of crime, scandal, and trial by combat in medieval France*. New York: Broadway Books, 2004.
- Jaquet, Daniel, Claus Frederik Sørensen og Fabrice Cognot. «Historical European Martial Jaquet, Daniel, Verelst, Karin, Dawson, Timothy, (red.) *Late medieval and early modern fight books: transmission and tradition of martial arts in Europe (14th-17th centuries)*. Leiden: Brill, 2016.
- Jürg Gassmann. "Honour and Fighting, Social Advancement in the Early Modern Age." *Acta Periodica Duellatorum*. Vol. 3 (2015): 139-181.
- <https://www.degruyter.com/view/j/apd.2015.3.issue-1/apd-2015-0005/apd-2015-0005.xml>
- Kamen, Henry. *Early modern European society*. London and New York: Routledge, 2000.
- Kellet, Rachel E. "Royal Armouries MS I.33: The Judicial Combat and the Art of Fencing in Thirteenth- and Fourteenth- Century German Literature." *Oxford German Studies*: 41. vol 1. (2012): 32–56.
- Kennair, Leif Edward Ottesen. "Statsvitenskap og evolusjonspsykologi: På tide å inkludere studiet av menneskets biologiske natur? " *Kommentar* 1/07: 53-75
- Kiernan, V. G. *The duel in European history: Honour and the reign of aristocracy*. London: Zed Books, 2016.

- Kinsley, D. A. *Swordsmen of the British Empire: A comprehensive collection of combat narratives and commentaries*. Lulu, 2015.
- Kirby, Jared. *A Gentleman's Guide to Duelling: Vincentio Saviolo's Of Honour and Honourable Quarrel*. London: Frontline Books, 2013.
- Koenigsberger, G H, Mosse, George L, Bowler, G Q. *Europe in the sixteenth century*. Second edition. Longman, 1989
- Kopisamling HIS4012. *Part 2 of 2: Theory in Practice: Classics of History*. Oslo; Universitetet i Oslo, 2015.
- Krohn-Hansen, Christian. "The Anthropology of Violent Interaction." *Journal of Anthropological Research*, vol. 50. no 4. (1994): 367 – 381.
<http://www.jstor.org/stable/3630559> oppsøkt 13-01-2016
- Kuijpers, Erika, Cornelis van der Haven (red.) *Battlefield Emotions 1500-1800: Practices, experience, imagination*. London: Palgrave Macmillan, 2016.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjon*. (Vol. 1, 2, 5, 6, 7, 19, 20.) Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1956 – 1972.
- Langen, Ulrik (red.) *1700 tallet: Parykker, profit og pøbel*. København : Politikens Forlag., 2010
- Langholm, Sivert. "Violent Conflict Resolution and the Loser's Reaction: A Case Study from 1547." *Journal of Peace Research*. vol 2. no. 4.(1965): 324-347
<http://www.jstor.org/stable/422860>
- Lea, Henry Charles, and Edward Peters. *The duel and the oath*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1974.
- Loades, Mike. *Swords and swordsmen*. Barnsley, South Yorkshire: Pen & Sword Military, 2010.
- Low, Jennifer A. *Manhood and the duel: Masculinity in early modern drama and culture*. Palgrave Macmillan, 2014.
- Machiavelli, Niccolò. *Krigskunst*. Oversatt av Jon Bingen. Oslo: Vidarforlaget, 2012.
- Marsden, Richard. *Historical European Martial Arts in its context: Single-Combat, Duels, Tournaments, Self-Defense, War, Masters and their Treatises*. Tyrant Industries, 2017.

- Mee, Bob. *Bare Fists*. Stratford-upon-Avon, Warwickshire: Lodge Farm Books, 1998.
- Mennel, Stephen. *Norbert Elias: An Introduction*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell 1992.
- Mondschein, Ken. *Chivalry and Knighthood*. 2015
http://www.academia.edu/21404568/Chivalry_and_Knighthood
- Mysterud, Iver. *Mennesket og moderne evolusjonsteori*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2005.
- Nielsen, Kay S. *Danske blankvåben*. Forlaget Sixtus, 1978.
- Nisbett, Richard E., Cohen, Dov. *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*. Boulder: Westview Press, 1996.
- Norlind, Wilhelm. *Tycho Brahe etter Gassendi med kommentar*. Lund, 1951.
 _____ . *Tycho Brahe*. Stockholm: Natur och Kultur, 1963.
- Norman, A. V. B. *The Rapier and Small-Sword 1460 – 1820*. London; Arms and Armour Press, 1980.
- Pedersen, Sune Christian. *På liv og død: Duellens historie i Danmark*. København: Gyldendal, 2003.
- Peltonen, Markku. *The Duel in Early Modern England: Civility, Politeness and Honour*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Pennington, D. H. *Europe in the Seventeenth Century*. Second Edition. Harlow, UK: Pearson Education Limited, 1989.
- Persson, Fabian. “Bättre livlös än äreslös: Symbolik och sosiale funktioner I stormaktstidens dueller”. *Scandia* 2008 www.scandia.hist.no (oppsøkt 02.15.2016).
- PhD-avhandling. Eberhard Karls Universität Tübingen 2017
- Plamper, Jan. Tribe, Keith (Oversetter). *The History of Emotions: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2015
- Porath, Diederich von, *Palaestra Svecana eller den Adelige Fächtare-Konsten*. Stockholm, 1694. <http://www.fencing.se/om-faktning/svensk-fakthistoria/faktlitteratur/palaestra-svecana-eller-den-adelige-fachtare-konst/> (oppsøkt 04.05.2017)

practices.” I *Acta Periodica Duellatorum*. vol. 3.(2015): 5-35.

<https://www.degruyter.com/view/j/apd.2015.3.issue-1/apd-2015-0001/apd-2015-0001.xml?format=INT>

Riches, David, red. *The anthropology of violence*. Oxford: Blackwell, 1986.

Rosenwein, Barbara H. *Generations of Feeling: A History of Emotions 600-1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Ruff, Julius R. *Violence in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Sandmo, Erling. *Voldssamfunnets undergang*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Schepelern, H. D. Blev Tordenskjold myrdet? En prøve paa C. P. Rothes kildebennyttelse.

Historisk Tidsskrift, Bind 11. række 6 (1960-1962)

<https://tidsskrift.dk/index.php/historisktidsskrift/article/view/31243/60214> (oppsøkt 01.09.2015).

Scheper-Hughes, Nancy, og Philippe Bourgois (red.). *Violence in war and peace: An anthology*. Oxford: Blackwell Publishing, 2012.

Schmidt, Bettina E., og Ingo W. Schröder, eds. *Anthropology of Violence and Conflict*. Routledge, 2001.

Sennett, Richard. *The fall of public man*. Cambridge, 1976.

Spierenburg, Pieter. (Red.). *Men and Violence: Gender, Honor, and Rituals in Modern Europe and America*. Ohio: Ohio State University Press, 1998.

Stewart, Frank Henderson. *Honor*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.

Sørensen, Claus Frederik. “A Look Behind the Scenes: Danish Renaissance Martial Arts during the Reign of Christian IV”. *Acta Periodica Duellatorum, Conference proceedings 31 HEMA studies at the International Medieval Congress, Leeds, July 2016* De Gruyter OPEN

Taylor, Scott K. *Honor and violence in Golden Age Spain*. New Haven: Yale University Press, 2008.

Thoren, Victor E., and J. R. Christianson. *The Lord of Uraniborg: A biography of Tycho Brahe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Tlusty, B. Ann. *The martial ethic in early modern Germany civic duty and the right of arms*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

Tobler, Christian Henry. *In service of the duke: The 15th century fighting treatise of Paulus Kal*. Highland Village, TX: Chivalry Bookshelf, 2006.

_____. *In Saint George's name: An anthology of medieval German fighting arts*. Wheaton, IL: Freelance Academy Press, 2010.

_____. *Secrets of German medieval swordsmanship Sigmund Ringeck's commentaries on Johannes Liechtenauer's verse*. Union City, CA: Chivalry Bookshelf, 2007.

University of Massachusetts Amherst

Valentine, Eric. *Rapiers An Illustrated Reference Guide to the Rapiers of the 16th and 17th Centuries with their Companions*. London; Arms and Armour Press, 1968.

Van Noort, Reinier, Jan Schäfer. *An analysis and comparison of two German thrust-fencing manuscripts*. Privat arbeidskopi.

Wagner, Eduard. *Hieb- und Stichwaffen*. Praha: Artia, 1966.

Wetzler, Sixt. "Combat in Saga Literature Traces of martial arts in medieval Iceland".

White, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1973.

Whitehead, Neil L., ed. *Violence*. Oxford, 2004.

Wilson, Peter Hamish., ed. *A companion to eighteenth-century Europe*. Malden (MA): Wiley Blackwell, 2008.

Wise, Arthur. *The history and art of personal combat*. Mineola, NY: Dover Publications, 2014.

www.wiktenauer.com

- Dette er en nettside som fungerer som et online bibliotek for kampbøkene, og forskning på disse og mestrene.

Żabiński, Grzegorz. *The longsword teachings of master Liechtenauer manuscript: the early sixteenth century swordsmanship comments in the "Goliath"*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2010.

Österberg, Eva, Marie Lindstedt Cronberg, red. *Våldets mening: makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press, 2004.

Österberg, Henning. *Korsade klingor: Om fäkningens och duellerandets historia*. Stockholm: Atlantis, 2010.

Kilder til bilder

Samtlige illustrasjoner benyttet i teksten er hentet fra www.wiktenauer.com sine samlinger, og faller under generell brukslov. Med unntak av illustrasjoner fra Porath – Paleastra Svecana på side 85, der jeg har hentet bildene fra den fritt tilgjengelige kopien selv, og redigert dem.

Vedlegg – et utvalg våpen fra Forsvarsmuseets samlinger.

Her følger et utvalg våpen, innen tre kategorier, med to fra hver kategori for å gi en formening om våpen benyttet innenfor tiden jeg har behandlet.

- Draktkårder, på engelsk «smallsword»
- Rapirer
- Større langsverd

Samtlige våpen er målt av undertegnede, bilder tatt av Polina Kulikovskikh, og befinner seg pr april 2017 i Forsvarsmuseets samlinger, i Oslo. Navn, datering og opprinnelsessted til våpnene er hentet fra kartoteket. Med unntak av siste våpen, FMU 0202454 – B, da dette mangler providens og informasjon fra museets side. – Noe som kun gjorde det mer spennende å bruke i denne listen.

Jeg har valgt å benevne dem, etter instruks fra rustmester, med FMU, for Forsvarsmuseet, og så deres nummer i samlingen. De våpen som har -B er en del av bergenssamlingen.

FMU 000058 «Soldaterkårde»

Vekt: – 560 gram

Bladlengde: – 75 cm

Grepplengde, ikke medregnet knapp: – 9 cm

Totallengde: - 92,5 cm

Fremstilt ca. år: 1699 - 1720

FMU 005113 «Draktkårde»

Vekt: – 400 gram

Bladlengde: – 71 cm

Grepplengde, ikke medregnet knapp: – 8 cm

Totallengde: - 86,5 cm

Fremstilt, ca. år: 1700-1720

FMU 019176 – B «Rapir»

Vekt: – 1090 gram
Bladlengde: – 100,5 cm
Grepslengde, ikke medregnet knapp: – 10,5 cm
Totallengde: - 123,5 cm
Fremstilt, år og sted: 1600, Tyskland

FMU 019173 – B «Kårde»

Vekt: – 1210 gram
Bladlengde: – 81,5 cm
Grepslengde, ikke medregnet knapp: – 9 cm
Totallengde: - 98 cm
Fremstilt, år og sted: 1566, Tyskland

FMU 020195 – B «Tohåndssverd, slag»

*Vekt: – 2300 gram
Bladlengde: – 101 cm
Grepplengde, ikke medregnet knapp: – 31,4 cm
Totallengde: - 139 cm
Fremstilt, år og sted: Ca. 1500, Tyskland*

FMU 0202454 – B

*Vekt: – 2090gram
Bladlengde: – 94 cm
Grepplengde, ikke medregnet knapp: – 19 cm
Totallengde: - 119 cm
Fremstilt, år og sted: Uvisst, stilen på grepet gjør at jeg antar rundt 1500*